

ISSN 2516 9009

ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਈ-ਮੈਗਜ਼ੀਨ

ਅਨੁਹਦ

ਅਕਤੂਬਰ-ਦਸੰਬਰ, 2019

ਸਾਲ 2, ਅੰਕ 4

Coordinator

Gagan Brar

17 Byron Avenue, Hounslow, TW4 6LT, London,
UK

Chief Editor

Parminder Singh Shonkey

Senior Research Fellow

Punjabi Dept., Punjabi Uni. Patiala (India)

parmindersinghshonkey@gmail.com

Assistant Editor

Amina

Senior Research Fellow

Punjabi Dept., Punjabi Uni. Patiala (India)

ameenapbiuni8@gmail.com

Advisory Panel

Dr. Harpal Singh Pannu

Dr. Ishwar Dayal Gaur

Dr. Bhim Inder Singh

Dr. Pritam Singh

Dr. Amarjit Singh

Dr. Kiran

Gurpreet Mansa

Pardeep

Jasvir Singh Rana

Supporting Panel

Preeti Shelly

Harmandeep Kaur

Simranjeet Kaur

Rajinder Singh

Kind Nahal Singh

Balraj Singh Kokri

Jasvir Singh Longowal

Manjinder Singh

Gurtej Singh

Resham Singh

Shamsher Singh

Prabjot Kaur

Baldeep Singh Ramuwalia

Simran Kaur

Legal Advisor

Adv. Gurshamshir Singh

Punjab & Haryana Hight Court

A Peer Reviewed Punjabi Research Journal

E-mail: anhadmagazine@gmail.com

Website: anhadmagazine.blogspot.com

follow us: www.facebook.com/anhadmagazine

Contact: 94643-46677

ISSN 2516-9009

ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਈ-ਮੈਗਜ਼ੀਨ

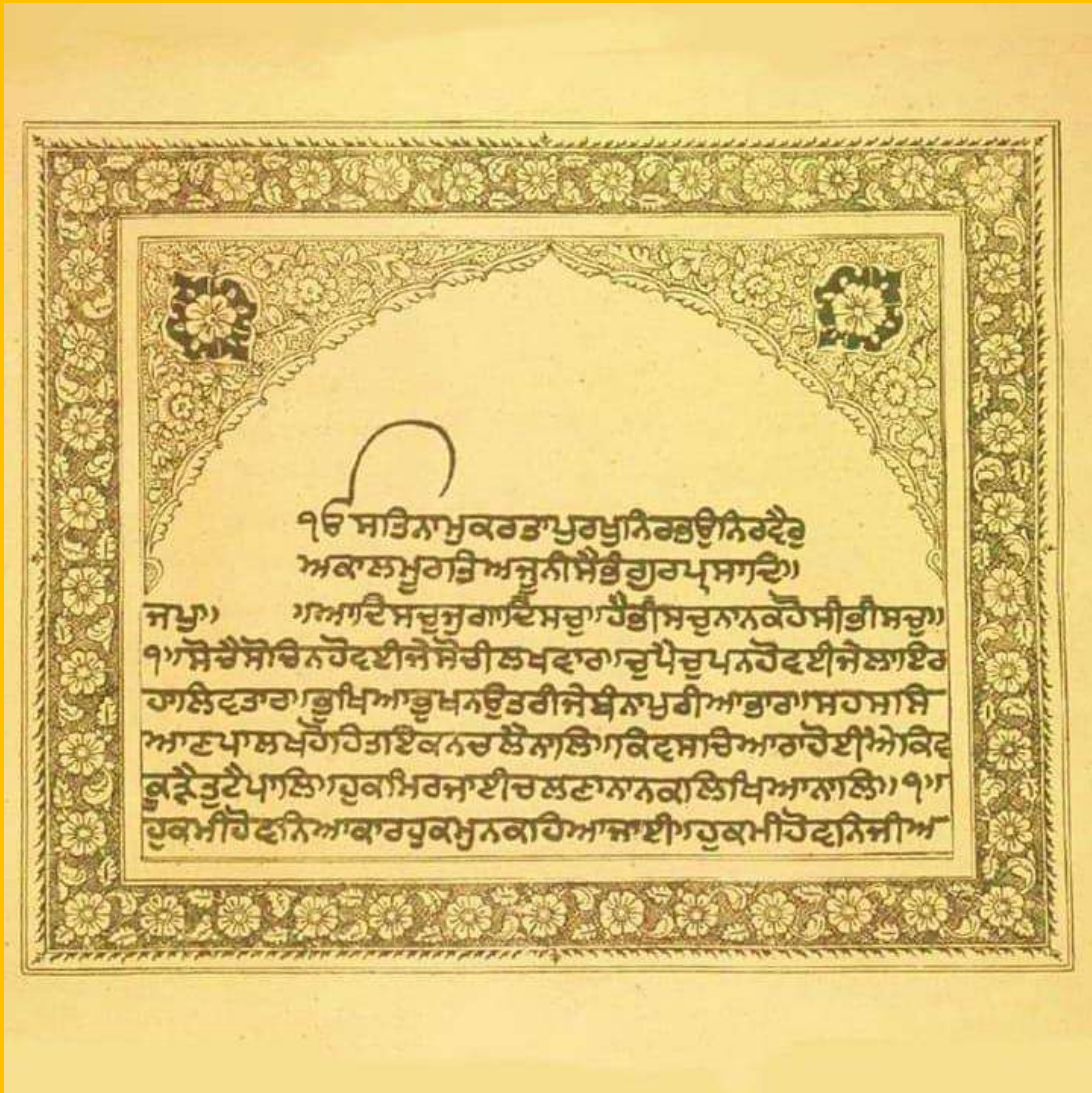
ਅਨਹਦ

ਸਾਲ 2, ਅੰਕ 4

ਅਕਤੂਬਰ-ਦਸੰਬਰ, 2019

I Khuswinder Brar(London) is publishing this
E-journal from London.This is a litrary journal.
The language of this journal will be Punjabi.

-ਅਨਹਦ ਈ-ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਾਮੇ ਆਰਜ਼ੀ ਤੌਰ 'ਤੇ
ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਮੁਆਵਜ਼ੇ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ।
-ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਲਈ ਆਪ ਸਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਵੇਗਾ ।
-ਅਨਹਦ ਈ-ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ
ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਹੀ
ਹੋ ਸਕੇਗੀ ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ

550 ਸਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਦੀਆਂ ਸਮੂਹ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਬੇਹੱਦ ਮੁਬਾਰਕਾਂ

ਅਓ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੁਆਰਾ ਦੱਸੇ ਗਏ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰੀ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਦਿਆਂ

ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਭਲਾਈ ਹਿਤ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੋਈਏ.

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਹਰ ਸਮਾਜ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇਕ ਖਾਸ ਪਛਾਣ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਸੀਂ ਲੋਕ (ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਕਾਮਨਵੈਲਥ ਰਾਸ਼ਟਰ) ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਬਣੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਬੇਹੱਦ ਹੈਰਾਨ-ਕੁੰਨ ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਘਟਨਾ ਵਜੋਂ ਯਾਦ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ, ਬੋਲਣ ਜਾਂ ਵਰਤਣ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਏਕਾਧਿਕਾਰਵਾਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤੰਤਰ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਵਿਰੋਧ 'ਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹਾਂ ਤੇ ਖੜ੍ਹਦੇ ਰਹਾਂਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਬੋਲੀ ਮਾਤਰ ਸਾਡੇ ਆਪਸੀ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ-ਬਿੰਦੂ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਸਾਰੀ ਸਮੁੱਚੀ ਵਿਰਾਸਤ, ਇਤਿਹਾਸ, ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ-ਕ੍ਰਮ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰਹੱਸਾਂ ਦੀ ਗਵਾਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਅਹਿਸਾਸਾਂ, ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ, ਵਿਭਿੰਨ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਬਲਕਿ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਨਮ-ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਸੰਕਲਪਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਦੂਰ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ, “ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਬੱਚੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਨੇ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਵੱਲ ਵੱਧ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਆ.” ਤੇ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾਂ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਇਸ ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਹਿਮ ਕਾਰਨ ਸੁਭ-ਸ਼ਗੁਣ ਮੰਨਣ ਦੇ ਆਦੀ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੇ ਤਕਰੀਬਨ 30-40 ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ 500 ਦੇ ਕਰੀਬ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ 300 ਨੂੰ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਤਮ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ 190 ਬੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਆਖ਼ਰੀ ਸਾਹਾਂ 'ਤੇ ਪਿਆ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ।

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ/ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਖਤਮ ਹੋ ਰਹੇ ਦੌਰ ਅੰਦਰ ਸਾਡੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਨੂੰ ਸਾਲ 2010 ਵਿਚ ਆਈ ਯੂਨੈਸਕੋ ਦੀ Interactive Atlas ਅੰਦਰਲੀ ਇਕ ਰਿਪੋਰਟ ਇਹ ਆਖਦੇ ਹੋਏ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲਣ ਦੇ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂਕਿ ਯੂਨੈਸਕੋ ਦੀ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਰਿਪੋਰਟ Atlas of the World's Languages in Danger ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸੇ 'ਆਦਤ' ਕਾਰਨ ਇਕੱਲੇ ਉਤਰਾਖੰਡ ਵਿਚ ਹੀ ਦਰਜਨ ਦੇ ਕਰੀਬ ਬੋਲੀਆਂ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਜਾ ਚੁੱਕੀਆਂ ਨੇ ਤੇ ਇਹੀ ਹਾਲ ਹੁਣ ਛਤੀਸਗੜ੍ਹ ਤੇ ਮੱਧ-

ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦਾ ਹੈ. ਜਿੱਥੇ ਭੀਲੀ, ਭਿਲਾਨੀ, ਬੈਗਾਨੀ, ਭਟਿਆਰੀ, ਸਹਰਿਆ, ਕੋਲਿਹਾਰੀ, ਗੋਂਡੀ, ਕੋਰਕੂ, ਪਟੇਲਿਆ, ਬਾਰੇਲੀ ਆਦਿ ਨਾਂ-ਮਾਤਰ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹਨ.

ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਇਕ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਆਪਣੀ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਵੀ ਕਾਫੀ ਚਿੰਤਿਤ ਹਨ. ਜਿਸ ਸੰਬੰਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੈਪੂਰ ਵਿਖੇ ਇਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਉਲੀਕਿਆ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਰਾਵਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਇਹ ਮੰਗ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ, ਉਦੋਂ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੀ-ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਕਰ ਛੇੜ ਲਿਆ ਕਰਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਵੀ ਤਕਰੀਬਨ ਅੱਧਾ ਦਰਜਨ ਬੋਲੀਆਂ- ਜਿਵੇਂਕਿ ਮੇਵਾੜੀ, ਬਾਂਗੜੀ, ਢਾਰਕੀ, ਬੀਕਾਨੇਰੀ, ਅਹੀਰਵਾਟੀ, ਰਾਜਾਵਾਟੀ, ਅਜਮੇਰੀ, ਕਿਸਨਗੜ੍ਹੀ, ਕਾਟੇੜਾ ਆਦਿ ਅਲੋਪ ਹੋਣ ਦੀ ਕਾਗਾਰ 'ਤੇ ਹਨ.

ਉਪਰੋਕਤ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਸਾਡਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਲੋਪ ਹੋਣ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਵੱਡੇ ਕਾਰਨਾਂ (ਜਿਵੇਂਕਿ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ; ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਪਰਵਾਸ) ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ ਰਹੇ ਹਾਂ. ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂਕਿ ਸਾਡੇ ਕਈ ਮਿੱਤਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਲਈ ਬੇਅੰਤ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹੋਛੇਪਣ ਦੀਆਂ ਕਢਾਈਆਂ 'ਚ ਸਜੀ “ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ” ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਬੇਵਕੂਫੀ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ.

ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲੈਟਿਨ, ਗ੍ਰੀਕ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਵਾਪਰੀਆਂ ਤ੍ਰਾਸਦੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸੇਧ ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ.

ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ੌਂਕੀ

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ

ਅਨਹਦ ਈ-ਮੈਗਜ਼ੀਨ

ਨਿਸ਼ਾਨ

1. ਐਟਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਯਾਤਰਾ/1
ਸੰਦੀਪ ਸਿੰਘ
2. ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ: ਉਤਰ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆ/ 16
ਰਾਕੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ, (ਅਨੁਵਾਦ) ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
3. ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਮੀਮਾਂਸਾ ਵਿਚ ਆਖਿਆਤੀ: ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਾਦ/45
ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ
4. ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦਾ ਨਾਵਲਕਾਰ: ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ/50
ਡਾ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ
5. ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ/56
ਬੁਟਾ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ
6. ਸਾਹਿਤ ਇਤਿਹਾਸ: ਅਰਬ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ/63
ਸੰਦੀਪ ਪਾਂਸਲਾ
7. ਪੰਜਾਬ, ਪੰਜਾਬੀ, ਪੰਜਾਬੀਅਤ: ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਰਿਪੇਖ/70
ਅਮਨਦੀਪ ਕੌਰ
8. ਟਾਵਰਜ਼: ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ/78
ਕਿਰਨ ਮਿਸਰਾ
9. ਗੋਰੀ: ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪੜ੍ਹਤ/87
ਪ੍ਰਗਟ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ
10. ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਧੀਨ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵਿਰਦੀ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਚਿੰਤਨ/91
ਹਰਦੀਪ ਕੁਮਾਰ
11. ਬੁਲਬੁਲ ਤੇ ਗੁਲਾਬ/101
ਆਸਕਰ ਵਾਈਲਡ, (ਅਨੁਵਾਦ) ਰਸਪਿੰਦਰ

ਐਟਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਯਾਤਰਾ

ਜਦੋਂ ਲੂਸੀਪਸ ਤੇ ਡੋਮੋਕ੍ਰਾਈਟਸ ਨੇ ਐਟਮ ਨੂੰ ਮੁੱਢਲਾ ਤੇ ਨਾ-ਵੰਡਣਯੋਗ ਕਣ ਕਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ ਸੀ. ਗ੍ਰੀਕ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਐਟਮ ਨੂੰ ਅਰਸਤੂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਸਹਿਣਾ ਪਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇੰਝ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਐਟਮ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪਰ 1800 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਜੌਹਨ ਡਾਲਟਨ ਨੇ ਇਸ ਐਟਮ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਹੋਰ ਨਿਖਾਰ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ. ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਐਟਮ ਸਿਰਫ ਵਿਖਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਬਲਕਿ ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਬੰਧਨਾਂ ਲਈ ਵੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ. ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਐਟਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਇੱਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ.

ਡਾਲਟਨ ਨੇ ਡੋਮੋਕ੍ਰਾਈਟਸ ਦੇ ਐਟਮ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਪਹਿਚਾਣ ਦਿੱਤੀ. ਉਸ ਨੂੰ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਐਟਮਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ ਜਦਕਿ ਗ੍ਰੀਕ ਐਟਮ ਹਰ ਪਦਾਰਥ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਸਨ. ਇਮਪੀਡੋਕਲ ਨੇ ਚਾਰ ਮੁੱਢਲੇ ਤੱਤ ਦੱਸੇ ਸਨ ਜਦਕਿ ਡਾਲਟਨ ਨੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਤੱਤਾਂ (ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ, ਕਾਰਬਨ, ਆਕਸੀਜਨ) ਦੇ ਐਟਮਾਂ ਨੂੰ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਕਣ ਕਿਹਾ. ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਮੁੱਢਲੇ ਕਣ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਕੇ ਹੋਰ ਪੇਚੀਦਾ ਪਦਾਰਥ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ. ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦੋ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਤੇ ਇੱਕ ਆਕਸੀਜਨ ਦਾ ਐਟਮ ਮਿਲ ਕੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਅਣੂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ.

ਡਾਲਟਨ ਨੂੰ ਐਟਮ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬਣਤਰ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ. ਉਸਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰਫ ਐਟਮ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਹੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸੀ. ਇਸਦੇ ਚੱਲਦੇ ਉਸ ਨੇ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਐਟਮਾਂ ਦਾ ਪੁੰਜ ਮਾਪਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ. ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਹਲਕੇ ਤੱਤ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਦਾ ਪੁੰਜ 1 ਮੰਨਿਆ ਤੇ ਬਾਕੀ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਪੁੰਜ ਕੱਢਿਆ.

ਡਾਲਟਨ ਨੇ ਆਪਣਾ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵਿਸ਼ਵਵਿਦਿਆਲੇ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ਵਵਿਦਿਆਲਿਆਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਦਾਖਿਲੇ ਉੱਪਰ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ. ਡਾਲਟਨ ਆਪਣੇ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਪੱਕਾ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਪਰ ਇਹ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਗੈਸਾਂ ਦੇ ਵਰਤਾਓ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦਿੱਤਾ ਸੀ.

ਡਾਲਟਨ ਦੀ ਇੱਕ ਗੱਲ ਬੜੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਡਾਲਟਨ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ 'ਤੂੰ ਵਿਆਹ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਇਆ' ਤਾਂ ਡਾਲਟਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਬਸ ਸਮਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ।" ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਐਟਮ ਸੰਬੰਧੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਨੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੁੱਥੀਆਂ ਸੁਲਝਾ ਕੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਿਆਂਦੀ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਅੱਜ ਵੀ ਕੁਆਂਟਮ ਫਿਜ਼ਿਕਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਡਾਰਵਿਨ ਦੇ ਜੀਵ-ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਨਵੀਨਤਾ ਵਿੱਚ ਪਰੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਐਟਮ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਆਓ! ਐਟਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦਿਆਂ, ਕੁਝ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰੀਏ।

1. ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ

19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਬਿਜਲਈ ਚਾਰਜ, ਐਟਮ ਵਰਗੇ ਕਣਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 1894 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਜਾਰਜ ਸਟੋਨੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਕਣਾਂ ਨੂੰ 'ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ' ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕੁਝ ਵਿਗਿਆਨੀ ਕੈਥੋਡ ਕਿਰਨਾਂ ਉੱਪਰ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਕੱਚ ਦੀ ਟਿਊਬ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਬਿਜਲਈ ਚਾਰਜ ਕੀਤੀਆਂ ਪਲੇਟਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਟਿਊਬ ਦੇ ਖ਼ਲਾਅ ਵਿੱਚ ਕੈਥੋਡ ਕਿਰਨਾਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਵਿਲੀਅਮ ਕਰੁੱਕ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕਿਰਨਾਂ ਰਿਣਾਤਮਕ (-ve) ਚਾਰਜ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕੈਥੋਡ ਕਿਰਨਾਂ ਉੱਪਰ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖੋਜ 1897 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਜੋਸਫ਼ ਜੌਹਨ ਥੌਮਸਨ (ਜੇ. ਜੇ. ਥੌਮਸਨ) ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕਿਰਨਾਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਕਣਾਂ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਪੁੰਜ ਤੇ ਚਾਰਜ ਇੱਕੋ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਣ ਬਹੁਤ ਹੀ ਛੋਟੇ ਸਨ। ਜੇਕਰ ਸਭ ਤੋਂ ਹਲਕੇ ਤੱਤ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇੱਕ ਕਣ ਦਾ ਪੁੰਜ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਦੇ ਐਟਮ ਦੇ ਪੁੰਜ ਦਾ ਲਗਪਗ 1000ਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਇਹ ਕਣ ਕੀ ਸਨ? ਕੁਝ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਰਿਣਾਤਮਕ ਚਾਰਜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਜਲਈ ਵਾਲੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਬਿਜਲਈ ਵਾਲੇ ਕਣ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਹੀ ਸਨ। (ਇੱਕ ਸੈਕਿੰਡ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਤਾਰ ਦੇ ਇੱਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿੰਨੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਲੰਘਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਬਿਜਲਈ ਕਰੰਟ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਕਰੰਟ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਦੇ ਉਲਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।)

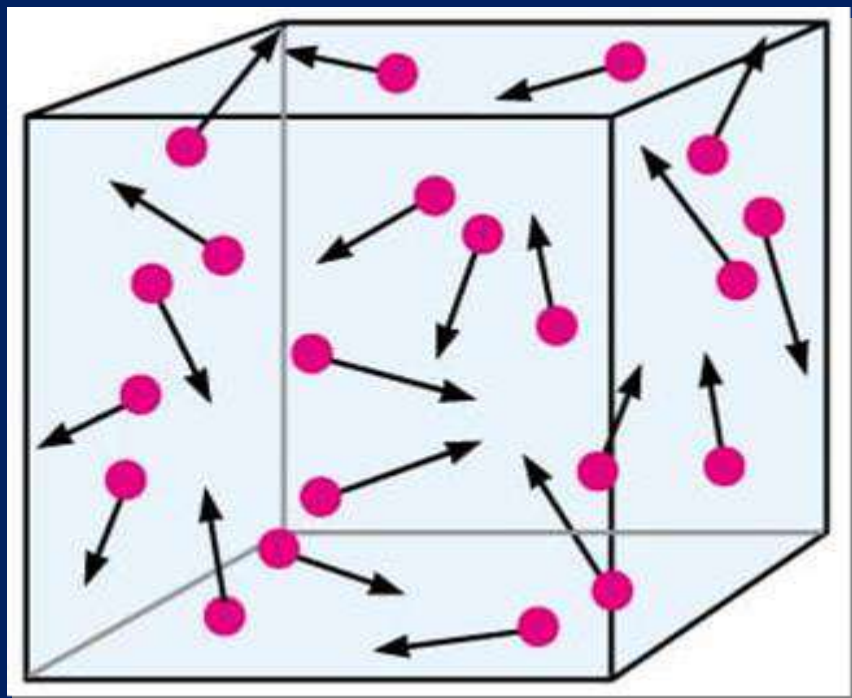
ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਵੇਖੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਕਰੀਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਟਿਊਬ ਵੇਖੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਟਿਊਬ ਨੂੰ CRT ਜਾਨੀਕਿ ਕੈਥੋਡ-ਰੇ ਟਿਊਬ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰੀਸੀਵਰ ਦੇ ਸਿਗਨਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਆਵਾਜ਼ (audio part) ਤੇ ਫਿਲਮ (video part) ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਆਵਾਜ਼ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਸਪੀਕਰਾਂ ਦੇ ਸਰਕਟ ਨੂੰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਿਗਨਲ ਦੇ ਇਸ ਹਿੱਸੇ

ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ. ਸਿਗਨਲ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਵੀਡੀਓ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ CRT ਦੀ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਗੰਨ ਦੇ ਸਰਕਟ ਨੂੰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ. ਇਹ ਗੰਨ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ 'ਤੇ ਛੱਡਦੀ ਹੈ. ਜੋ ਕਿ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੀ ਫਲੋਰੋਸੈਂਟ ਸਕਰੀਨ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ. ਇਹ ਸਕਰੀਨ ਫਾਸਫੋਰਸ ਨਾਮ ਦੇ ਤੱਤ ਨਾਲ ਬਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ. ਜਦੋਂ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਇਸ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਸਕਰੀਨ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੰਗ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ. ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨਾਂ ਦਾ ਫਾਸਫੋਰਸ ਨਾਲ ਟਕਰਾਵ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਦਾ ਟਕਰਾਵ ਇੱਕ ਹੀ ਰੰਗ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦੂਜਾ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਟਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਇੱਕ ਰੰਗ ਵਾਲੇ ਬੁਰਸ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਇਹ ਲਗਤਾਰ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਦੀ ਵੀਡੀਓ ਵੇਖਦੇ ਹੋ. ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਗਤੀ ਐਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਬਣਦੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੇ.

ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨਾਂ ਦਾ ਬਿਜਲਈ ਤੇ ਚੁੰਬਕੀ ਖੇਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਚੁੰਬਕ ਨੂੰ ਸਕਰੀਨ ਨੇੜੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਵੋਗੇ ਤਾਂ ਚੁੰਬਕ ਦਾ ਖੇਤਰ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨਾਂ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਕੇ, ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਬਦਲ ਦੇਵੇਗਾ. ਫਲਸਰੂਪ, ਤੁਸੀਂ ਸਕਰੀਨ ਉੱਪਰ ਰੰਗ-ਬਿਰੰਗੀ ਬਣਤਰ ਵੇਖੋਗੇ ਜੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਰਗੀ ਲੱਗੇਗੀ. ਇਸ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੇ ਲਈ ਚੇਤਾਵਨੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪੁਰਾਣੇ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ 'ਤੇ ਹੀ ਕਰਨਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੈ.

2. ਬਰਾਉਨੀਅਨ ਗਤੀ

1905 ਈਸਵੀ ਤੱਕ ਐਟਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਕੋਈ ਪੁਖਤਾ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਸੀ. ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਗਿਆਨੀ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਕਿ ਰਸਾਇਣ ਐਟਮਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਸੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ. ਐਟਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਿਗਿਆਨੀ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਵਿਸ ਪੇਟੈਂਟ ਆਫਿਸ ਦੇ ਇੱਕ ਕਲਰਕ ਨੇ ਸਾਬਿਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਹ ਕਲਰਕ

ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਅਲਬਰਟ ਆਈਨਸਟਾਈਨ ਸੀ. ਆਈਨਸਟਾਈਨ ਨੇ 1905 ਈਸਵੀ ਤੱਕ ਸੂਗਰ ਦੇ ਅਣੂਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਮਿਸ਼ਰਣ ਵਿੱਚ ਵਰਤਾਓ ਬਾਰੇ ਪੂਰੀ ਪੀ. ਐੱਚ. ਡੀ. ਥੀਸਿਸ ਲਿਖ ਲਈ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਥੀਸਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 1905 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਹੀ 'ਬਰਾਉਨੀਅਨ ਗਤੀ' ਉੱਪਰ ਇੱਕ ਪੇਪਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜੋ ਕਿ ਐਟਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸਾਬਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ.

ਬਰਾਉਨੀਅਨ ਗਤੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਮਿਸ਼ਰਣ ਵਿੱਚ ਧੂੜੁ ਕਣਾਂ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਕਣਾਂ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਕੇ ਐਟਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸਾਬਿਤ ਕੀਤੀ. ਮਿਸ਼ਰਣ ਵਿੱਚ ਕਣਾਂ ਦੀ ਇਹ ਗਤੀ ਬੇਤਰਤੀਬੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ. ਆਈਨਸਟਾਈਨ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਬੇਤਰਤੀਬੀ ਗਤੀ ਮਿਸ਼ਰਣ ਤੇ ਛੋਟੇ ਕਣਾਂ ਦੇ ਐਟਮਾਂ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਟਕਰਾਉਣ ਕਰਕੇ ਹੈ. ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਪਰਾਗ ਕਣਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪਾਵੋ ਤਾਂ ਉਸ ਸਿੱਧਾ ਹੇਠਾਂ ਨਹੀਂ ਬੈਠ ਜਾਣਗੇ ਬਲਕਿ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਬੇ-ਤਰਤੀਬੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗਣਗੇ. ਇਸਦੀਆਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਉਦਾਹਰਣ ਮਿਲ ਜਾਣਗੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਹਵਾ ਵਿਚਲੇ ਧੂੜੁ ਕਣ ਬੇਤਰਤੀਬੀ ਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਭਾਵੇਂਕਿ ਇਸ ਗਤੀ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਹਿੱਸਾ ਹਵਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ. ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਚਾਕ ਦਾ ਬੂਰਾ ਵੀ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਬਰਾਉਨੀਅਨ ਗਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ. ਧੂਫ਼ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਇਸੇ ਗਤੀ ਕਰਕੇ ਫੈਲਦੀ ਹੈ.

ਆਈਨਸਟਾਈਨ ਦਾ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਸੁਣਨ ਵਿੱਚ ਮਾਮੂਲੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੁਸੀਂ ਐਟਮ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਬਾਹਰੋਂ ਇੱਕ ਬੇਤਰਤੀਬੀ ਗਤੀ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਹ ਐਟਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ. ਆਈਨਸਟਾਈਨ ਨੇ ਬਰਾਉਨੀਅਨ ਗਤੀ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਿਧਾਂਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ, ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਗਤੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਗਣਿਤ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕਣ ਦੀ ਐਟਮ ਦੁਆਰਾ ਬੇਤਰਤੀਬੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ. ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤਕੜੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਰੱਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਪਰ ਇੱਕ ਗਣਿਤ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤਕੜੇ ਗਣਿਤ ਨਾਲ ਗਲਤ ਸਾਬਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਸੇ ਗਣਿਤ ਵਿੱਚ ਗਲਤੀ ਲੱਭਣੀ ਪਵੇਗੀ. ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਗਣਿਤਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ.

3. ਪਲਮ ਪੁਡਿੰਗ ਮਾਡਲ

ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਦੀ ਖੋਜ ਬਾਅਦ ਜੇ. ਜੇ. ਥਾਮਸਨ ਨੇ ਇੱਕ ਮਾਡਲ ਦਿੱਤਾ. ਇਹ ਐਟਮ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬਣਤਰ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾ ਮਾਡਲ ਸੀ. ਇਸ ਮਾਡਲ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਐਟਮ ਇੱਕ ਬਿਨ੍ਹਾ ਪੁੰਜ ਦੇ +ve ਚਾਰਜ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੁੰਜ ਵਾਲੇ -ve ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ. ਇਸ ਨੂੰ ਪਲਮ-ਪੁਡਿੰਗ-ਮਾਡਲ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ. ਪਲਮ ਪੁਡਿੰਗ ਮਾਡਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੌਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ. ਇਸ ਮਾਡਲ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਇਸਦੀ ਬਣਤਰ ਕਰਕੇ ਹੈ

ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਤਰਬੂਜ ਵਿੱਚ ਬੀਜਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ. ਜੇ ਅਸੀਂ ਥਾਮਸਨ ਦੇ ਐਟਮ ਨੂੰ ਤਰਬੂਜ ਆਖੀਏ ਤਾਂ ਤਰਬੂਜ ਦੇ ਬੀਜ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦਾ ਖਾਣਯੋਗ ਮਿੱਠਾ ਹਿੱਸਾ + ve ਚਾਰਜ ਹੋਵੇਗਾ. ਥਾਮਸਨ ਦੇ ਮਾਡਲ ਵਿੱਚ + ve ਚਾਰਜ ਬਿਲਕੁਲ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰੇ ਐਟਮ ਨੂੰ ਭਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਇਸ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਏ ਗਏ ਸਨ. ਥਾਮਸਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ + ve ਮਿੱਠੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਪੁੰਜ ਜ਼ੀਰੋ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਕੁੱਲ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਚਾਰਜ ਰੱਖਦਾ ਸੀ.

ਹੁਣ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਏ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਸ ਐਟਮ ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਚਾਰਜ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੋ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਚਾਰਜ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪਰ੍ਹਾਂ ਧੱਕਦੇ ਹਨ . ਪਰ ਥਾਮਸਨ ਨੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਰੇ - ve ਚਾਰਜ (ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ), + ve ਚਾਰਜ ਦੇ ਜਾਨੀਕਿ ਐਟਮ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਣਗੇ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਤਣਾਅ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖੇਗਾ. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਐਟਮ ਵਿੱਚ ਖਿੰਡੇ ਰਹਿਣਗੇ. ਥਾਮਸਨ ਦਾ ਇਹ ਮਾਡਲ ਪਹਿਲਾ ਐਟਮ ਮਾਡਲ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਜਲਦੀ ਹੀ ਰੱਦ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਸੀ. ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁੱਖ, ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬਿਜਲਚੁੰਬਕੀ ਵਿਕਿਰਣ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਸੀ.

4. ਰਦਰਫੋਰਡ ਦਾ ਟਿਸ਼ੂ ਪੇਪਰ

ਜਦੋਂ ਜੇ. ਜੇ. ਥਾਮਸਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਲਮ ਪੁਡਿੰਗ ਮਾਡਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਰਨੈਸਟ ਰਦਰਫੋਰਡ ਐਲਫ਼ਾ ਕਣਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ. ਐਲਫ਼ਾ ਕਣ ਰੇਡੀਓ ਐਕਟਿਵ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵੱਲੋਂ ਛੱਡੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਧਨਾਤਮਕ (+ve) ਕਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਰੇਡੀਓ ਐਕਟਿਵ ਪਦਾਰਥ ਉਹ ਪਦਾਰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਇਹ ਜਲਦੀ ਹੀ ਦੂਜੇ ਤੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ. ਐਲਫ਼ਾ ਕਣਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ ਰਦਰਫੋਰਡ ਦੋ ਹੋਰ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਹੈਂਸ ਗਾਇਗਰ ਤੇ ਅਰਨੈਸਟ ਮੈਰਸਡਨ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ. ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਰਦਰਫੋਰਡ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿੱਚ, ਐਲਫ਼ਾ ਕਣਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੋਨੇ ਦੀ ਪਤਲੀ ਚਾਦਰ ਉੱਪਰ ਛੱਡਿਆ. ਸੋਨੇ ਦੀ ਚਾਦਰ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਐਲਫ਼ਾ ਕਣਾਂ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਪਤਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਖ਼ਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਰੱਖੇ ਗਏ ਜੋ ਕਿ ਕਣ ਦੇ ਟਕਰਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਚੰਗਿਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਸਨ. ਟੀਮ ਨੂੰ ਆਸ ਸੀ ਕਿ "ਜਦੋਂ ਐਲਫ਼ਾ ਕਣ ਸੋਨੇ ਦੀ ਚਾਦਰ ਦੇ ਐਟਮਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਂਦੇ, ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਐਟਮਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਸਿੱਧੇ ਨਿੱਕਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ." ਐਲਫ਼ਾ ਕਣਾਂ ਦੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਐਟਮਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਨਿੱਕਲਣ ਵਾਲੀ ਉਮੀਦ ਥਾਮਸਨ ਦੇ ਪਲਮ ਪੁਡਿੰਗ ਮਾਡਲ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ. ਤਰਬੂਜ ਵਾਲੇ ਮਾਡਲ ਅਨੁਸਾਰ ਐਟਮ ਦਾ +ਤਮਕ ਹਿੱਸਾ ਪੂਰੇ ਐਟਮ ਵਿੱਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਤਰਬੂਜ ਦੇ ਖਾਣਯੋਗ ਲਾਲ ਹਿੱਸੇ ਨਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ. ਇਸਦੇ ਪੂਰੇ ਐਟਮ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ

ਇਸਦੇ +ਤਮਕ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ +ਤਮਕ ਐਲਫ਼ਾ ਕਣ ਇਸਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ. ਕੇਂਦਰਿਤ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਐਟਮ ਦਾ +ਤਮਕ ਹਿੱਸਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੀ. ਜਦੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਿੱਟਾ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਝ ਐਲਫ਼ਾ ਕਣ ਸੋਨੇ ਦੇ ਐਟਮਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਰਹੇ ਸਨ. ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਦਾ ਇੱਕੋ ਮਤਲਬ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਐਟਮ ਵਿਚਲਾ +ਤਮਕ ਹਿੱਸਾ ਖਿੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਵੀ ਸੀ. ਜਦੋਂ +ਤਮਕ ਐਲਫ਼ਾ ਕਣ ਇਸ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹਿੱਸੇ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਜਾਂਦੇ ਸਨ. ਇਹ ਪ੍ਰਯੋਗ ਭਾਵੇਂਕਿ ਇੱਕ ਟੀਮ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਇਸਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਰਦਰਫੋਰਡ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ. ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹੀ ਰਦਰਫੋਰਡ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ. ਰਦਰਫੋਰਡ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੇ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਸਿੱਟੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, "ਐਲਫ਼ਾ ਕਣਾਂ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜਨਾ ਇਉਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਤੋਪ ਦੇ ਗੋਲੇ ਟਿਸ਼ੂ ਪੇਪਰ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਜਾਣ." ਰਦਰਫੋਰਡ ਦੀ ਇਸ ਵਿਆਖਿਆ ਨੇ ਪਲਮ ਪੁਡਿੰਗ ਮਾਡਲ ਦੇ ਸਾਰੇ +ਤਮਕ ਚਾਰਜ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਤਰਬੂਜ ਦੇ ਬੀਜ (ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ) ਤਰਬੂਜ ਦੇ ਖਾਣਯੋਗ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਫਸੇ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਇਸ ਦੇ ਬਾਹਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ. ਕਾਸ਼! ਕਿਤੇ ਤਰਬੂਜ ਤਰਬੂਜ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ.

5. ਐਟਮ – ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਸੂਰਜੀ ਪਰਿਵਾਰ

ਰਦਰਫੋਰਡ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਐਟਮ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਮਰੂਪਤਾ ਦੀ ਝਲਕ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ. ਰਦਰਫੋਰਡ ਦਾ ਇਹ ਮਾਡਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਰਲ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਧਨਾਤਮਕ ਚਾਰਜ ਵਾਲਾ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਸੀ ਤੇ ਇਸਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਚੱਕਰ ਲਗਾਉਂਦੇ ਸਨ. ਇਹ ਮਾਡਲ ਦਿੱਖ ਪੱਖੋਂ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਸੂਰਜੀ ਪਰਿਵਾਰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ. ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਸੂਰਜ ਸੀ ਤੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਕਿਹਾ ਗਿਆ. ਐਟਮ ਦੀ ਇਹ ਤਸਵੀਰ ਸੋਹਣੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਸਲੀਅਤ ਉੱਤੇ ਭਾਰੂ ਪੈ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਐਟਮ ਨੂੰ ਛੋਟਾ ਸੂਰਜੀ ਪਰਿਵਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ. ਐਟਮ ਦੀ ਇਸ ਬਣਤਰ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਵੀਕਾਰੇ ਜਾਣ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਐਟੋਮਿਕ ਐਨਰਜੀ ਏਜੰਸੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਝੰਡੇ ਵਿੱਚ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੇ ਵਜੋਂ ਜਗ੍ਹਾ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ.

ਐਟਮ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸੂਰਜੀ ਪਰਿਵਾਰ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨਾਂ ਦਾ ਆਵੇਗ (acceleration) ਸੀ. (ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਆਪਣਾ ਸਥਾਨ ਬਦਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਵੇਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਵੇਗ ਬਦਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਵੇਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ.) ਗ੍ਰਹਿ ਕੋਈ ਚਾਰਜ ਨਹੀਂ ਹਨ ਪਰ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਚਾਰਜ ਹਨ ਤੇ ਆਵੇਗ ਕਰਦੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਨੂੰ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਹਰ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਦਿਸ਼ਾ ਬਦਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇਗੀ. ਜੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਦਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ

ਬਦਲਣਗੇ ਜਾਂ ਆਵੇਗਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵੇਗ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਰੇਖਾ ਵਿੱਚ ਐਟਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਠੀਕ ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਧਾਗੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਘੁੰਮਾਉਂਦੇ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਹਰ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਉਰਜਾ ਨਾਲ ਪੱਥਰ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਬਦਲ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤੇ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਧਾਗੇ ਨੂੰ ਘੁੰਮਾਉਣਾ ਬੰਦ ਕਰਦੇ ਹੋ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਉਰਜਾ ਦੇਣੀ ਬੰਦ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਪੱਥਰ ਦੀ ਗਤੀ ਤਾਂ ਓਨੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਦਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ ਤੇ ਇੱਕ ਸਿੱਧੀ ਰੇਖਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪਰਿਕਰਮਾ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਿਲਕੁਲ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਉਰਜਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਉਰਜਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਣਗੇ ਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਰਜਾ ਘੱਟਦੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਉਰਜਾ ਘੱਟਦੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਉਂਦੇ ਜਾਣਗੇ ਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਪੈਣਗੇ। ਧਾਗੇ ਵਾਲੀ ਉਦਾਹਰਨ ਵਿੱਚ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਘੁੰਮਾਉਣ ਲਈ ਘੱਟ ਉਰਜਾ ਲਗਾਵੋਗੇ, ਓਵੇਂ-ਓਵੇਂ ਪੱਥਰ ਤੁਹਾਡੇ ਨੇੜੇ ਜਾਨੀਕ ਆਪਣੀ ਪਰਿਕਰਮਾ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵੱਲ ਆਉਂਦਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਪੈਣਗੇ ਤੇ ਐਟਮ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਐਟਮ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਆਪਣੀ ਉਰਜਾ ਦੀ ਖ਼ਪਤ ਨਾ ਕਰੇ, ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਸਥਿਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਪਲਮ ਪੁਡਿੰਗ ਮਾਡਲ ਵਾਂਗ ਸਾਰੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਨੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪਰ੍ਹਾਂ ਧੱਕਿਆ 'ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਡਿੱਗੇ। ਪਰ ਇਸ ਮਾਡਲ ਨੂੰ ਸੱਚ ਮੰਨ ਕੇ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਖਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੇ ਦਰਸਾਇਆ ਕਿ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।

6. ਮੈਂਡਲੀਵ ਦਾ ਟੇਬਲ

ਕੁਆਂਟਮ ਫਿਜ਼ਿਕਸ ਲਈ ਐਟਮ ਦੇ ਸੂਰਜੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਮਰੂਪਤਾ ਵਾਲੇ ਮਾਡਲ ਦਾ ਬਦਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਬਦਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤਰਤੀਬ ਦੇਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਭਾਵੇਂਕਿ ਇਹ ਤਰਤੀਬ ਕੁਆਂਟਮ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਵੱਖ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕਣ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਸੂਰਜੀ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲੇ ਮਾਡਲ ਨੂੰ ਹੀ ਲੈ ਕੇ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਤੱਤ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਤੱਤ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਸੂਰਜ (ਨਿਊਕਲੀਅਸ) ਦੁਆਲੇ ਗ੍ਰਹਿਆਂ (ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨਾਂ) ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਦੀ ਜਾਂ ਘੱਟਦੀ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਰੂਸ ਦੇ ਇੱਕ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਮਿਤ੍ਰੀ ਮੈਂਡਲੀਵ ਨੇ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਤੱਤ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖਰਾ ਹੈ। ਸੂਰਜੀ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲੇ ਮਾਡਲ ਤੱਕ ਕਈ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਪਰਿਕਰਮਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਜਿੰਨੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਤੱਤ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝਾ ਸੁਭਾਅ

ਰੱਖਦੇ ਹਨ. ਇਸ ਸਭ ਨੂੰ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਮੈਂਡਲੀਵ ਨੇ ਤੱਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਠਿਆਂ ਮੈਂਡਲੀਵ ਦਾ ਮਾਡਲ ਜਾਂ ਪੀਰੀਓਡਿਕ ਟੇਬਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ.

ਮੈਂਡਲੀਵ ਦੇ ਮਾਡਲ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਗੁਣ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਐਟਮਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਹਰੀ ਪਰਿਕਰਮਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਹਨ. ਇਸ ਤੋਂ 'ਨੋਬਲ ਗੈਸਾਂ' ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤੱਤ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਗੈਸਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨੀਓਨ, ਆਰਗਨ ਆਦਿ ਦੇ ਐਟਮਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਹਰੀ ਪਰਿਕਰਮਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਐਟਮਾਂ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ. ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪੂਰੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਜਾਂ ਸੰਪੂਰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦਕਿ ਅਪੂਰਨ ਪਰਿਕਰਮਾ ਵਾਲਾ ਐਟਮ ਆਪਣੀ ਪਰਿਕਰਮਾ ਵਿੱਚ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਲਈ ਦੂਜੇ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਐਟਮ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ. ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਆਈਆਂ ਨਵੇਂ ਤੱਤਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਹ ਟੇਬਲ ਬਦਲਦਾ ਗਿਆ ਤੇ ਇਸਦੇ ਵਿੱਚ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਵੱਧਦੀ ਗਈ. ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਿਹੜੇ ਅਜੇ ਲੱਭੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਇਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ. ਮੈਂਡਲੀਵ ਨੂੰ ਪੀਰੀਓਡਿਕ ਟੇਬਲ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦਾ ਉਸਨੂੰ ਸੁਪਨਾ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਸਾਰੇ ਤੱਤ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਮਬੱਧ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪਏ ਸਨ.

7. ਆਈਸੋਟੋਪ ਦਾ ਰਹੱਸ

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਜੌਹਨ ਡਾਲਟਨ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਐਟਮਾਂ ਦੇ, ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਪੁੰਜ ਕੱਢੇ ਸਨ. ਇਹ ਪੁੰਜ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਨਾਲ ਅਨੁਪਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਨ. ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਉਸ ਨੇ ਐਜ਼ੋਟ (ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ) ਦਾ ਪੁੰਜ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਨਾਲੋਂ 5 ਗੁਣਾ ਕੱਢਿਆ. (ਜੋ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿੱਚ 7 ਗੁਣਾ ਹੈ. ਇਹ ਫਰਕ ਡਾਲਟਨ ਦੇ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੀ ਖਰਾਬੀ ਕਰਕੇ ਸੀ.) 1803 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਡਾਲਟਨ ਨੇ 5 ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਬਣਾਈ ਸੀ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ, ਆਕਸੀਜਨ, ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ, ਕਾਰਬਨ ਤੇ ਸਲਫਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 20 ਹੋ ਗਈ ਸੀ. ਐਟਮਾਂ ਦੇ ਪੁੰਜ ਕੱਢਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਕਿ ਕੁਝ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਪੁੰਜ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਦਸ਼ਮਲਵ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ. ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਕਲੋਰੀਨ ਦਾ ਪੁੰਜ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 35.45 ਹੁੰਦਾ ਹੈ.

ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਦਰਫੋਰਡ ਨਾਲ ਰੇਡੀਓਐਕਟੀਵਿਟੀ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਵਿਗਿਆਨੀ ਫਰੈਂਡਰਿਕ ਸੌਡੀ ਨੇ ਖੋਜਿਆ ਕਿ ਰੇਡੀਓਐਕਟੀਵਿਟੀ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਐਟਮ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪੀਰੀਓਡਿਕ ਟੇਬਲ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ. ਸੌਡੀ ਨੇ ਇਸ ਉੱਪਰ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇੱਕੋ ਤੱਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੁੰਜ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ

ਕਈ ਐਟਮ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਰੇਡੀਓਐਕਟਿਵ ਵਰਤਾਓ ਤਾਂ ਵੱਖ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਰਸਾਇਣਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਵਰਤਾਓ ਕਰਦੇ ਸਨ. ਸੌਡੀ ਦੇ ਹੀ ਇੱਕ ਦੋਸਤ ਮਾਰਗ੍ਰੈਟ ਟੌਡ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਐਟਮਾਂ ਨੂੰ 'ਆਈਸੋਟੋਪ' ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ. ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗ੍ਰੀਕ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ- ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਾਲਾ. ਭਾਵੇਂਕਿ ਇੱਕੋ ਤੱਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੁੰਜ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਐਟਮ ਮਿਲ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਇੱਕੋ ਤੱਤ ਦੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ, ਪੁੰਜ ਵੱਖ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਅਗਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਰਹੱਸ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ. ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਡਾਲਟਨ ਕਲੋਰੀਨ ਦੇ ਐਟਮਾਂ ਦਾ ਔਸਤਨ ਪੁੰਜ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ. ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਦਾ ਪੁੰਜ 35 ਸੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦਾ ਪੁੰਜ 37 ਸੀ. ਸੋ ਔਸਤਨ ਕੱਢਣ 'ਤੇ

【(35+37)/2】 35.45 ਦਸ਼ਮਲਵ ਵਿੱਚ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ.

8. ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ ਦੀ ਖੋਜ ਤੇ ਆਈਸੋਟੋਪ

ਭਾਵੇਂਕਿ ਆਈਸੋਟੋਪਾਂ ਨੇ ਇੱਕੋ ਤੱਤ ਦੇ ਐਟਮਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੁੰਜ ਹੋਣ ਦੇ ਰਹੱਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਪੁੰਜਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਦੱਸਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਸੀ. ਐਟਮ ਦੇ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਟੋਨਾਂ (ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ +ਤਮਕ ਚਾਰਜ) ਤੇ ਬਾਹਰ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸੀ ਤੇ ਐਟਮ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਚਾਰਜ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਕਣਾਂ, ਪ੍ਰੋਟੋਨਾਂ ਤੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਬਣਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇੱਕੋ ਤੱਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਐਟਮਾਂ ਦਾ ਪੁੰਜ ਵੱਖ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਵਾਧੂ ਪੁੰਜ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਕਣ, ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ ਸੀ. ਨਿਊਟ੍ਰੋਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਦਰਫੋਰਡ ਨੇ 1920 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਨਵੇਂ ਕਣ ਨੂੰ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰੋਟੋਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਦਰਸਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਰਿਹਾ, ਪਰ 1932 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਜੇਮਜ਼ ਚੈਡਵਿਕ ਨੇ ਇੱਕ ਉਦਾਸੀਨ (ਕੋਈ ਚਾਰਜ ਨਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ) ਕਣ ਲੱਭ ਲਿਆ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਪ੍ਰੋਟੋਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹੀ ਪੁੰਜ ਰੱਖਦਾ ਸੀ. ਚੈਡਵਿਕ ਨੂੰ ਨਿਊਟ੍ਰੋਨਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਲਈ ਫਰਾਂਸ ਤੇ ਜਰਮਨੀ ਵਿੱਚ ਲੱਭੀ ਗਈ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਰੇਡੀਏਸ਼ਨ ਨੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ. ਇਸ ਰੇਡੀਏਸ਼ਨ ਦਾ ਕੋਈ ਚਾਰਜ ਨਹੀਂ ਸੀ. ਚੈਡਵਿਕ ਨੇ ਇਸ ਰੇਡੀਏਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪੈਰਾਫਿਨ (ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਤੇਲ) ਉੱਪਰ ਛੱਡਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਪੈਰਾਫਿਨ ਦੇ ਐਟਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰੋਟੋਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ. ਇਸ ਤੋਂ ਚੈਡਵਿਕ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਰੇਡੀਏਸ਼ਨ ਅਜਿਹੇ ਕਣਾਂ ਤੋਂ ਬਣੀ ਸੀ, ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਚਾਰਜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਕਣ ਪ੍ਰੋਟੋਨਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਪੁੰਜ ਰੱਖਦੇ ਸਨ.

ਹੁਣ ਤੱਕ ਐਟਮ ਦੇ ਮਾਡਲ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਕਣ ਹੋ ਗਏ ਸਨ. ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰੋਟੋਨ ਜੋ ਕਿ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਵਿੱਚ ਸੀ, +ਤਮਕ ਚਾਰਜ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਦੇ ਬਾਹਰ ਘੁੰਮਦਾ ਸੀ, -ਤਮਕ ਚਾਰਜ ਰੱਖਦਾ ਸੀ. ਤੀਜਾ ਨਵਾਂ ਲੱਭਿਆ ਕਣ, ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ ਕੋਈ ਵੀ ਚਾਰਜ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰੋਟੋਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ

ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਵਿੱਚ ਸੀ. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਐਟਮ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਟੋਨ ਤੇ ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ ਸਨ, ਬਾਹਰ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਸਨ. ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ ਨੇ ਆਈਸੋਟੋਪਾਂ ਦੀ ਗੁੰਝਲ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਲਝਾ ਦਿੱਤਾ. ਕਿਉਂਕਿ ਐਟਮ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਟੋਨਾਂ ਤੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸੀ ਤੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਸੀ. ਮਤਲਬ ਇੱਕ ਐਟਮ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨਾ -ਤਮਕ ਚਾਰਜ ਸੀ ਓਨਾ ਹੀ +ਤਮਕ ਚਾਰਜ ਸੀ. ਹੁਣ ਜੇਕਰ ਇੱਕੋ ਤੱਤ ਦੇ ਮੰਨ ਲਓ ਆਕਸੀਜਨ ਦੇ ਦੋ ਐਟਮਾਂ ਦਾ ਪੁੰਜ ਵੱਖ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਕਾਰਨ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਟੋਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਐਟਮ ਵਿੱਚ +ਤਮਕ ਚਾਰਜ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਟੋਨ ਵਧ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਓਨਾ ਹੀ ਉਸ ਵਿੱਚ -ਤਮਕ ਚਾਰਜ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਵੱਧ ਜਾਂਦੇ. ਸੋ ਦੋ ਐਟਮਾਂ ਦੇ ਪੁੰਜ ਦੇ ਵੱਖ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰੋਟੋਨ ਜਾਂ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ. ਹੁਣ ਨਵੇਂ ਲੱਭੇ ਕਣ ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ ਦਾ ਕੋਈ ਚਾਰਜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋ ਇਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੋ ਐਟਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਤੇ ਫਲਸਰੂਪ ਦੋ ਐਟਮਾਂ ਦਾ ਪੁੰਜ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ. ਜੇਕਰ ਆਈਸੋਟੋਪਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇੱਕੋ ਤੱਤ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਟੋਨ/ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਪਰ ਵੱਖ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਐਟਮਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਤੱਤ ਦੇ ਆਈਸੋਟੋਪ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ.

9. ਐਟਮ ਦੇ ਟੁਕੜੇ

ਜਦੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੀਕ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਫਿਲਾਸਫਰਾਂ ਨੇ ਐਟਮ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਨਾ ਵੰਡਣ-ਯੋਗ ਮੁੱਢਲਾ ਕਣ ਕਿਹਾ ਸੀ. ਪਰ ਡੈਮੋਕ੍ਰਾਈਟਸ ਦੇ ਐਟਮ ਤੋਂ 2500 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਰਦਰਫੋਰਡ ਤੇ ਸੌਡੀ ਨੇ ਮੈਰੀ ਕਿਊਰੀ ਦੀ ਰੇਡੀਓਐਕਟੀਵਿਟੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਐਟਮ ਟੁਕੜੇ-ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਗਿਆ. ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿਖਾਇਆ ਕਿ ਰੇਡੀਓਐਕਟੀਵਿਟੀ ਐਟਮ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਟੁੱਟਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਸੀ. ਕਿਸੇ ਤੱਤ ਦੇ ਐਟਮਾਂ ਵਿੱਚ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ, ਪ੍ਰੋਟੋਨ ਤੇ ਨਿਊਟ੍ਰੋਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੀ ਉਸ ਤੱਤ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ. ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਸਭ ਤੋਂ ਹਲਕਾ ਤੱਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ, ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਟੋਨ ਤੇ 0/1/2 ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ. ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਐਟਮ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਓਵੇਂ-ਓਵੇਂ ਐਟਮ ਭਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ. ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਹੋਰ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਐਟਮ ਬਣਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ. ਜਿਵੇਂਕਿ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀਲੀਅਮ, ਲੀਥੀਅਮ, ਕਾਰਬਨ ਆਦਿ ਤੱਤ ਬਣਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ. ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਐਟਮ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਮੁੱਢਲੇ ਕਣ ਘੱਟਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਹਲਕਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਨੀਕਿ ਹੋਰਨਾਂ ਤੱਤ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਬਣਨ ਵੱਲ ਵਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ. ਜੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਟੀਕ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਐਟਮ ਦਾ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਟੁੱਟ ਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਹਲਕੇ ਨਿਊਕਲੀਅਸਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ.

ਕਿਸੇ ਤੱਤ ਦੇ ਐਟਮ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਢਲੇ ਕਣਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਘੱਟ ਜਾਣ ਨੂੰ ਜਾਂ ਨਿੱਕਲ ਜਾਣ ਨੂੰ ਰੇਡੀਓਐਕਟੀਵਿਟੀ ਆਖਦੇ ਹਨ. ਰੇਡੀਓਐਕਟੀਵਿਟੀ ਰਾਹੀਂ ਤੱਤ ਆਪਣੇ ਮੁੱਢਲੇ ਕਣਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਦਲ ਕੇ ਹੋਰ ਤੱਤ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ. ਸਾਰੇ ਤੱਤ ਰੇਡੀਓਐਕਟਿਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਪਰ ਇੱਕ ਤੱਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੁੰਜ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਐਟਮ

ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਆਈਸੋਟੋਪਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਆਈਸੋਟੋਪ ਰੇਡੀਓਐਕਟੀਵਿਟੀ ਰਾਹੀਂ ਦੂਜੇ ਤੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ ਦੀ ਖੋਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਐਲਫਾ ਕਿਰਨਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਕਿਰਨਾਂ ਹੀਲੀਅਮ ਦੇ ਨਿਊਕਲੀਅਸ (+ਤਮਕ ਚਾਰਜ) ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਸਨ, ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਐਲਫਾ ਕਣ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਜਦੋਂ ਰੇਡੀਅਮ ਰੇਡੀਓਐਕਟੀਵਿਟੀ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣਾ ਪਤਨ ਕਰਕੇ ਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਕਈ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਦਾ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਟੁੱਟਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਹੋਰਨਾਂ ਤੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਦਾ-ਬਦਲਦਾ ਲੈਂਡ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਐਲਫਾ ਕਣਾਂ ਜਾਂ ਕਿਰਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਊਰਜਾ ਨਿੱਕਲਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਰੇਡੀਓਐਕਟਿਵ ਤੱਤ ਓਨਾ ਚਿਰ ਹੋਰਨਾਂ ਤੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਸਥਿਰ ਤੱਤ ਦੇ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਦੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਤੋੜਣ ਲਈ ਊਰਜਾ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਦੀ ਨਹੀਂ (ਜੋ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ) ਬਲਕਿ ਊਰਜਾ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਇੱਥੇ ਇਹ ਸਥਿਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਕਸੀਜਨ ਦੇ 13 ਆਈਸੋਟੋਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 3 ਸਥਿਰ ਹਨ, ਜਦਕਿ ਬਾਕੀ ਦੇ 10 ਰੇਡੀਓਐਕਟਿਵ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਤੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਕੇ ਸਥਿਰ ਹੋਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੋਨੇ ਦੇ 36 ਆਈਸੋਟੋਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਰਫ਼ 1 ਹੀ ਸਥਿਰ ਹੈ ਜਦਕਿ ਬਾਕੀ ਦੇ 35 ਅਸਥਿਰ ਹਨ।

ਇਹ ਸਭ ਸਮਝ ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ ਦੀ ਖੋਜ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਦੇ ਓਟੋ ਹੈਨ ਨੇ ਅਸਟ੍ਰੀਆ ਦੀ ਲੀਸਾ ਮਾਈਟਨਰ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨਿਊਟ੍ਰੋਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਭਾਰੀ ਤੱਤ ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਉੱਪਰ ਛੱਡਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਸ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਦੇ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਨਾਲ ਚਿਪਕ ਕੇ ਹੋਰ ਭਾਰੀ ਤੱਤ ਬਣਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਪਰ 1938 ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਸਿੱਟਾ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਖੋਜਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਦੇ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਦੋ ਹੋਰ ਤੱਤਾਂ ਬੇਰੀਅਮ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਟੋਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਇਸ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਵਿਖੰਡਨ (nuclear fission) ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ। ਭਾਵੇਂਕਿ ਇਹ ਕਿਰਿਆ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਐਟਮ ਬੰਬ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਬਣੀ ਪਰ ਲੀਸਾ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਖੋਜ ਦਾ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨਦਾਇਕ ਟੀਚਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਦੇ ਤਿੰਨ ਆਈਸੋਟੋਪ ਹਨ। ਆਕਸੀਜਨ ਦੇ 13 ਆਈਸੋਟੋਪ ਹਨ ਜਦਕਿ ਸੋਨੇ ਦੇ 36 ਆਈਸੋਟੋਪ ਹਨ।

10. ਸਵੈ-ਚਲਾਏਮਨ ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ

ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਵਿਖੰਡਨ (nuclear fission) ਇੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਖੋਜ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਇੱਕ ਖਾਸ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਦੇ ਮਲਬੇ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਸਵੈ-ਚਲਾਏਮਾਨ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲੜੀਵਾਰ ਸੀ। ਇਸ

ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਬਾਰੇ ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ ਦੀ ਖੋਜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1933 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਲਿਓ ਸਜ਼ਿਲਾਰਡ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ. ਦਰਅਸਲ ਸਜ਼ਿਲਾਰਡ ਰਦਰਫੋਰਡ ਦੀ ਇੱਕ ਟਿੱਪਣੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਦਰਫੋਰਡ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ “ਐਟਮ ਨੂੰ ਤੋੜਣ 'ਤੇ ਮਿਲੀ ਊਰਜਾ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਹੈ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਊਰਜਾ ਵਰਤੋਂ-ਲਾਇਕ ਹੈ, ਉਹ ਨਿਰੀ ਬਕਵਾਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ.” ਸਜ਼ਿਲਾਰਡ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ, “ਮੈਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਤੱਤ ਹੋਵੇ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ ਨਾਲ ਤੋੜਣ 'ਤੇ, ਦੋ ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ ਛੱਡੇ (ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਐਟਮ ਵੱਲ ਛੱਡਿਆ ਇੱਕ ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ, ਐਟਮ ਵੱਲੋਂ ਸੋਖ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਇੱਕ ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ ਦੀ ਊਰਜਾ ਐਟਮ ਨੂੰ ਤੋੜਣ ਵਿੱਚ ਵਰਤ ਲਈ ਜਾਵੇਗੀ ਤੇ ਐਟਮ ਦੋ ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ ਛੱਡੇਗਾ.)ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਵੈ-ਚਲਾਏਮਾਨ ਨਿਊਕਲੀ ਅਰ ਲੜੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ.” ਭਾਵੇਂਕਿ ਅਜੇ ਤੱਕ ਕੋਈ ਵੀ ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਸਵੈ-ਚਲਾਏਮਾਨ ਲੜੀ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ ਪਰ ਸਜ਼ਿਲਾਰਡ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ.

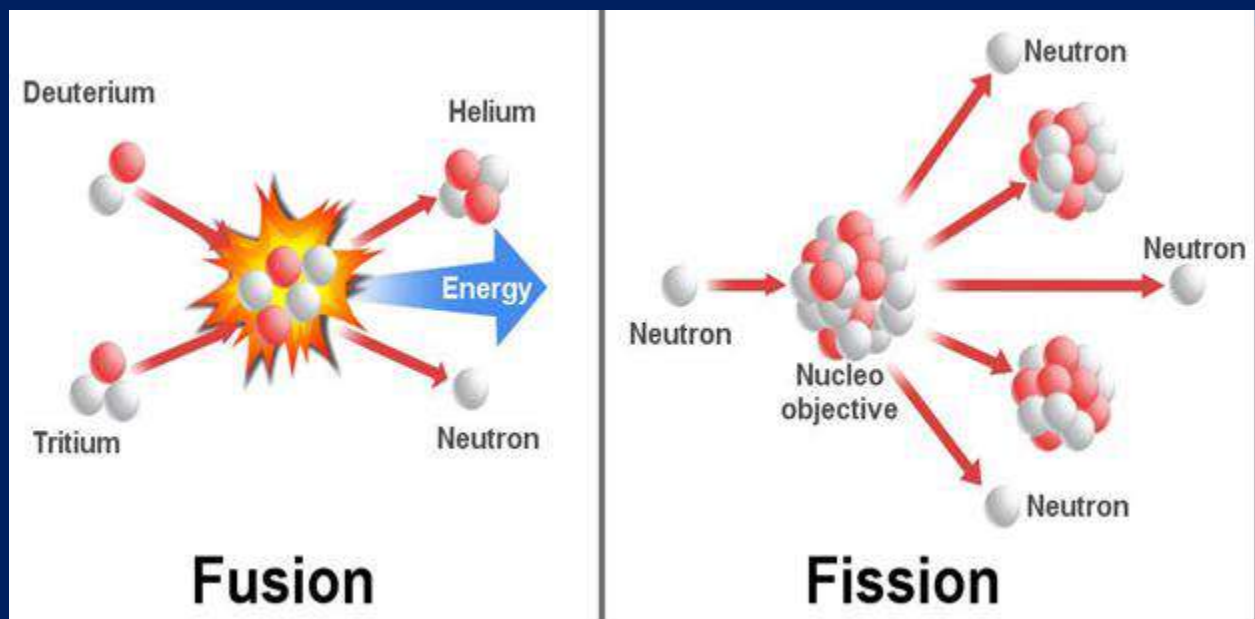
ਜੇ ਕਿਸੇ ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ ਨਾਲ, ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਦੇ ਐਟਮ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਵੇਲੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ ਨਿੱਕਲਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਇਹ ਨਿਊਟ੍ਰੋਨ ਅੱਗੇ ਹੋਰ ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਐਟਮਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਿਊਟ੍ਰੋਨਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਅੱਗੇ ਹੋਰ ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਐਟਮਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਦੇ. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਸਵੈ-ਚਲਾਏਮਾਨ ਲੜੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਰਦਰਫੋਰਡ ਦੀ ਥੋੜੀ ਊਰਜਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਊਰਜਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ. ਹੈਨ ਤੇ ਲੀਸਾ ਨੇ ਜਲਦ ਹੀ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਚਲਾਈ ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਲੜੀ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਤੇਲ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਥਿਰ ਊਰਜਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਤਬਾਹੀ ਮਚਾ ਦੇਵੇਗੀ. ਇਸ ਲੜੀ ਦੀ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਅਸੀਂ ਭੁਗਤ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ. ਸਭ ਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ 6 ਤੇ 9 ਅਗਸਤ 1945 ਨੂੰ ਹੀਰੋਸ਼ੀਮਾ ਤੇ ਨਾਗਾਸਾਕੀ ਤੇ ਐਟਮ ਬੰਬ ਸੁੱਟ ਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਤਬਾਹੀ ਮਚਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਇਹ ਸਵੈ-ਚਲਾਏਮਾਨ ਲੜੀ ਐਟਮ ਬੰਬ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ. ਪਰ ਐਨੀ ਖਤਰਨਾਕ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਇਹ ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਲੜੀ ਅੱਜ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਊਰਜਾ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਾ 14% ਹਿੱਸਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੌਜੂਦਾ ਊਰਜਾ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਾ 3.22% ਹਿੱਸਾ ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਹੀ ਹੈ. ਵਿਗਿਆਨ ਕਦੇ ਕੁਝ ਤਬਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ. ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਫੜੀ ਇੱਕ ਛੈਣੀ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੋਚਣ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਚੋਟ ਮਾਰ ਕੇ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਘੜਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਫੜੀ ਛੈਣੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਟੁਕੜੇ-ਟੁਕੜੇ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ.

11. ਸੂਰਜ ਦੀ ਊਰਜਾ ਦਾ ਸੋਮਾ ਕੀ ਹੈ?

ਸਵੈ-ਚਲਾਏਮਾਨ ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਵਿਖੰਡਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਊਰਜਾ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਤੇ ਨਵਾਂ ਸੋਮਾ ਬਣ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਸੂਰਜ ਦੀ ਊਰਜਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਸੀ. ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਸੂਰਜ ਦੇ ਐਨੀ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ

ਵਿੱਚ ਊਰਜਾ ਛੱਡਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਸੋਚੀਂ ਪਾ ਰੱਖਿਆ ਸੀ. ਚਾਰਲਸ ਡਾਰਵਿਨ ਦੇ ਜੀਵ-ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਲਈ ਵੀ ਇੱਕ ਲੰਬਾ ਸਮਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਤੱਥਾਂ ਨੇ ਵੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਉਮਰ ਕਈ ਸੌ ਮਿਲੀਅਨ ਸਾਲ ਦਰਸਾਈ ਸੀ. ਧਰਤੀ ਦੀ ਐਨੀ ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਸੂਰਜ ਦੀ ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਸੋਚੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ. ਸੂਰਜ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਅੱਗ ਦਾ ਗੋਲਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਅੱਗ ਦੇ ਗੋਲੇ ਦਾ ਬਾਲਣ ਕੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਕਿੱਥੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ? 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਵਿਲੀਅਮ ਥਾਮਸਨ (ਲਾਰਡ ਕੈਲਵਿਨ-ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਤਾਪਮਾਨ ਦੀ ਇਕਾਈ ਹੈ) ਨੇ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸੂਰਜ ਦੀ ਊਰਜਾ ਇਸਦੀ ਆਪਣੀ ਗੁਰੁਤਵ ਖਿੱਚ ਦੁਆਰਾ ਇਸਦੇ ਐਟਮਾਂ ਦੇ ਸੁੰਗੜਣ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ. ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਸਾਈਕਲ ਦੇ ਪਹੀਏ ਵਿੱਚ ਹਵਾ ਭਰਨ ਵਾਲੇ ਪੰਪ ਵਿੱਚ ਹਵਾ ਸੁੰਗੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਹਵਾ ਗ਼ਰਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ. ਇਸ ਸੁਝਾਅ ਨੇ ਸਭ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਿਆ ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਇੱਕ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਸੋਮੇ ਨਾਲ ਸੂਰਜ ਦੀ ਉਮਰ 30 ਮਿਲੀਅਨ ਸਾਲ ਬਣਦੀ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਉਮਰ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸੀ. ਹੁਣ ਸੂਰਜ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਉਮਰ 4.6 ਬਿਲੀਅਨ ਸਾਲ ਤੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਉਮਰ 4.5 ਬਿਲੀਅਨ ਸਾਲ ਹੈ. ਸੂਰਜ ਦੀ ਊਰਜਾ ਦਾ ਸੋਮਾ ਕੀ ਹੈ?

12. ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਸੰਯੋਜਨ- ਸੂਰਜ ਦੀ ਊਰਜਾ ਦਾ ਸੋਮਾ

ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਵਿਖੰਡਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਐਟਮਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਊਰਜਾ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਹੈਨ 'ਤੇ ਮਾਈਟਨਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸਦਾ ਉਲਟ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਦੋ ਐਟਮਾਂ ਦੇ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜ ਕੇ ਇੱਕ ਭਾਰਾ ਐਟਮ ਵੀ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਐਟਮਾਂ ਦਾ ਜੋ ਹਿੱਸਾ ਵਾਧੂ ਹੋਵੇਗਾ ਜਾਨੀਕਿ ਭਾਰੀ ਐਟਮ ਬਣਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਹ ਊਰਜਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਸੰਯੋਜਨ (nuclear fusion) ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ। ਐਟਮ ਦੇ ਨਿਊਕਲੀਅਸ +ਤਮਕ ਚਾਰਜ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਦੋ +ਤਮਕ ਚਾਰਜ ਤਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਧੱਕਦੇ? ਹਾਂ, ਇਹ ਸਹੀ ਹੈ ਜੇ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਬਹੁਤ ਉੱਚ ਤਾਪਮਾਨ ਤੇ ਦਬਾਓ ਹੇਠਾਂ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸਥਿਰਬਿਜਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜ ਕੇ ਨਵਾਂ ਤੱਤ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਦੋ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਊਰਜਾ ਛੱਡਦੇ ਹਨ।

ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਆਉਂਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਸੂਰਜ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋ ਤੱਤ ਮੌਜੂਦ ਹਨ- ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਤੇ ਹੀਲੀਅਮ। ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਸੰਯੋਜਨ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਦੋ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਦੇ ਐਟਮ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਕੇ ਹੀਲੀਅਮ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਊਰਜਾ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਸੂਰਜ ਵਿੱਚ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਹੀਲੀਅਮ ਵਿੱਚ ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਜ ਊਰਜਾ ਛੱਡਦਾ ਹੈ। ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਸੰਯੋਜਨ ਨੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਉਮਰ ਬਿਲੀਅਨ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਈ ਜੋ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਸਾਬਤ ਹੋਈ। ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਵਿਖੰਡਨ ਤੇ ਸੰਯੋਜਨ ਦੀਆਂ ਪਰਿਕਲਪਨਾਵਾਂ 1930 ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਫਿਜ਼ਿਕਸ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਪੂਰੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। 20 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਈ ਇਸ ਫਿਜ਼ਿਕਸ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਬਲ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਬਲ ਨਾਲ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕੁਆਂਟਮ ਮਕੈਨਿਕਸ ਜਾਂ ਕੁਆਂਟਮ ਫਿਜ਼ਿਕਸ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ। ਐਟਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਗਲੇ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਕੁਆਂਟਮ ਫਿਜ਼ਿਕਸ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਫਿਜ਼ਿਕਸ ਵਿੱਚ ਪਰਲੋ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਸੰਦੀਪ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਰਕ: 94649 03587

ਨਵੀਂ ਕਿਤਾਬ

ਸੰਪਰਕ: 91158-72450

ਸੁਨ ਤਜ਼ੁ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚੀਨੀ ਕਿਰਾਬ
"The Art of War"
ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਤਰਜਮਾ

ਜੁੱਧ
ਕਲਾ
ਸੁਨ ਤਜ਼ੁ

ਜੁੱਧ ਕਲਾ
ਸੁਨ ਤਜ਼ੁ

ਕਰਾਚੀ ਅਤੇ ਸੁਆਬ
ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਸਿੱਖ ਸ਼ੋਕੀ

ਕੁੱਝ ਕਲਾ ਉੱਪਰ ਵਿਸ਼ਵੀ ਕਲਾਵਾਂ ਹੁਣ ਭੱਕ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹਾਦਫ਼ਤਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੈਰਾਬ "ਜੁੱਧ ਕਲਾ" ਦੇ ਲੇਖਕ ਸੁਨ ਤਜ਼ੁ (ਚੀਨੀ ਕਿੱਠਾ) ਸੰਗੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ 544 ਈ.ਸੀ. ਦੇ ਭਗੀਬ ਗ਼ੈਰ ਹੋਣਾ ਹੋਇਆ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਚਰਚਿਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਲਿਖਣ-ਕਲਾ, ਬਲਕਿ ਨੈਤਿਕ-ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਵਰਤਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਸਥਾਨ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ. ਹੁਣ ਜੁ ਜੁੱਧ ਪੁਰਾਣ ਯੁੱਧਕਲਾਵਾਂ ਲੇਖਕ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜੁੱਧ ਨੂੰ ਖੜੋਰ ਲਏ ਹੀ ਜਿੱਤ ਜਾਣਾ ਹੀ ਅਸਾਨ ਜਿੱਤ ਜੁੱਧੀ ਹੈ. ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੀ ਇਸ ਕਿਰਾਬ ਅੰਦਰ ਫ਼ੈਸ ਨੇ ਜੁੱਧ ਦੇ ਜੋ ਕਿਸਮ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਸਭੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੈਕਜ਼ੀਨ The Times ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ- ਚੀਨੀਆਂ ਦੀ ਜੁੱਧ ਕਲਾ ਨੂੰ ਸਾਪੇਕਟਰਾ ਮਹਿਤ ਚਿੰਤਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਹ ਕਿਰਾਬ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਸ਼ਿਕ ਹੈ.

—ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਸਿੱਖ ਸ਼ੋਕੀ

ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਸਿੱਖ ਸ਼ੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਖੋਜਕਰਮੀ ਹੈ. ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਦੀਆਂ ਪੰਜ ਕਿਤਾਬਾਂ- ਮੋਲਾਨਾ ਰੂਮੀ, ਪੁੰਜੀਵਾਰੀ ਵਿਰਕੀ, ਅਦਾਸਕਰਾ, ਰਾਜ ਅਤੇ ਟੁਟੇਪੀਆ, ਕਰਾਮ-ਜੰਦਾ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ: ਆਭਗੰਨਿਕ ਪਵਿੱਧ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ. ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਈ-ਮੈਕਜ਼ੀਨ "ਅਨਹਦ" ਦਾ ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ ਵੀ ਹੈ।

ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਉੱਤਰ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆ

ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਜਗਤ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਚਿੰਤਨ ਜਗਤ ਵਿਚ ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ, ਨਾਰੀਵਾਦ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਬਹਿਸ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੀ ਇਹ ਚਿੰਤਕ ਕਾਫੀ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਐਡਵਰਡ ਸੱਈਅਦ ਦੇ ਪੂਰਬਵਾਦੀ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਅੰਤਰ-ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਅਧਿਐਨ, ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ, ਨਾਰੀਵਾਦ ਵਰਗੇ ਗਿਆਨਮਈ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ ਵੱਧਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਧਰਾਤਲ ਦੇ ਅੱਲਗ-ਅਲੱਗ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪੜ੍ਹਿਆ, ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ। ਪੂਰਬਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖ 'ਕੈਨ ਦ ਸਬਾਲਟਰਨ ਸਪੀਕ' ਹਾਊ ਟੂ ਰੀਡ ਕਲਚਰਲੀ ਡਿਫਰੈਂਟ ਵਰਗੇ ਲੇਖਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਚਿੰਤਨ ਜਗਤ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮੌਲਿਕ ਪਹਿਚਾਣ ਛੱਡੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਵੱਡੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਵਾਦ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੀ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਿਤਾਬ 'ਸਬਾਲਟਰਨ ਸਟੱਡੀਜ਼ : ਡੀ ਕੰਸਟਰਕਟਿੰਗ ਹਿਸਟਰੀਓਗਰਾਫੀ, ਕਰੀਟੀਕ ਆਫ ਪੋਸਟਕੋਲੋਨਿਅਲ ਰੀਜ਼ਨ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਹਿਸਾਂ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨੇ ਪੱਛਮੀ ਦੇ ਸਥਾਪਤ ਵਿਚਾਰਧਾਰਵਾਂ ਨੂੰ ਕਟਿਹਰੇ ਵਿਚ ਲਿਆ ਖੜਾ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਚਿੰਤਨ ਪੱਛਮੀ ਚਿੰਤਨ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਹਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪੱਛਮ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਵਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਨਵ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਏਜੰਡੇ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਐਡਵਰਡ ਸਾਈਟ ਤੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਚਿੰਤਨ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆ ਹੈ।

ਹਾਸ਼ੀਗਤ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਉਹ ਸਵਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਬ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਪੜ੍ਹੀਏ? ਪੂਰਬ ਕੀ ਹੈ? ਪੂਰਬ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਕੀ ਪੱਛਮੀ ਗਿਆਨਮਈ ਵਰਤਾਰੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਪੂਰਬ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਪੱਛਮੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪੂਰਬ ਦੇ ਵਾਰੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਟੌਤੀਆਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਕੀ ਉਹ ਪੂਰਬ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹਨ? ਉਪ-ਨਿਵੇਸ਼ਾ ਦੇ ਅਨੁਭਵ-ਗ਼ੈਰ ਉਪ-ਨਿਵੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਅਲੱਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਇਸ ਨਾਲ ਰੰਗ, ਭੇਦ, ਲਿੰਗ ਭੇਦ ਨਸਲ ਭੇਦ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਕੀ ਪੱਛਮ ਦੀ ਔਰਤ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਔਰਤ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਬਹੁਲਤਾਵਾਂ ਪਹਿਚਾਣ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ? ਕੀ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪੱਛਮੀ ਗਿਆਨਮਈ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ? ਪੂਰਬ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਕੀ ਹੈ? ਕੀ ਪੂਰਬ ਅਸੱਭਿਆ, ਬਰਾਬਰਤਾ, ਕਾਮੁਕ ਹਿੰਸਕ ਹੈ? ਕੀ ਮਾਰਕਸ ਦੀ ਭਾਰਤ ਸੰਬੰਧੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨਕਸਲਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਸਨ?

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਪੱਛਮ ਦੀ ਵੱਧਦੀ ਰੁਚੀ ਕੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਖਿੱਚਣ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਕੀ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਖਾਸੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬੋਲਣ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ, ਸਾਮੰਤਵਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਸ਼ੀਆਕਰਨ ਕਰਦੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲ ਤੋਂ ਦੂਰ ਆਤਮ ਹੀਣ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਸ਼ਪੀਵਾਕ, ਸ਼ਹਾਸ਼ਵੇਤਾ ਦੇਵੀ ਵਰਗੀਆਂ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ, ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੇ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਆਲੋਚਨਾ ਵਿਚ ਫਿਲਹਾਲ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਮੌਲਿਕ, ਗੰਭੀਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਹੋਇਆ ਵੀ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਅਧਿਐਨ, ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਬਹੁਤੀ ਹੀ ਪੇਤਲੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਵਰਗੀਆਂ ਚਿੰਤਕਾਂ ਹਾਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਪਹਿਚਾਣ ਆਦਿ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਿੰਤਨ ਸੰਗ, ਲੋਕਾਈ ਸੰਗ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਪੱਛਮ ਦੇ ਸੱਤਾਮਈ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀਆਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਠਾਇਆ ਜਦੋਂਕਿ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਸਮਾਜ ਸਿਧਾਂਤ, ਮੁੱਲਾਂ, ਗਿਆਨ-ਮੀਮਾਂਸਾ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮੱਸਿਆਮਈ ਦੱਸਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਇਹ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ, ਉਤਪੀੜਨ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਅਧਿਐਨ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਨਵੀਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਹਾਸ਼ੀਏ ਤੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਆਦਿਵਾਸੀ, ਮੂਲ-ਨਿਵਾਸੀ ਇਸਤਰੀਆਂ, ਪੂਰਬ ਨੂੰ ਪੂਰਬ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਅੱਖ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਕਮਿਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਪੂਰਬ ਨੂੰ

ਪੱਛਮ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ, ਸਮਝਦੇ ਰਹਾਓ। ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਬਹੁ-ਪਾਸਾਰੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਪੂਰਬ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਪੂਰਬ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਬੀਜ ਉਗਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ, ਨਵ-ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ, ਆਧੁਨਿਕਵਾਦੀ, ਉੱਤਰ ਆਧੁਨਿਕਵਾਦੀ ਮਾਡਲਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਆਪਣਾ ਸਿਧਾਂਤ ਸ਼ਾਸਤਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਕਸੌਟੀ ਤੇ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਸੱਤਾ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੱਛਮੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਤੇ ਪੁਨਰ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੱਤਾ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸੋਧ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਤੋਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਕਚਰਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਤੇ ਸੱਤਾ ਕਾਬਜ਼ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਖ਼ਤਰੇ ਦੀ ਘੰਟੀ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਪ-ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਅਪ-ਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਣ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਫਾਰਟ ਵਿਲਿਅਮ ਕਾਲਜ, ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਮੁਸਲਿਮ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੀ ਵਿਭਾਜਨਕਾਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲਾਹਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨਾਲ ਵਿਭਾਜਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਗਹਿਰਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਏ ਦਾ ਦਾਨ ਵੀ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਦੇ ਉੱਤਰ ਅਪ ਨਿਵੇਸ਼ੇਸ਼ਕ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧੀ ਅਲਾਨ ਕਰਕੇ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਸਾਡੀ ਸੱਤਾ ਆਦਿ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਨਕਸਲੀ, ਆਤੰਕਵਾਦੀ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਮਿੱਤਰਤਾਪੂਰਵਕ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਕੀ ਉਹ ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਦਾ ਜਨ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ, ਮਾਨਵੀ ਚਰਿੱਤਰ ਹੈ? ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀਆਂ, ਆਦਿ ਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਸੈਨਾ, ਪੁਲਿਸ ਦੁਆਰਾ ਦਮਨ ਕੀ ਨਵ-ਅਪਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਅੱਜ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਲਾਹਵਾਦੀ ਰੁਝਾਨ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਖ਼ਤਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਲਾਹ ਵੀ ਪੱਛਮ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਪ-ਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਤੇ ਖ਼ਤਮ ਪੱਛਮ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਯਹੂਦੀ, ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕਰ-ਸੰਹਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅੱਜ ਉਸੇ ਤਰਜ਼ ਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪੱਛਮ ਬਾਜ਼ਾਰਵਾਦੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਆਦਿ ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ, ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਨਦੀਆਂ ਨੂੰ ਖੋਹ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁੱਖਧਾਰਾ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੈਨਾ, ਅਰਧ ਸੈਨਿਕ ਬਲ ਪੁਲਿਸ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਪਿਤ ਕਰਕੇ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਵਰਗੇ ਨਰਕਮਈ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰੀਤੀਰੋਧ ਸ਼ਪੀਵਾਕ, ਅਰੁੰਧਤੀ ਰਾਏ, ਸਵਾਸ਼ਵੇਤਾ ਦੇਵੀ ਵਰਗੀ ਚਿੰਤਕ ਆਪਣੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ, ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਲਿਖਿਤ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੀਆਂ

ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗਹਿਰਾ ਸੰਬੰਧ ਹਾਸ਼ੀਏ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਹੈ। ਹਾਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਫ਼ ਅਕਾਦਮਿਕਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਗਹਿਰਾ ਸੰਬੰਧ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਤੋਂ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਉੱਤਰ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਭਾਰਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਦੇ ਲੋਕ-ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਾਸ਼ੀਏ, ਆਦਿ ਵਾਸੀਆਂ, ਕਿਸਾਨਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿੰਨਾ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੈ? ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਮਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਅਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਭਾਰਤੀ ਚਿੰਤਨਸ਼ੀਲ ਵਰਗ ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਕੀ ਉਹ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਬੇਈਮਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਅਧਿਐਨ ਇੰਨੇ ਡੂੰਘੇ ਅੰਤਰ ਵਿਰੋਧੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਿਉਂ ਹਨ? ਕਿਉਂ ਅਸੀਂ ਪੱਛਮੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ? ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਪੱਛਮ ਵਿਮਰਸ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨਿਹਿਤ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਕੀ ਹੈ? ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਿੰਦੂਵਾਦ, ਮੁਸਲਿਮਵਾਦ, ਦਲਿਤਵਾਦ ਦਾ ਉਭਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਮੂਦਾਇ ਦੇ ਲੋਕ ਦੂਸਰੇ ਸਮੂਦਾਇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਰਵ-ਉਚੱਚਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਹੋੜ੍ਹ ਵਿਚ ਹਨ। ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਟ ਕੇ ਜਲਾ ਵਤਨ ਵਰਗੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਗ੍ਰਹਿ-ਯੁੱਧ, ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ, ਹਿੰਸਾ, ਦਮਨ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਕੀ ਹਾਸ਼ੀਏ, ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਹਾਸ਼ੀਆਕਰਣ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਕੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਗੰਗਾ ਜਮੁਨਾ ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਨੂੰ ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਅਧਿਐਨ ਨੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਖੋਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਵਾਲ ਵੀ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਾਸ਼ੀਏ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਉਹ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੀਆ ਬੋਲਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਅਪ-ਨਿਵੇਸ਼ਕ ਦੌਰ ਵਿਚ ਪੱਛਮ ਦੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਪਰਿਪੇਖ ਨੇ ਪੂਰਬ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖਾਰਿਜ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਵੇਦਾਂ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ। ਅੱਜ ਉਹੀ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਧਾਰਨਾ ਭਾਰਤੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਗਹਿਰੀ ਬੈਠ ਹਈ ਹੈ, ਕੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਚਿੰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਖਾਰਿਜ਼ ਕਰਨ ਤੇ ਤੁਲੇ ਹੋਏ ਹਾਂ? ਜਿਹੜੇ ਦੇਸ਼ ਨੇ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰ, ਆਲੋਚਨਾ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਹਿਰਾ ਚਿੰਤਨ ਕੀਤਾ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਉਸ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਨਾਕਾਰ ਸਮੀਖਿਆ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਬਣ ਗਏ ਹਾਂ। ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲਈ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਚੁਣੌਤੀ ਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਗਿਆਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰ-ਵਿਕਾਸ, ਪੁਨਰ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹੋਏ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋ ਚਾਰ ਹੋਈਏ? ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਤੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਪੱਛਮ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਹਨ, ਉਹ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਨਵ-ਉਪ ਨਿਵੇਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰਵ-ਉਚਤਾ, ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉੱਤਰ ਆਧੁਨਿਕਤਾਵਾਦ, ਉੱਤਰ ਸੰਰਚਨਾਵਾਦ, ਉੱਤਰ ਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ, ਪਾਠਕਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮੰਤਵ ਪੱਛਮ ਦੀ ਸਰਵ ਉੱਚਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਪੱਛਮੀ ਵਿਚਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਚਿੰਤਕਾਂ, ਨਵ-ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਲੱਗਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੂੰਜੀਵਾਦ, ਨਵ ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ, ਬਜ਼ਾਰਵਾਦ ਦੇ ਹਿੱਤ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਤੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਨਵ-ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਸਹਾਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਪੱਛਮੀ ਰਚਨਾ ਨਵ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਕਤੀ, ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੁਆਰਾ ਕੰਟਰੋਲ ਕੀਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹ ਫੂਕੋ ਤੇ ਡਲਹਿਊਜ਼ ਦੀ ਬਹਿਸ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸ਼ਕਤੀ, ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਕੂਲਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇਹ ਖਾਦ ਪਾਣੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਪੱਛਮੀ ਦੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰਬ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਿਰਧਾਰਿਤ, ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੋਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਪੱਛਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰਾਂ, ਬਹਿਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪੂਰਬ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ-ਜਿਹੜੇ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖੇ ਹਨ। ਉਹ ਪੱਛਮ ਦੀ ਸਰਵ-ਉੱਚਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੂਰਬ ਨੂੰ ਹੋਰ ਦੀ ਪੈਮਾਨੇ ਮਾਪ ਦੂਰ ਫੇਕ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੱਛਮੀ ਵਿਚਾਰਕਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੱਤਾ, ਏਕਾਧਿਕਾਰ, ਨਿਯੰਤਰਣ-ਮੁਲਕ, ਨਿਰਧਾਰਣ-ਮੁਲਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖਾਰਿਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਜਨ ਤੰਤਰ। ਪਰਜਾ ਤੰਤਰ ਆਦਿ ਦਲੀਲਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀ, ਭੂ-ਮੰਡਲੀਕਰਨ ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦ, ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਛਲਾਵੇ ਹੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਯੂਰੋ ਅਮਰੀਕੀ ਨਵ-ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ, ਨਵ- ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ ਯਥਾਰਥ ਛੁਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਐਡਵਰਡ ਸਇਅਦ, ਫੂਕੋ, ਗਾਇਤਰੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ, ਚੌਮਸਕੀ ਵਰਗੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਉਠਾਉਣ ਦਾ ਸਾਹਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਚੱਕਰਵਤੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਨਵ-ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਇਮਰਸ਼ ਨੂੰ ਯੂਰੋ ਅਮਰੀਕੀ

ਬਜ਼ਾਰਵਾਦੀ, ਭੂ-ਮੰਡਲੀਕਰਣ, ਸੱਤਾ ਦਾ ਬਚਾਅ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਕਿ ਪੱਛਮ ਹੁਣ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਆਪਣਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਨਵ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅੰਤਰ ਵਿਰੋਧਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅੰਤ, ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅੰਤ ਦੀ ਗਲ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹਨ।

ਸਵਾਲ ਹੁਣ ਕਟਿਹਰੇ ਵਿਚ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਜ੍ਹਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਸਮਾਜਵਾਦ, ਅਧੁਨਿਕਤਾ, ਉੱਤਰ ਆਧੁਨਿਕਤਾ, ਨਵ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਸਮਰਥਕ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀਆਂ ਸੰਕਟਮਈ, ਸਮੱਸਿਆ ਗ੍ਰਸਤ ਹੋ ਰਹੀਆ ਹਨ ਤੇ ਹੁਣ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵਿਕਾਸ, ਪੁਨਰ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਕੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਬਚੀ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ?

ਪੱਛਮੀ ਚਿੰਤਕ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਤਰਕ ਦਿੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨਿਰਧਾਰਣ ਮੂਲਕ ਸੋਚ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਯੂਰਪ ਅਮਰੀਕੀ ਤਾਕਤਾਂ ਨੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਰਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਹ ਬੇਰੋਕ ਤਰੀਕੇ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਆ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਪੱਛਮੀ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਏਜੰਡੇ ਨੂੰ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਵ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਨਵ ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਦੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਬਹੁਲਤਾ ਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੁਕਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤਰ ਸੰਬੰਧ ਸਪਸ਼ਟ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਵੀ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਉਹ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਲੁਕੇ, ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਤੋੜ ਮਰੋੜ ਕਰ, ਉਸ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਯਥਾਰਥ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਕਾਸ ਮਈ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅੰਤ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਅੰਤ, ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਅੰਤ, ਸਮਾਜਵਾਦ ਦਾ ਅੰਤ ਵਰਗੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਦੋਂਕਿ ਪੱਛਮੀ ਇਸ ਤਰਕ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਰਥਿਕ ਭੂਗੋਲਿਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨਿਰਧਾਰਤ ਮੂਲਕ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਖਾਰਿਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਨੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਰਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਰਥਿਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਲਈ ਖਾੜੀ ਦੇਸ਼, ਪਾਕਿਸਤਾਨ, ਅਫਗਾਨੀਸਤਾਨ, ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀ ਉਪੇੜ ਬੁਣ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਦਮਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦੀ ਏਜੰਡਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ ਉੱਥੇ ਖੁਦ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੱਤਾ ਦਾ ਉਥਲ ਪੁੱਥਲ ਕਰਨਾ ਕੀ ਇਸੇ ਏਜੰਡੇ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ? ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਨੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਦਮਨਕਾਰੀ, ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦੀ ਆਦਿ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਦੇ ਅਲੋਚਕ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵੀ ਪੱਛਮ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਬਣੇ

ਹੋਏ ਹਨ। ਪੱਛਮ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਆਰਥਿਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਿਕ ਏਜੰਡਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਨਵ-ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਦੇ ਘਿਨੌਣੇ ਅਮਾਨਵੀ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣ ਅਤੇ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਲਈ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕਰਨ ਤਾਂ ਕਿ ਪੱਛਮ ਦਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸੱਚ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਉਹ ਮੰਨਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਸੱਤਾ ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਵਧਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਲੋਕ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਈ ਹੈ। ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ ਦਾ ਖਤਰਾ ਵਧਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਨਾਕਾਮੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਵ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਪੱਛਮੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਏਜੰਡੇ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਨ ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਕਿੰਤੂ ਪਰੰਤੂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਸਹੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਤੇ ਸਵਾਲ ਖੜਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸਦੀ ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਈ ਸਮਝ ਹੈ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਕੀ ਪ੍ਰਸਿੰਗਕਿਤਾ ਹੈ? ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ? ਵਿਵਹਾਰਿਕਤਾ ਵਿਚ ਉਹ ਕਿੰਨੇ ਸਹੀ ਹਨ?

ਅੱਜ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਵਾਦੀ, ਉੱਤਰ ਸੰਰਚਨਾਵਾਦੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬਹੁਲਤਾਵਾਦੀ ਇਮਰਸ਼ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਕੀ ਹੈ? ਵਲਟਰ ਬੈਜ਼ਮੀਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਬਜ਼ਾਰ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਹੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਹਰ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਵਿਕਾਊ ਵਸਤੂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਚਿੰਤਕ, ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਪੱਛਮ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਹੀ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਅੱਜ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਮਾਡਲ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਵਾਦੀ, ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦੀ, ਬਜ਼ਾਰਵਾਦੀ ਮਾਡਲ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲਈ ਵਿਕਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਦੋਂਕਿ ਨਵ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕਤਾ ਦਾ ਨਵ-ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਵਿਸਤਾਰਵਾਦ ਹੀ ਹੈ।

ਪੱਛਮੀ ਗਿਆਨਮਈ ਅਨੁਸ਼ਾਸ਼ਨ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸੱਤਾ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਵੱਧਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਨੂੰ ਹੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਨੋਮ ਚੌਮਸਕੀ ਭਾਰਤੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਦੀ

ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ ਸੀ ਤੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇੱਥੇ ਵੀ ਅਮਰੀਕੀ ਤਰਜ਼ ਤੇ ਬੌਧਿਕ ਸਮਾਜ ਵਿਆਪਕ ਅਕਾਰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਵੇਂ ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਬੌਧਿਕ ਖੇਤਰ ਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਜਵਾਦ, ਗਾਂਧੀਵਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਨਫਰਤ ਜਗਾਈ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਪੱਖ ਮੋੜਨ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਅੱਜ ਪੱਛਮ ਦੀਆਂ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀਆਂ ਸਾਨੂੰ ਉਲਝਾਉਣ, ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਤੋੜਦਾ, ਇੱਕ ਪਰਜੀਵੀ ਵਰਗ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ ਬਦਲ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਲੋਕਤੰਤਰਿਕ, ਵਿਕਾਸ ਮੂਲਕ, ਭੂ-ਮੰਡਲੀਕਰਣ, ਨਵੇਂ ਉਦਾਰਵਾਦੀਕਰਣ, ਬਜ਼ਾਰੀਕਰਣ ਪੂਜੀ ਦੇ ਸੰਸਥਾਨੀ ਕਰਣ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁਦਰਾ ਕੋਸ਼, ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਜਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਰੂਪਾਂ, ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਦੂਸਰੀ-ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਏਕੀਕਰਣ ਦੀਆਂ ਲੁਭਾਵਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਹਾਸ਼ੀਏ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਹਨ:-

ਕੀ ਹਾਸ਼ੀਏ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਫੂਕੋ ਅਤੇ ਡਲਹਿਊਜ਼ ਦੀ ਬਹਿਸ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਫੂਕੋ ਜਿੱਥੇ ਦਮਨ ਨੂੰ ਸੱਤਾ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਰੂਪ ਰਾਹੀਂ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ, ਕੈਦੀ ਦੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਾਗਲਖਾਨੇ, ਸਕੂਲ, ਫੌਜੀ ਬੈਰਕਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਟੇਢੇ-ਮੇਢੇ ਤਣੇ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਪੱਤੀਆਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਕਸਿਤ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਆਪਣੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਡਲਹਿਊਜ਼ ਸਵਾਲ ਚੁੱਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇਗਾ, ਉਹ ਉਦੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰੇਗਾ। ਅਤੇ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਰਕ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਵਧੀਆਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਹਿ ਸਕਣਗੇ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਨਿੱਧ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਵਾਸਤਵਿਕ ਯਥਾਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੈਦੀ ਕੈਦਖਾਨੇ ਵਿਚ, ਬੱਚਾ ਸਕੂਲ ਵਿਚ, ਫੌਜੀ ਬੈਰਕਾਂ ਵਿਚ, ਪਾਗਲ ਮਨੋਰੋਗੀ ਪਾਗਲਖਾਨੇ ਬਾਰੇ ਵਧੀਆਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੀ ਬੁਧੀਜੀਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਸਹੀ ਬੋਲ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਇੱਕ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਉਸ ਦੀ ਵਰਗ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇੱਕ ਕੈਦੀ, ਫੌਜੀ ਜਾਂ

ਮਜ਼ਦੂਰ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੋਵੇਗਾ? ਇਸ ਲਈ ਡਲਹਿਊਜ਼ ਇਸ ਪੱਖ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ, ਲੇਖਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਆ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਉਹ ਰੀਪਰੇਸੇਂਟੇਸ਼ਨ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਉਹ ਰੀਪਰੇਸੇਂਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਬਰੀਕ ਅੰਤਰ ਦੁਆਰਾ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਯਥਾਰਥ ਰੀਪਰੇਸੇਂਟੇਸ਼ਨ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋ ਰੀਪਰੇਸੇਂਟੇਸ਼ਨ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਜਿਹੜਾ ਹਾਸ਼ੀਆ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸਮਝ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਮੀਨੀ ਪੱਧਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਜਾਂ ਨਿਰੀਖਣ ਹੀ ਕਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹੀ ਬਾਮਪੰਥੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦਾ ਅਗਵਾਈਕਾਰ ਤਾਂ ਮੰਨਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਈ ਬੋਲੇ ਵੀ, ਪਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰ, ਕਿਸਾਨ, ਹਾਸ਼ੀਏ, ਔਰਤਾਂ, ਆਦਿਵਾਸੀ ਖੁਦ ਬੋਲਣਾ ਸਿੱਖ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੀਆਂ ਬੋਲ ਸਕਣਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਕਰਮ ਦੀ ਰਣਨੀਤੀ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਲੋਕ ਕਦੀ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਗਵਾਈਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਤਪੀੜਿਤ ਲੋਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਬੋਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕੀ ਉਹ ਗੁੰਗੇ ਹਨ?

ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੀੜਤਾਂ ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੌਣ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ(ਰੀਪਰੇਸੇਂਟੇਸ਼ਨ) ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਕਲਾਕਾਰ (ਰੀਪਰੇਸੇਂਟੇਸ਼ਨ) ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਤ ਚਿੰਤਨ ਹੈ। ਉਹ ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਲੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਫੜਨ ਵਿਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ? ਕੀ ਇੱਥੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਾਲਿਆ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੀ ਰੇਖਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ? ਕੀ ਹਾਸ਼ੀਏ ਇੰਨੇ ਵੱਡੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਬੋਲਣ ਲਿਖਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ? ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਕੀ ਹੈ?

ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੇ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਵਿਕਲਪ: ਕੁਝ ਸਵਾਲ

ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਵਾਲ ਉਠਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਹਾਸ਼ੀਏ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਗਾਇਤਰੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ 1988 ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖਤ ਲਿਖ, ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹਾਸ਼ੀਏ ਤੇ ਧੱਕੇ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਕੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਬੈਠੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ, ਵੱਡਾ ਵਰਗ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਰਗ, ਸਾਮੰਤ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਨ , ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਹਾਸ਼ੀਏ

ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਅਣਸੁਣੀਆਂ ਕਿਉਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ? ਜੇਕਰ ਹਾਸ਼ੀਏ ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮਰੱਥਾ ਕੋਸ਼ਲ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਵੱਡਾ ਵਰਗ ਜਾਂ ਉੱਚਾ ਵਰਗ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਬੋਲਣ ਦਾ ਸਾਹਸ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਦੂਸਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਸਹੀ ਸਹੀ ਬੋਲ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਤੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਨੇ ਇਹ ਸਵਾਲ - ਕੀ ਹਾਸ਼ੀਏ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਚੁਣੌਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਤਾਂ ਮਾਰਗੇਟ ਫੀ ਨੇ ਹੀ ਸਵਾਲ ਚੁਕਿਆ ਕੀ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਵਾਲਾ ਵਰਗ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਵਾਂਗ ਬੋਲ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਵੱਡਾ ਵਰਗ ਹਾਸ਼ੀਏਗਤ ਦੀਆਂ ਇਛਾਵਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੀੜਾਂ, ਦੁੱਖਾਂ, ਪੀੜਿਤਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਲਿਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਸਬੀਰ ਜੈਨ ਨੇ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਵਾਲ ਉਠਾਇਆ ਕੀ ਮਹਾਸ਼ਵੇਤਾ ਦੇਵੀ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਕਬੀਲਾ ਸਮਾਜ, ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਲੋਕ, ਆਦਿ ਵਾਸੀ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਹੜੀ ਸੰਵੇਦਨਾ, ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਏਕਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਕੀ ਉਹ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਸਵਾਸ਼ਵੇਤਾ ਦੇਵੀ, ਅਰੁੰਧਤੀ ਰਾਏ, ਗਾਇਤਰੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ, ਨੋਮ ਚੌਮਸਕੀ ਵਰਗੇ ਚਿੰਤਕ ਜਦੋਂ ਹਾਸ਼ੀਏਗਤ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਤਾਂ ਉਹ ਦੂਸਰੇ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ, ਦੁੱਖਾਂ, ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ, ਸੁਪਨਿਆਂ ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਧਰਾਤਲ ਤੇ ਹਾਸ਼ੀਏਗਤ ਬਾਰੇ ਬੋਲਣ ਜਾਂ ਲਿਖਣ ਦੀ ਨੈਤਿਕ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤਾਂ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹੀ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਦਾ ਉੱਚ ਵਰਗ ਵੀ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਲਿਖ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਵੀ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਾਲਾ ਵਰਗ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਮਾਜ ਦਾ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਵਰਗ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਰਗ ਹੈ, ਜੋ ਖੁਦ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਛਾਵਾਂ, ਦੁੱਖਾਂ, ਪੀੜਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇੱਕ ਮਿਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਉਪਾਅ ਜਨਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀ ਭਿੰਨਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇੱਕ ਲੇਖਕ, ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਜਿਸਦੀ ਵਰਗ ਸਥਿਤੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਤੋਂ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਅਲੱਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੂਗੋਲ, ਦੁਨੀਆ, ਸੁਪਨਿਆਂ ਨਾਲ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਸਾਂਝ, ਬੌਧਿਕ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਸ਼ਵੇਤਾ ਦੇਵੀ, ਅਰੁੰਧਤੀ ਰਾਏ, ਗਾਇਤਰੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਵੇਦਨਾਤਮਿਕ, ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਧਰਾਤਲ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ, ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੇ

ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਵਰਗ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਰਥਿਕ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਲਈ ਵੱਡੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਸ਼ੀਆਕਰਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਵਰਗ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਦਿ-ਵਾਸੀਆਂ ਜਨ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਘੋਰ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਫ਼ਾਇਆ ਵੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕਾਲੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵੀ ਬਣਾਏ ਗਏ ਅਤੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਅਨੇਕਾ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਜਨ ਸਮੂਹ ਉਸ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਅਪਰਾਧੀਆਂ, ਜਰਾਈਮ ਪੇਸ਼ਾ ਜਨਸਮੂਹ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਜੀ ਰਹੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਦਿ ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਜੰਗਲ, ਜਮੀਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਖੋਹਣ ਦੇ ਲਈ ਬਸਤਰ ਵਿਚ ਆਰ-ਪਾਰ ਦੀ ਜੰਗ ਛੇੜੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਲੋਕਤੰਤਰਿਕ ਸਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਕਸਲਵਾਦੀ, ਆਤੰਕਵਾਦੀ, ਬਣਵਾਸੀ ਆਖ ਸੈਨਾ, ਅਰਧ ਸੈਨਿਕ ਬਲ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਦੁਆਰਾ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਨਵ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਬਜ਼ਾਰਵਾਦੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਹਿੱਤ ਹੈ। ਸਾਡੀਆਂ ਕੱਠਪੁਤਲੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਇਸ ਘੋਰ ਵਿਨਾਸ਼ ਲੀਲਾ ਨੂੰ ਨਕਸਲਵਾਦੀ, ਆਤੰਕਵਾਦੀ, ਅਪਰਾਧੀ ਲੋਕ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਸਭਿਅਕ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਮੁਖ ਧਾਰਾ ਦੱਸ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰ ਵਾਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਭਿਅਕ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਸੱਤਾ, ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੇ ਵਿਚ ਟਕਰਾਅ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਲਈ ਸਿਰਜਣਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ, ਐਕਵਿਸਟ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਡਟ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ਬਦੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਲੜਾਈ ਅਕਾਦਮਿਕ ਖੇਤਰ ਤੇ ਸਰਵਜਨਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸੁਣਾਈ-ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਨਵ-ਉਦਾਰੀਕਰਨ, ਬਜ਼ਾਰੀਕਰਨ ਦੀ ਨਵ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ, ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਨਵ-ਅਪਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਹੀ ਬੌਧਿਕ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਦੇ ਧਰਾਤਲ ਤੇ ਗ਼ੈਰ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਣ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਵਿਕਲਪ ਵੀ ਤਲਾਸ਼ਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਮਰੀਕੀ ਮੂਲ-ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਜਿੰਨ੍ਹੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਫ਼ਾਇਆ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਫਲਸਤੀਨੀਆਂ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਇਥੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਦਿ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਕਸਲਵਾਦੀ ਆਤੰਕਵਾਦੀ ਕਹਿ ਕੇ ਕੁਚਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ ਪ੍ਰੋਹੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਪ ਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ ਜਾਂ ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਹਨ।

ਯੂਰਪ ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਟੋਲਾ ਜਿਹੜਾ ਆਤੰਕਵਾਦ ਵਿਰੋਧੀ ਮੁਹਿੰਮ ਛੇੜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜਹਾਦੀ ਟੋਲੇ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਉਨਹਾਂ ਦਾ ਡਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਰੁੱਧ ਲੋਕ ਸਮਰੱਥਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਰਬ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਤੇਲ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲੈਣ ਲਈ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਹਾਲਾਤ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦੀ ਦਮਨਕਾਰੀ ਰੂਪ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹਨ। ਇਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਖੁਦ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਵਿਰੋਧੀ ਲਹਿਰਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਦਾ ਨਵ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਭੂਮੰਡਲਵਾਦੀ ਲੋਕ ਤੰਤਰਿਕ ਚਿਹਰਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨੋਆਮ ਚੌਮਸਕੀ, ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਵਰਗੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਯੂਰਪ ਅਮਰੀਕੀ ਉੱਤਰ ਉਪ ਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਕਿਸੇ ਤਰੀਕੇ ਰਾਹੀਂ ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਦਲਾਲ, ਕੱਠਪੁਤਲੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਆਪਣਾ ਬਾਜ਼ਾਰਵਾਦੀ ਏਜੰਡੇ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਕੀ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਪਹਿਲੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਕੀ ਹਾਸ਼ੀਏ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਪੂੰਜੀਵਾਦ, ਬਜ਼ਾਰਵਾਦ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਕੀ ਸਾਡੇ ਇੱਥੇ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਦਾ ਅਰਥ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ? ਨਵੇਂ ਦਲਾਲ, ਕੱਠਪੁਤਲੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ, ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਖੜੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ? ਫਿਰ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਦਲਾਲ ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਹੋਵੇ। ਵਿਕਾਊ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਤੇ ਮੀਡੀਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਲੋਕ ਬੌਧਿਕਤਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਜਿਆਦਾ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਵੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਵਰਗ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਬਜ਼ਾਰ ਦੁਆਰਾ ਕੰਟਰੋਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਉੱਥੇ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਰੰਭੁਤੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਵਰਗੀਆਂ ਚਿੰਤਕਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਬਚੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਉਪ-ਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤਿਆਰ ਹੋਈ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਅਜਿਹੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਨਾਕਾਰਤਮਿਕਤਾ, ਲੋਕ-ਵਿਰੋਧੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਦਲਾਲ ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਦੇ ਉਭਾਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਲੋਕ ਚੁੱਪ ਹਨ। ਉਹ ਖੁਦ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਕੋਈ ਤਰੀਕਾ ਨਾ ਸੁਝਣ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਦਾ ਹਾਸ਼ੀਆਕਰਣ ਤੇਜ਼ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਵਿਚ ਹਾਸ਼ੀਏਗਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਬੈਚੇਨੀ, ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਵੀ ਵਧੇਗੀ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੇ ਲਈ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਉੱਠਦੀ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਸਭ ਸੰਕੇਤ ਮੰਨ ਕੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਫੂਕੋ ਅਤੇ ਡੇਲਹਿਊਜ਼ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਛੋਟੇ ਵਰਗ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਸੰਗਠਿਤ ਹੋ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਲੈਸ ਤੋਂ ਗਠਬੰਧਨ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ

ਵੱਲ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹਾਸ਼ੀਏ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਯਥਾਰਥ ਹੈ, ਲੜਾਈ ਦੇ ਆਪਣੇ ਤੌਰ ਤਰੀਕੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਮੁੱਲ ਦੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ, ਦਲਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

ਯੂਰਪ-ਅਮਰੀਕੀ ਕਵਚ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਭਾਰਨਾ, ਵਿੱਤੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁਦਰਾ, ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਪੇਟਾਂਗਨ ਇਸ ਦੇ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਕਤਮਕਤਾ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਹਨ। ਆਰਥਿਕ ਸਹਿਯੋਗ ਉਦਾਰ-ਸੁਵਿਧਾ, ਖਤਰਨਾਕ ਆਰਥਿਕ ਸਮਝੌਤਾ, ਮੁਕਤ ਬਜ਼ਾਰਵਾਦ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰਕ ਜਦੋਂ ਕਿ ਭੂਗੋਲਿਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਛੇੜ-ਛਾੜ ਕਰਨਾ, ਸੱਦਾਮ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣਾ, ਉੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨ-ਸੰਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀ ਉਸਦਾ ਆਰਥਿਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਏਜੰਡਾ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਉੱਥੇ ਆਪਣੇ ਆਰਥਿਕ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਲਈ ਕਿੰਨ੍ਹਾ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਦਾਹਰਨ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਜੀਓ-ਪੋਲਿਟੀਕਲ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਨਾ ਤਰਕਸੰਗਤ ਹੈ? ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ, ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇਸ਼ਾ ਖਾੜੀ ਦੇਸ਼ਾਂ, ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਜਿਹੜੀ ਛੇੜ-ਛਾੜ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਭੂਗੋਲਿਕ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੀ ਉਹ ਉਸਦਾ ਆਰਥਿਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਸਤਾਰਵਾਦੀ ਰੁਝਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਇਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਯੂਰਪ ਅਮਰੀਕਾ ਨੀਤੀਆਂ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਲਈ ਕਿੰਨੀਆਂ ਮਾੜੀਆਂ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਸਾਬਿਤ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਵਿਰੋਧ ਖੁਦ ਅਮਰੀਕਾ ਅੰਦਰ ਅਮਰੀਕੀ ਚਿੰਤਕ, ਆਮ ਨਾਗਰਿਕ ਵੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਮੁਸਲਿਮ ਜੇਹਾਦੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਤੇ ਆਤੰਕਵਾਦੀ ਹਮਲੇ ਦੀ ਇਸਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਕਰਿਆਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ? ਨੌਅਮ ਚੌਮਸਕੀ ਵੀ ਆਤੰਕਵਾਦੀ ਉਭਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕੀ-ਆਰਥਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਛੇੜ-ਛਾੜ ਦੀ ਮੁਖ ਗੱਲ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਤੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਧਦੇ ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ ਖਾਤਿਆਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਭੂ-ਮੰਡਲੀਕਰਣ, ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਅਰਥ ਤੰਤਰ ਜਾਂ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਗਹਿਰੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਖੁਦ ਦੇ ਲੋਕ ਮਾਨਸ ਅਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਯੂਰਪ ਅਮਰੀਕੀ ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਖਤਰੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਹੀ ਅਸੀਂ ਪੱਛਮੀ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰ-ਤੱਤ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਸੱਚ ਕੀ ਹੈ। ਉਹ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਸੁੱਖ ਸਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਜਦੋਂਕਿ ਗਹਿਰੀ ਆਰਥਿਕ ਸਮਾਜਿਕ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਅਸੰਤੋਖ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੱਧਮ ਵਰਗ ਚੁੱਪ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਜਗਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲੁਭਾਵਣੇ, ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪੈਕੇਜ ਲੈ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਰਗ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੱਖ

ਵਿਚ ਮੋੜਨ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਤ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਇਰਧ ਗਿਰਧ ਚੱਕਰ ਕੱਢਦਾ ਹੋਇਆ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦਿਮਾਗ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਵਿਚ ਰੋਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੂੰਜੀ ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨਾਲ ਨਿਮਨ ਵਰਗ, ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ, ਆਦਿ ਵਾਸੀ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਆਵਾਜ਼ ਕੌਣ ਉਠਾਵੇਗਾ। ਉਸ ਦੇ ਵਰਗ ਆਰਥਿਕ ਹਿੱਤ, ਸੱਤਾ ਇਸ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਨਵ-ਪੂੰਜੀਵਾਦ, ਬਜ਼ਾਰਵਾਦ ਵਿਚ ਮੱਧਮ ਵਰਗ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਣ ਪੱਛਮੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੇ ਸਵਾਲ ਹਾਸ਼ੀਏ ਤੇ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਨਵ-ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੋਕਤੰਤਰਿਕ ਸੋਚ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਿਵੇਂ ਪੱਛਮੀਕਰਣ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਤੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਕਿਸਾਨਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਰਗ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਅੰਦੋਲਨ ਤੇਜ਼ ਹੋਵੇਗਾ। ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਵ-ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਕਠਪੁਤਲੀ ਬਣ ਕੇ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਕਰਮੀ ਨੂੰ ਦਬਾਅ ਸਮੂਹ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਹਵਾ ਚੱਲਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਐਕਵਿਸਟ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ, ਚਿੰਤਕ ਸੰਪਾਦਕ ਇਸ ਵੱਲ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੱਤਾ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਅਕਾਦਮਿਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਅਕਾਦਮਿਕਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਲੋਕ ਵਿਰੋਧੀ ਕੰਮ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਏ ਇਸ ਕੰਮ ਦੇ ਲਈ ਪਾਣੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੱਤਾ ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵੀ ਦੱਬੇ ਕੁਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਸਵਾਲ ਚੁੱਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿੱਧ ਲੋਕ ਹਨ? ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੀਪਰੇਸੇਂਟੇਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ? ਇਸ ਨੂੰ ਉਹ ਰੀਪਰੇਸੇਂਟੇਸ਼ਨ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਸਾਹਿਤ ਕਲਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਵਰਗ ਉਸ ਦਾ ਪੁਨਰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੀ ਸਮਾਜਿਕ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਗ੍ਰਾਮਸ਼ੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿਚ ਪੈਦ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਵਰਗ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰਾਮਸ਼ੀ ਵਰਗੇ ਲੋਕ ਅਗਵਾਈ ਉਦੇਸ਼ਮਾਨ ਵਰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲੋਨੀ ਵਰਗ ਫ਼ਾਸ਼ੀਵਾਦ 20 ਸਾਲਾਂ ਮਗਰੋਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਮਗਰੋਂ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਤਾ ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਚਾਹੁਣ ਵਾਲਾ ਸੰਘਰਸ਼ਸ਼ੀਲ ਅਗਵਾਈਕਾਰ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਦਮਨ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੀ ਵੀ ਹੈ। ਉਹ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਤੋਂ ਡਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ

ਨੂੰ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਕੁਚਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਵਿਚ ਇਹੀ ਡਰ, ਦਵੰਦ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਹਿੱਤਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਵਿਅਪਕ ਜਨਹਿੱਤ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਬੌਧਿਕ, ਸਿਰਜਣਸ਼ਲਤਾ ਪ੍ਰਤੀਭਾ ਦਾ ਸਹੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ। ਆਪਸੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਜਾਂ ਸਮਝਣਾਂ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਸਾਡੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਜਿਹੜੇ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਵੇਕ ਰਹੇ ਹਨ ਉਹ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਨੀਅਤ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਕੰਮ ਪਹਿਲਾ ਨਿੱਜਤਾ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿੱਜੀ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮਾਜ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਭ ਕੜੀਆਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੁੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਫੋਲਾਦੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਨੂੰ ਲੋਕ ਮਾਨਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਯਥਾਰਥ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ (ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ) ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਨਿਰਭਰਤਾ, ਤਕਨੀਕੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਦਾ ਪਰ ਤਿਆਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਯਰੂਪ ਅਮਰੀਕਾ ਅਰਥ ਤੰਤਰ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣਾ ਪੱਖ ਵਿਚ ਮੌੜਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੋਵੀਅਤ ਰੂਸ ਦੇ ਟੁਟਣ ਮਗਰੋਂ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਤਾਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਸ ਦੀ ਅਮਰੀਕਾ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਵੀ ਵੱਧਣ ਲੱਗੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦ, ਨਵ-ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬੁਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਮਰਥਨ ਦੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਇਕ ਹਵਾ ਤਿਆਰ ਹੋਈ। ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਮੁੱਢ ਪੁੱਟਣ ਨਾਲ, ਭਾਰਤ ਦਾ ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਦੇ ਵੱਲ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਦੇ ਜਨ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣਾ। ਕੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਪੱਛਮੀਕਰਨ, ਨਵ-ਅਪਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਣ ਖੁਦ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਕੰਟਰੋਲ ਵਿਚ ਹਾਂ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਭਾਰਤ, ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਕੀ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਪ੍ਰਤੀ ਬੋਲ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਕੀ ਏਸ਼ੀਆਈ ਅਫ਼ਰੀਕੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਵਾਜ਼ ਉਠਾ ਆਪਣਾ ਅਲੱਗ ਸੰਗਠਨ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਅਮਰੀਕਾ ਪਿਆਰ ਖੁਦ ਆਪਣਾ ਹਾਸ਼ੀਏਕਰਣ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਕੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਖੁਦ ਨੂੰ ਅਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ। ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਯੂਰੋ ਅਮਰੀਕੀ ਦੇਸ਼ਾਂ, ਵਿਸ਼ਵ ਬੈਂਕ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਪਹਾੜ ਵਰਗਾ ਕਰਜ਼ਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਣ ਦੇ ਵੱਲ ਲਿਜਾ

ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੀ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਹਾਂ। ਹਾਸ਼ੀਏ ਜੇਕਰ ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਸਮਝ ਤਾਂ ਵਧੀਆ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਜਾਂ ਨਵਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਝ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਚੁੱਪ ਦਾ ਅਰਥ ਮਹਾਂ ਵਿਨਾਸ਼ ਹੈ।

ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਹੈ। ਗਾਇਤਰੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਔਜਾਰਾਂ ਦਾ ਬਕਸਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਔਜਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ। ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਅਮਸਰੱਥ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਕੀ ਹੈ? ਪੱਛਮ ਅੱਜ ਪੂਰਬ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਬਕਸੇ ਔਜਾਰ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਜਾਣੇ ਪਹਿਚਾਣੇ ਪਰਖੇ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਾਹਿਤ ਕਲਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹਾਂ। ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਔਜਾਰ ਤਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅੰਦਰ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਕਿ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਭਾਰਤੀ ਚਿੰਤਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਾਬਿਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਦੋਂਕਿ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੀ।

ਵੈਕਲਪਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ:-

ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਇਹ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੱਛਮ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹੈ ਪੂਰਬ ਦਾ ਪੱਛਮੀਕਰਣ –ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਕਰਨਾ। ਉਹ ਸਿਧਾਂਤ ਬੁੱਧੀ ਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਸਿਧਾਂਤ, ਵਿਚਾਰ ਸਾਨੂੰ ਬਦਲਣ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਨਾ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਕਰਨ ਵਰਗਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਨੇ ਇਹ ਸਵਾਲ ਉਠਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਜਿਹੜਾ ਕੁੱਝ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਕੀ ਹੈ? ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਕੀ ਉਹ ਸਿਧਾਂਤ, ਵਿਚਾਰ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲਈ ਜਰੂਰੀ ਹਨ? ਮਾਰਕਸਵਾਦ, ਅਧੁਨਿਕਤਾਵਾਦ, ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕਤਾਵਾਦ, ਰੂਪਵਾਦ, ਉੱਤਰ ਸੰਰਚਨਾਵਾਦ ਵਰਗੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਲਈ ਕੀ ਇਹ ਧਰਤੀ ਜਰੂਰਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਠੀਕ ਹੈ? ਕੀ ਭਾਰਤ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਪੱਛਮ ਦੇ ਅਧਿਐਨ, ਗਿਆਨ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਲੈ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਐਡਵਰਡ ਸਈਅਦ, ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਨੇ ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਯਥਾਰਥ ਸਾਹਿਤ ਕੀ ਹੈ? ਪੂਰਬ ਕੀ ਹੈ? ਪੂਰਬ ਦੇ ਕਹਿੜੇ ਅਰਥ ਹਨ? ਉਹ ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਭਿੰਨ ਹੈ? ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕ

ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ ਕੀ ਪੱਛਮੀ ਵਿਚਾਰ, ਸੱਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ, ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਬ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ, ਉਸ ਦੇ ਫੈਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਖੁਦ ਨੂੰ ਫਸਾਣਾ ਹੈ।

ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਾਸੀਆਗਤ ਅਧਿਐਨ ਦੁਆਰਾ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਸਿਧਾਂਤ, ਪੱਛਮ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਉਪਜੇ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਪੱਛਮ ਦੀ ਸਰਵਉੱਚਤਾ, ਸ਼੍ਰੇਣੀਤਾ ਸਿੱਧ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ, ਸਿਧਾਂਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪੂਰਬ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਗਹਿਰਾ ਸ਼ੱਕ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸਵਾਲ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਦੇ ਸਿਧਾਂਤ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਆਸ਼ੀਮ ਨੇ ਮਾਰਕਸ ਦੀ ਭਾਰਤ ਸੰਬੰਧੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਕਸਲਵਾਦੀ, ਪੱਛਮਵਾਦੀ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਮਾਰਕਸ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਸੀਮਾ ਵੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਭਾਰਤੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਤਾਂ ਉਹ ਲੋਕ ਠੀਕ ਸਨ। ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਮਾਨਸ ਦੀ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਸੋਚ ਹੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਇਹ ਪਰਤਾਂ ਇੰਨੀਆਂ ਗਹਿਰੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਆਲੋਚਕ ਪੱਛਮੀ ਗਿਆਨ ਮੀਮਾਂਸਾ ਨੂੰ ਉੱਚ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥ, ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਪਰੰਪਰਾ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਸਾਨੂੰ ਪਾਠਵਾਦੀ ਪੱਛਮੀ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀਆਂ, ਵਿਖੰਡਨਵਾਦ ਜਿਆਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਤੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਨੇ ਇਹ ਸਵਾਲ ਚੁੱਕਿਆ ਹਾਓ ਵੀ ਰੀਡ ਕਲਚਰਲੀ ਡਿਫਰੈਂਟ? ਕੈਨ ਸਵਾਲਟਰਨ ਸਪੀਕ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਨੁਕਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸੀਂ ਪੂਰਬ ਦੀ ਪੂਰਬ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਕੀ ਇਹ ਸੰਦੇਸ਼ਵਾਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਹੈ?

ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪੱਛਮਵਾਦ ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ ਏਜੰਡਾ ਵੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿਧਾਂਤ ਗਿਆਨਮਈ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੁਆਰਾ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਕਿਵੇਂ ਉਪਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਣ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਖ਼ਿਲਾਫ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਹਾਸੀਏ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਵਿਕਲਪ ਹਾਸੀਏ ਤੇ ਚਲੇ ਜਾਣ। ਸਮਾਜਵਾਦ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਉਹ ਸਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। ਹੁਣ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅੰਤ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਅੰਤ ਅਤੇ ਉਹਦੇ ਬਾਅਦ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਸਾਹਿਤਕ ਅਕਾਦਮਿਕ ਮਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਮੂਲ ਵਿਚ ਲੁਕੇ ਹਨ ਪੱਛਮ ਦੀ ਸੱਤਾ ਹੰਕਾਰ। ਇਸ ਲਈ ਫੂਕੋ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੱਤਾ, ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਸੱਤਾ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਹਿਤ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਅੱਜ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨਾ ਬਣ ਸੱਤਾ ਦੇ ਸਵਾਲ ਬਣ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਲਈ ਅੰਤਰਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ

ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉੱਥੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਜਟਿਲ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਜਾਲ ਬੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਅਰਥ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸਾਡਾ ਧਿਆਨ ਪੱਛਮ ਵਲੋਂ ਤਿਆਰ ਗਿਆਨ ਯਥਾਰਥ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਯਥਾਰਥ ਦਾ ਵਿਕਤਰੀਕਰਣ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਮਪੱਥੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨੂੰ ਅਵਿਰੁੱਧ ਦੇਖ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਹਨ ਕਿ ਇਥੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬਣ ਰਹੀਆਂ। ਬੁੱਧੀ ਜੀਵੀਆਂ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹਵਾਈ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਵਿਚਾਰਕ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਈਅਦ, ਸ਼ਪੀਵਾਕ, ਵਿਨੋਦ ਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਮੌਲਿਕ ਚਿੰਤਨ ਵੀ ਘੱਟ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਦੀ ਇਹ ਸੁਵਿਧਾਜਨਕ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਣੇ-ਬਣਾਏ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਆਤਮ ਮੁਗਤਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬੁਧੀਜੀਵੀ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪੱਛਮ ਪਸਤ ਸੁਵਿਧਾ ਜੀਵੀ ਲੋਕ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨਾ, ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇਣਾ, ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਕਿਸਮ ਦੀ ਬੌਧਿਕ ਲਿਫ਼ਾਫੇਬਾਜ਼ੀ ਕਰਨਾ ਤੇ ਅਹੰਕਾਰ ਪਾਲਣਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਵ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਜਾਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਤਰ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੀ ਲਿਫ਼ਾਫੇਬਾਜ਼ੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਏਜੰਡੇ ਤੇ ਚੱਲ ਉਸ ਦੀ ਏਜੰਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦਾ ਮੈਨੇਜਰ ਹੋਵੇ। ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਜੋ ਵੀ ਨਵੀਂ ਥਿਊਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇਖੇ ਪਰਖੇ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਦਾ ਨਾਰੀਵਾਦ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ, ਦਲਿਤ ਚਿੰਤਨ ਇੱਥੇ ਸਾਰੇ ਖਪ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਜ਼ਾਰਵਾਦ ਦੇ ਲਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਫਾਇਦਾ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਲੋਕ ਬਜ਼ਾਰਵਾਦ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਨਾਰੀਵਾਦ, ਦਲਿਤਵਾਦ, ਉਤਰ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਅਲੋਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਮੌਲਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਪਛਮੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਹੀ ਪੈਰੋਕਾਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉਹ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਆਲੋਚਕ ਇਹ ਭੁੱਲ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪ ਸਾਹਿਤ, ਇਤਿਹਾਸ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਬਾਰੇ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝੀਏ ਸਰਲੀਕਰਣ ਵਿਕਤਰੀਕਰਣ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਰਚਨਾਸ਼ੀਲਤਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਲੋਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਹੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇਕ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਕੀ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਟੂਨਰ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅਰਥਾਤ ਦੁਸ਼ਮਨ ਵਿਰੋਧੀ ਲਾਇਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਾ ਰਹੇ? ਪੱਛਮ ਅੱਜ ਇਹ ਹੀ ਤਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਪੂਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਜਿਹੇ ਜਿਹਾਦੀ, ਹਿੰਸਕ

ਅਮਾਨਵੀ, ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸਭਿਆਤਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਲੋਕਤੰਤਰਿਕ ਮਾਨਵੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕੇ। ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਮੁਸਲਿਮ ਵਿਰੋਧੀ ਚਿਹਰਾ ਸਪਸ਼ਟ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਇਹ ਲੋਕ ਤੰਤਰਿਕ ਅਭਿਆਨ ਲੋਕ ਤੰਤਰਿਕ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਨੋਮ-ਚੋਮਸਕੀ, ਸਾਈਟ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਵਰਗੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਨਵ-ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਦੇ ਇਸ ਦਮਨਕਾਰੀ ਹਿੰਸਕ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਬੇਨਕਾਬ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਖਾੜੀ ਦੇਸ਼ਾ ਏਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਉਥਲ ਪੁਥਲ ਤਖਤਾ ਪਲਟੀ ਦੀ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਨਵ-ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਦਾ ਉੱਤਰ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਿਕ ਰੁਝਾਨ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਤਿਹਾਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇਕਤਾਕਰਣ, ਪੱਛਮੀਕਰਣ, ਨਵਅਪਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਣ।

ਅਪ-ਨਿਵੇਸ਼ਕ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦੁਖਦ ਵਾਲਾ ਪੱਖ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੱਧਮ ਵਰਗ, ਬੁਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਦਾ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਖੜਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਰਗ ਆਪਣੇ ਸੰਕੁਚਿਤ ਲੋਭ ਦੇ ਕਾਰਣ ਨਵ-ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਬਜ਼ਾਰਵਾਦ ਦਾ ਸਮਰਥਕ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਮੱਧਮ ਵਰਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਤੱਤ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਰਗ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉੱਤਰ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕਵਾਦੀ ਉੱਤਰ ਅਧੁਨਿਕਤਾਵਾਦੀ , ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਕ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਰਥਨ ਵੀ ਦੇਣ ਲੱਗੇ। ਲਗਾਤਾਰ ਉਸ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਅਤੇ ਸਰੋਕਾਰ ਬਦਲਣ ਲੱਗੇ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਧਾਰਾ, ਮੱਧਮ ਤੇ ਠੁਸ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਕਿਉਂ? :-

ਅੱਜ ਦੇ ਉੱਤਰ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦਾ ਮਾਡਲ ਅਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ, ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ, ਬਜ਼ਾਰਵਾਦੀ, ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਅਰਥ ਤੰਤਰ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ, ਅੰਤਰ ਵਿਰੋਧ ਵੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੀ ਵਿਕਲਪ ਬਚਿਆ ਹੈ? ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਪੁਨਰ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੇ ਵੱਲ ਮੁੜਨਾ ਪਵੇਗਾ? ਪੂੰਜੀਵਾਦ, ਮੁਕਤ ਬਜ਼ਾਰਵਾਦ, ਅਵਾਰਾ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਹਸ਼ਰ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵੇਖ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਤੇ ਹੱਸੀਏ ਤੇ ਧੱਕ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਿਕ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਪੁਨਰ ਜੀਵਿਤ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ? ਨਵ-ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਧਰੁਵੀ, ਭੂ-ਮੰਡਲੀਕਰਣ ਬਜ਼ਾਰਵਾਦ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਬਣਾਉਣਦਾ ਸੁਫਨਾ ਕੀ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ? ਕੀ ਭਾਰਤ ਬਜ਼ਾਰੀ ਸਾਮਾਨ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਸਾਮਾਨ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ। ਕੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ

ਪੱਛਮ ਦੇ ਇਸ ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ ਨੂੰ ਸਫਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਨਵ ਉਦਾਰਵਾਦ ਅਰਥ ਤੰਤਰ ਨੇ ਖੇਤੀ ਸਭਿਅਤਾ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ, ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹਿਆ? ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਕਿੱਤੇ ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਕਿਵੇਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਬਣ ਰਹੇ ਹਨ? ਖੇਤੀ ਦਾ ਸੰਕਟ ਕੀ ਇਸ ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਤੇ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨਾ, ਸਸਤੇ ਰੇਟਾਂ 'ਤੇ ਖ਼ੀਦਣਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ਦਾਰ ਬਣਾਉਣਾ ਕੀ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਘਿਰਾਣਿਆਂ ਦੀ ਦੇਣ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਦੇ ਲਈ ਦਲਿਤ ਆਦਿ ਵਾਸੀ, ਕਿਸਾਨ, ਮਜ਼ਦੂਰ ਤੇ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਦੇ ਬਦਨਸੀਬ ਕੋਈ ਸੰਵੇਦਨਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ? ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਹੀਨਤਾ ਕੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ? ਕੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਕਰਪੋਰੇਟ ਦੇ ਅੱਗੇ ਬੇਜ਼ਬਾਨ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰ ਘੱਟ ਰਹੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਕੀ ਦਲਾਲ ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਨੂੰ ਬੇਲਗਾਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੀ? ਕੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਦੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਕਸੌਟੀਆਂ, ਮਾਪ ਤੈਅ ਕੀਤੇ ਹਨ? ਕੀ ਗਾਂਧੀ ਇਸ ਵਰਗ ਨੂੰ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਦ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ? ਉਹ ਖੁਦ ਇੱਕ ਬੁਧੀਜੀਵੀ ਸੀ। ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁਧੀਜੀਵੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਪੱਛਮੀ, ਨਵ-ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ, ਬਜ਼ਾਰੀਕਰਣ ਪੂੰਜੀ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਲੱਗੇ ਉੱਥੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਬੇਲਗਾਮ, ਦਿਸ਼ਾ ਹੀਣ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੀਣ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਕਾਲ ਦੇ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਵਰਗ ਦੇ ਲਈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਸੌਟੀਆਂ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ, ਵਿਨਾਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਅਜਿਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਮਾਰਕਸ ਵਰਗ ਚਿੰਤਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਚਿੰਤਨ, ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਸਾਡੇ ਜ਼ਮੀਨੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਉਪਜ ਸੀ। ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵੰਡਣ ਵਾਲੀ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਸੋਚ ਨੂੰ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਲਈ ਹੀ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਦਾ ਅੰਤ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਵੰਡਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ। ਉੱਤਰ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਧੁਨਿਕਕਰਨ ਪੱਛਮੀਕਰਨ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ, ਗਾਂਧੀ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਮੁੱਲਾਂ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਕਸੌਟੀਆਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਮੱਧਮ ਵਰਗ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਦੀ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਵਿਰੋਧੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤਿਆਗ, ਸਾਦਗੀ, ਵਰਗੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾਂ ਖਰਚੀਲੀ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗਾ। ਜਿਸ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਰਣਨੀਤੀ ਅੱਜ ਡਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਨੌਮ ਚੌਮਸਕੀ ਵਰਗਾ ਚਿੰਤਕ ਵੀ ਠਿਠੰਬਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੀ ਜਿੱਥੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇੰਨ੍ਹੀਆਂ ਗਹਿਰੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ ਉੱਥੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਤਰਜ਼ ਤੇ ਮੱਧਮ ਵਰਗ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ

ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉਸਦੀ ਸੋਚ ਨੇ ਉਸਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਵਰਗ ਵਿਚ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਭੋਗਤਾਵਾਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰੁਚੀਆਂ ਵੱਧਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀਆਂ ਲੋਕ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਵੀ ਮੁੱਕਣ ਲੱਗੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਇਕ ਪਰਜੀਵੀ ਵਰਗ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੋਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਦੇ ਮੁੱਢੇ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ਸੁਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੀ ਚਲੀ ਗਈ। ਬੌਧਿਕ ਵਰਗ ਦਾ ਕਿਸਾਨ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ, ਉਤਪੀੜਤਾਂ, ਹਾਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਨੈਤਿਕ, ਮਾਨਵੀ ਜਿੰਮੇਦਾਰੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵੀ ਘਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਸੰਵਾਦ-ਹੀਣਤਾ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾਹੀਣਤਾ ਨੇ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜਿਆਦਾ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਵੀ ਦਿਸ਼ਾ ਹੀਣ ਹੋ ਗਏ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਬੁਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਆਪਣੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਸਰਵਜਨਕ ਭੂਮਿਕਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਅਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਬਜ਼ਾਰ ਦੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਲੱਗਾ। ਜਿਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਨੁਕਸਾਨ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸੱਤਾ ਦੀ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਵੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗ ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਤੇ ਗੱਲ ਬਾਤ ਘੱਟ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਤੇ ਬੁਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਦੀ ਦਬਾਅ ਸਮੂਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਬੇਲਾਗਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਹ ਕੰਮ ਸਰਵਜਨਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਦਬਾਅ ਸਮੂਹਾਂ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ, ਪਰਿਵਰਤਨਕਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਤੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਚਿੰਤਨਸ਼ਾਲੀ ਵਰਗ ਨੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਸੱਚਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ ਕੀ ਉਹ ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੇ ਅਗਵਾਈਕਾਰ, ਕਲਿਅਣਕਾਰੀ ਸਮੂਹ ਬਣੇ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਹਾਸ਼ੀਏ ਆਦਿ ਵਾਸੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਉਠਾਈ ਜਾ ਰਹੀ? ਕੀ ਇਹ ਅਰੰਧਤੀ ਰਾਏ ਜਾਂ ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਤੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਜਾਂ ਸਵੇਤਾ ਦੇਵੀ ਨੇ ਹੀ ਇਹ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਫ਼ਾਸ਼ੀਵਾਦ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਵਾਦ ਦਾ ਉਭਾਰ ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਗਲੇ ਬੁਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਸੰਵੇਦਨ ਸ਼ੀਲ ਮੁੱਦਿਆਂ ਤੇ ਅਕਸਰ ਚੁੱਪੀ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਇਹ ਸਵਾਲ ਚੁਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਨੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਦਾ ਸੱਚੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ? ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਹਾਸ਼ੀਏ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ? ਇਹ ਕੰਮ ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਹੀ ਕਰਨ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਭੱਜ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਤੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਮੌਨ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਕੀ ਇਸ ਵਰਗ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਭੂਮਿਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ? ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਦੇ ਇਸ ਦੋਗਲੇਪਨ, ਗ਼ੈਰ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਰਵੱਈਏ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹਾਸ਼ੀਆ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ, ਸੰਘਰਸ਼ ਕੁਚਲੇ

ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ? ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਪੱਛਮੀਕਰਣ ਵਿਚ ਸੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਉਸ ਕੋਲ ਕੋਈ ਮੌਲਿਕ ਚਿੰਤਨ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲਈ, ਚੋਰੀ ਕੀਤੇ ਇਧਰ ਉਧਰ ਉਠਾਏ ਗਏ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਚੱਲਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਸਾਡੇ ਬੁਧੀਜੀਵੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦ, ਨਵ-ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਚਲਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਕਦੇ ਅਧੁਨਿਕਤਾ ਵਾਦ, ਉਤਰ ਅਧੁਨਿਕਤਾਵਾਦ, ਉਤਰ ਸੰਰਚਨਾਵਾਦ ਤੋਂ ਚਿਪਕ ਰਹੇ। ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਾਡੇ ਕੋ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਕੋਈ ਮੌਲਿਕ, ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਸਾਹਿਤ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਕੋਈ ਕਾਵਿ ਸ਼ਾਸਤਰ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਤੀ ਇਸ ਨੂੰ ਉਤਰ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਸੀਂ ਲੁਕਾਚ, ਗੋਲਮਾਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਵਲ ਦੇ ਯਥਾਰਥ, ਜਾਦੂਈ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਮੀਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਰਸ ਸਿਧਾਂਤ, ਕਾਵਿ ਸ਼ਾਸਤਰ ਬਹਿਸ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਅਸੀਂ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ ਖੋਜ ਲਿਆਏ ਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨਾਂ ਦਾ ਪਿਟਾਰਾਂ ਲਈ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਤੀਭਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਦੋਂਕਿ ਪ੍ਰਤੀਭਾ ਦਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਵ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਣ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਸਥਿਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਪ੍ਰਤੀਭਾ ਦਾ ਵਿਘਟਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪੱਛਮੀ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਫੜਹਨ ਦੀ ਹੋੜ ਲੱਗੀ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਸਾਰਾ ਚਿੰਤਨ ਇਸ ਹੋੜ ਵਿਚ ਨਸ਼ਟ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵੀ। ਜਰੂਰਤ ਅੱਜ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪੂਰਬ ਨੂੰ ਪੂਰਬ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀਏ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਦੂਸਰੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਬਸ ਉਹੀ ਕੁਝ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਿਹੜਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਹੀਂ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਅਤੇ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਉਤਪਾਦਿਕ ਰੂਪ ਹੈ। ਉਹ ਪੱਛਮ ਦੇ ਬਣਾਏ ਬਣਾਏ ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ ਚੌਖਟੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਦੇਖਣਾ ਪੜ੍ਹਨਾ ਪਰਖਣ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਹੈ। ਗੋਦਾਨ ਵਰਗੇ ਨਾਵਲ ਵੀ ਆਲੋਚਕਾਂ ਨੇ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਨਾਲ ਇੰਨ੍ਹੀ ਚੀਰਫਾੜ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਇੰਨ੍ਹੇ ਟਾਂਕੇ ਲਗਾਏ ਹਨ ਕਿ ਉਸਦਾ ਮੂਲ ਚਿਹਰਾ ਪਹਿਚਾਣਨਾ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਤੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਇਹ ਅਲੱਗ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਅਰਾਜਕਤਾ ਵੇਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਲਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰਥ ਦੇ ਅਨਰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਾਠ ਦਾ ਪੁਨਰ ਪਾਠ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਕੁ ਪਾਠ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਿ ਸਾਰਾ ਬੋਲੀ ਦਾ ਖੇਡ ਹੈ। ਅਲੋਚਨਾ ਸਿਧਾਂਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਖੇਡ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਤੇ ਲਿਖਿਤ ਉਪ-ਨਿਵੇਸ਼ ਜਿਸ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਘੇਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਠਕ-

ਵਾਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਜਿਸ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇਪਣ ਤਰਲਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਨਵ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਰੁਝਾਨ ਹੀ ਹੈ। ਕੀ ਕਿਵੇਂ ਪੱਛਮੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਆਸਾਨ ਬਣਾ ਕੇ ਇਥੋਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਿਲਾਈ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਕੰਮ ਦੇ ਲਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਖੂਬ ਪੈਸਾ ਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਕਾਦਮਿਕ ਖੇਤਰ ਇਸ ਦੇ ਨਵ-ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਬਣਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਗਿਆਨ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨਾਲ ਅਨੁਕੂਲਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਦੀ ਇਹ ਨਵੀਂ ਤਕਨੀਕ ਹੈ ਕਿ ਬੌਧਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਨਵ-ਅਪਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸਿੱਖਿਅਤ ਵਰਗ ਵਿਚ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਗਹਿਰੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣਈਆਂ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੀਡੀਆ ਫਿਲਮ ਜਗਤ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਕਲਾ ਜਗਤ ਸਾਰੇ ਉਸ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਹਨ। ਵਿਚਾਰ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਸੰਸਥਾਨੀਕਰਣ, ਨਵ-ਅਪਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਣ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਫਲ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਵੇਚ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਨਵ-ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਕਿਸੇ ਮਾਡਲ ਦੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਪਨ ਦੇ ਲਈ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਏ ਵਿਚ ਖਰੀਦਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਦੇਹ ਉੱਥੇ ਪਦਾਰਥ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਠੀਕ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਨੂੰ ਖ਼ੀਦਣ ਦੇ ਲਈ ਇਕ ਮੰਡੀ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਲੋਕ ਉੱਥੇ ਵਿਕਾਊ ਮਾਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂੰਜੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵੇਚਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਜਨ ਵਿਰੋਧੀ ਨੀਤੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭੂ-ਮੰਡਲੀਕਰਣ ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦ, ਬਜ਼ਾਰੀਕਰਣ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਅਗਵਾਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਧੌਖਾ ਹੈ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਇਸ ਮਲਾਈ ਦਾ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਣ ਉੱਠੇ ਹਨ।

ਚੱਕਰਵਤੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਭੂ-ਮੰਡਲੀਕਰਣ : ਸੋਸ਼ਣ ਦਮਨ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਭੂ-ਮੰਡਲੀਕਰਣ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹੋਰ ਦਾ ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਨ ਹੈ। ਉਹ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਪਹਿਚਾਣਾਂ ਅਸੀਮਤਾਵਾਂ, ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਏਕੀਕਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੰਟਰੋਲ ਤੇ ਅਨੁਕੂਲਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਮੀਡੀਆ ਬਹੁ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੰਪਨੀਆਂ, ਬਾਜ਼ਾਰਵਾਦ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਸਲਾਹਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਅਸਾਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾ

ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸਤਰੀ ਬਾਰੇ ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਨਹੀਂ ਜਦੋਂਕਿ ਨਵ-ਕੁਲੀਨ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦਾ ਯੋਨ ਉਤਪੀੜਨ ਉਪਨਿਵੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸਤਰੀ ਚਿੰਤਨ ਦਲਿਤ ਚਿੰਤਨ ਇਸ ਵਿਭਾਜਨਕਾਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਆਰਥਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲਾਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਏਜੰਡੇ ਹਨ। ਗਹਿਰੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾ ਹਨ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਈ ਮੁਨਾਫੇ ਦੀ ਮੰਡੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ।

ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਵਿਕਲਪਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਕੀ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਨਵ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਦੀ ਇਸ ਨਵ-ਉਦਾਰੀਕਰਣ, ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਣ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹਾਸ਼ੀਆ ਦਾ ਕੀ ਭਵਿੱਖ ਹੋਵੇਗਾ? ਕੀ ਇਸ ਨਾਲ ਨਵ-ਅਪਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਤੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਸਮਝੌਤੇ, ਵਿਭਿੰਨ ਆਰਥਿਕ ਸੰਬੰਧ, ਵਿਆਜ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਲੈਣੀਆਂ ਬੰਦ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ? ਜੇਕਰ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਇਹ ਕੰਮ ਸਾਂਝੇ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਨਵ ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ ਨੂੰ ਝਟਕਾ ਜਰੂਰ ਲੱਗੇਗਾ। ਉਹ ਮੁਨਾਫਾ ਕਿਵੇਂ ਕਮਾਏਗਾ। ਗ਼ਰੀਬ, ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਏਸ਼ੀਆਈ, ਅਫ਼ਰੀਕੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੁਨਰ ਨਵ-ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਲੱਗੀਆਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਨੂੰ ਸਾਂਝੇ ਮੋਰਚੇ ਰਾਹੀਂ ਚਲਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਹਿੰਗੇ ਉਤਪਾਦ ਕਿੱਥੇ ਵੇਚਣਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਨਵਾ ਵੈਕਲਪਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਇਸ ਵਿਚ ਹੀ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਜਿਸ ਤਕਨੋਲੋਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸਾਡਾ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਬਣਾਉਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਨਵ-ਸਾਮਰਾਜੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਦੇ ਮੰਡਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਝਟਕਾ ਲੱਗੇਗਾ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਭੂ-ਮੰਡਲੀਕਰਣ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਜਿਸ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਛੱਡਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਉਸ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਾਡੀ ਪੱਛਮੀ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਮੁਨਾਫਾ ਵੀ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਫਸਾਉਂਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਨਵ-ਅਪਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਣ, ਦਮਨ, ਉਤਪੀੜਨ ਨਿਯੰਤਰਣ ਹੋਰ ਵੀ ਮੁਹੱਈਆਂ ਕਰਵਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਿ ਉਹ ਨਵ-ਸਮਰਾਜਵਾਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾ ਝੁਕੇ ਕੀ ਉਸਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾਵਾਂ ਵੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਲੋਕ ਹਿੱਤ ਦੇ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਕਲਪਿਕ ਮੁਕੀ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਬਾਰੇ ਲੋਕ ਮਾਨਸ ਨੂੰ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੇ ਲਈ ਨਵੀਂ ਵਿਕਲਪਿਕ ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਉਦੋਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਜੇਕਰ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਲੋਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਵਾਰਥ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਲੋਕ ਹਿੱਤ ਦੇ ਲਈ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤਾਂ ਲਈ ਉਤਪੀੜਤਾਂ ਲਈ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸ਼ਾਸਤਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ। ਅਗਵਾਈਕਾਰ ਵਰਗ ਨੇ ਜੇਕਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੇ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਤਿਆਰ ਦੇ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼, ਆਤਮ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਨਸ਼ਟ ਹੋਣਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਡੀ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਬੀਜ ਛੁਪੇ ਹਨ। ਕੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਵਿਕਲਪਿਕ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਅੱਜ ਸਾਡੀ ਫੇਰੀ ਜਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਵੈਕਲਪਿਕ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੇ ਬੰਦ ਕਿਉਂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ? ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਚਿੰਤਨ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਏਜੰਡਾ ਕੀ ਹੈ? ਪਰਿਵਰਤਨਕਾਰੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਚ ਹਮਦਰਦੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਲੋਅ ਬੌਧਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਉਦਾਸ ਕਿਉਂ ਹਨ? ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਤੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਚਿੰਤਨਸ਼ੀਲ ਵਰਗ ਦੇ ਇਸ ਨਵ-ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਚਰਿੱਤਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਗਹਿਰਾ ਗੁੱਸਾ ਹੈ। ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਬਦਹਾਲੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਮੋਨ ਕਿਉਂ ਹਨ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਪੂਰਬ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਉਤਪੀੜਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਘਟਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਹਟਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਸਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕਤਰਾਉਣ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਸਵਾਲ ਹਾਸ਼ੀਏ ਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਮੁੱਖ ਵਜ੍ਹਾ ਬੌਧਿਕ ਵਰਗ ਦਾ ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਹੈ। ਚਿੰਤਨਸ਼ੀਲ ਵਰਗ ਦੇ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਸੋਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਹੈ। ਕੀ ਉਹ ਆਤਮ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣਾ ਵਰਗ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਕਰਨ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖਤਰਨਾਕ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਖੁਦ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਡਰਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਭਾਰਤੀ ਨਵ-ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਬੌਧਿਕਾਂ ਦਾ ਖੋਖਲਾ ਚਰਿੱਤਰ ਹੈ, ਜਿਹੜਾਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੋਗਲੇਪਣ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਉਸ ਵਿਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਤੁਫਾਨ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾ ਮੰਡਲ ਉਸ ਨੂੰ ਠੰਡਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲੋਂ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕਤਾ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਇੰਨੀਆਂ ਗਹਿਰੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਖਾੜ ਦੇਣਾ ਖੁਦ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ।

ਨਵ-ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਨਵੀਂ ਆਰਥਿਕ ਨੀਤੀ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਬੁੱਧਜੀਵੀਆਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਪੂੰਜੀ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਕੁੱਝ ਵੀ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਹੀ ਲੋਕ ਹਨ। ਇਹੀ ਵਜ੍ਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉੱਝ ਉਤਪੀੜਤ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾਂ ਨੇ ਸੋਚਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਬਜ਼ਾਰਵਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਵੀ ਹੀ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਭੂ-ਮੰਡਲੀਕਰਣ, ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਤਬਕਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਗਠਨ ਹੋਵੇ ਜਿਹੜਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਵ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਬਜ਼ਾਰਵਾਦੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਕਠਪੁਤਲੀਆਂ ਹੋਣ। ਬੁੱਧਜੀਵੀ ਵਰਗ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਇੱਥੇ ਦੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਲੁਟਿਆ ਜਾਵੇ। ਪਹਿਲਾ ਇਹ ਕੰਮ ਉਹ ਅੰਦਰ ਰਹਿ ਕੇ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਬਜ਼ਾਰ ਆ ਕੇ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਿਚ ਹੈ। ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਤੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਉਤਰ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ ਦੀ ਇਕ ਪਰਤ ਨੂੰ ਹੈ ਤੇ ਨਵੇਂ ਵਿਕਲਪਿਕ ਪਰਵਰਤਨਹਾਰੀ ਅਧਾਰ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਬੁੱਧਜੀਵੀ ਹੁਣ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਕਲਪਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਰੁਪਾਂਤਰਨਕਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਟਕਰਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਚੁਪੀ ਧਾਰਨ ਕਰੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਭੂ-ਮੰਡਲੀਕਰਣ, ਨਵ-ਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਣ ਦਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸੱਚ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਿਹਾ। ਕਿ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਣ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਦੇ ਲਈ ਲਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਖਤਰੇ ਕੀ ਹਨ। ਨਵ-ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਇਕ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਫਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਈ ਮੁਨਾਫੇ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸੰਭਾਵਨਾਸ਼ੀਲ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬੁੱਧਜੀਵੀ ਵਰਗ ਉਸਨੂੰ ਸਮਰਥਨ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੀਡੀਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬੁੱਧਜੀਵੀ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਉਭਰਣ ਦੇ ਲਈ ਕੋਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ। ਬੁੱਧਜੀਵੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਦਲ, ਸੰਗਠਨ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਦੇ ਵੱਲ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਕੁੱਝ ਮਾਪਦੰਡ ਤੈਅ ਕਰਨੇ ਪੈਣਗੇ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਆਤਮ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋਣ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਬੁੱਧਜੀਵੀ ਹੋਣ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਲਈ ਕੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ। ਉਹ ਦੂਸਰੇ ਵਰਗਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਲੱਗ ਹੈ। ਕੀ ਉਹ ਹਾਸ਼ੀਏ, ਕਿਸਾਨਾਂ, ਆਦਿ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਜਾਗਰੂਕ ਹਨ? ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਿੱਥੇ

ਤੱਕ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਤਪੀੜਿਤ ਲੋਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਪਰੰਤੂ ਵੱਡੇ ਵਰਗ ਨੂੰ ਘੇਰਨਾ ਹੈ? ਕਿਹੜੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਤੇ ਲੜਨਾ ਹੈ? ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਿਅਤ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ? ਇਸ ਕੰਮ ਦੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਆਮ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਕੰਮ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ੀਲ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿਸ਼ਾ ਦੇ ਸਕਣ।

ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਤਪੀੜਿਤਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤੋਂ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੱਧਮ ਵਰਗ ਦਾ ਇਮਾਨਦਾਰ ਸਹਿਯੋਗ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੱਧਮ ਵਰਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਡਰ, ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਦੀ ਕਮੀ, ਨਿੱਜੀ ਹਿੱਤ ਉਸ ਦੇ ਵਰਗ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਰਗ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗਾਇਤਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਮੁੱਖ ਕਮੀ ਇਸ ਵਰਗ ਦਾ ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਗ਼ੈਰ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਰੁੱਖ ਹੈ। ਜਿਸਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਉਤਪੀੜਿਤਾਂ, ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਬੰਦ ਪਏ ਹਨ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਅਕਾਦਮਿਕ ਬਹਿਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤੀਭਾ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਕੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੀਅ-ਜਾਨ ਨਾਲ ਲੱਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਖੁਦ ਭਟਕ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਨਵੀ ਨਵ ਉਪਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਣ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਸਵਾਲਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਸਮਝ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਦਾਸਤਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਉਤਪੀੜਿਤ, ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿਧਾਂਤ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਉਲਟ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਵੇਗਾ। ਅੱਜ ਫ਼ਾਸੀਵਾਦ, ਜਨ-ਵਿਰੋਧੀ, ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਕਤਾਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਮੁਖ ਕਾਰਣ ਬੌਧਿਕ ਵਰਗ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਮਾਜਿਕ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੇ ਪਿਛੇ ਹਟਣਾ ਹੈ। ਉਦਾਸੀਨ ਹਤਾਸ਼ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਰਗ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਥੇ ਫ਼ਾਸੀਵਾਦ, ਪੁਨਰ ਉਥਨਵਾਦ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਿਸਮ ਢਿੱਲੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਢਿੱਲੇ ਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਦਿਸ਼ਾ ਹੀਣਤਾ ਦੇ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਾਠਕ, ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਛਾਵਾਂ, ਡਰ, ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਲਤ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ ਮੋੜਦੇ ਹਨ। ਬੁਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਮਾਜ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਜੇਕਰ ਬੁਧੀਜੀਵੀ ਲੋਕ ਹੀ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਦਾਸਤਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨਕਾਰੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਆਸਥਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਬਣਾਉਣਗੇ। ਅੱਜ ਜੇਕਰ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਅਜਿਹੇ

ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਗਾਇਤਰੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿਚ ਉਤਪੀੜਤਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਚਿੰਤਨ ਮਨ ਅਗਵਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਬੌਧਿਕ ਹੋਣ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ ਕਖਮ ਟ੍ਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ, ਸੰਗਠਨਾਂ ਤੇ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਬੁਧੀਜੀਵੀ ਲੋਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਕਾਦਮਿਕ ਖੇਤਰ, ਸਿਖਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਚੇਤਨਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਬਣਾਉਣਾ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਕੀ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਕੰਮ ਉਤਪੀੜਤਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਦਰਸ਼ਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ? ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਹਾਸ਼ੀਏ (ਸਬਾਲਟਰਨ) ਪ੍ਰਤੀ ਕਿੰਨੇ ਜਾਗਰੂਕ ਹਨ। ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਤੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ (ਪੂਰਬ) ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕੈਨ ਸਬਾਲਟਰਨ ਸਪੀਕ ਦਾ ਮਸਲਾ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਪੱਛਮ ਤੇ ਪੂਰਬ ਦੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕਦਰ ਅਨੁਕੂਲਿਤ ਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕਤਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਬੁਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਮਾਡਲ ਬਜ਼ਾਰਵਾਦੀ ਨਵਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਨਵ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਮਾਡਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲਈ ਆਪਣਾ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਵਿਕਲਪ ਤਲਾਸ਼ਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਤੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਵਿਨੋਦ ਸ਼ਾਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਨਾਲ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਟਕਰਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਪੱਛਮ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਦੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਜ਼ਮੀਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਾਂਗੇ। ਕਿ ਪੂਰਬ ਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੈ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਉਸ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪੱਛਮ ਪੂਰਬ ਦਾ ਕਿਵੇਂ ਨਵ-ਅਪਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਸਲਾਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਵਿਨੋਦ ਸ਼ਾਹੀ ਇਹੀ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ? ਕੀ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਹੈ? ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਵ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਪੂਰਬ ਦੇ ਦਮਨ ਨਿੰਯਤਰਣ ਦੇ ਲਈ ਜਿਹੜਾ ਗਿਆਨ, ਚਿੰਤਨ, ਯਥਾਰਥ ਤਿਆਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਸੱਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਰੂਪ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਨਵ ਅਪਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਣ ਦਮਨ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਸਿਧਾਂਤ ਖੋਜਣ ਵਿਚ ਜਾਗਰੂਕ ਹਾਂ? ਜਿਸਦੇ ਵੱਲ ਵਿਨੋਦ ਸ਼ਾਹੀ, ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਤੀ ਸ਼ਪੀਵਾਕ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਨਵ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ ਤੋਂ ਗ਼ੈਰ-ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ ਵਲ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ? ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਜ਼ਾਰਵਾਦੀ, ਭੂ-ਮੰਡਲੀਕਰਣ ਤਰਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਸਾਮਾਨ ਵਿਚਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਕੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦ, ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤੇ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਮੁਕਤੀ ਵਿਕਲਪ

ਨਿਕਲਦਾ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ? ਨਵ-ਅਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਦੌਰ ਵਿਚ ਬੁਧੀਜੀਵੀ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ ਲਿਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਤੀ ਸਪਵਿਕ ਦੁਆਰਾ ਉਠਾਏ ਗਏ ਸਵਾਲ ਬੇਹੱਦ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਮੁਕਤੀ ਚਿੰਤਾਵਾਂ, ਇਛਾਵਾਂ ਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਛੁਪੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਦੇਰ ਸਵੇਰ ਸੰਵਾਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਮੂਲ ਲੇਖਕ: ਰਾਕੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ

ਸੰਪਰਕ: 94170-59109

ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ: ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਰਕ: 98556-82205

ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ-ਮੀਮਾਂਸਾ ਵਿਚ ਅਖਿਆਤੀ: ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਾਦ

ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਚੀਨ ਗਿਆਨ-ਮੀਮਾਂਸਾ ਤੇ ਅਖਿਆਤੀ:

ਗਿਆਨ-ਮੀਮਾਂਸਾ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਦਰਭ ਅੰਦਰ ਭ੍ਰਮ, ਇਸ ਦੇ ਰੂਪ, ਖੇਤਰ ਆਦਿ ਉੱਤੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਚਰਚਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂਵਾਦੀ ਤੇ ਆਤਮਵਾਦੀ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵੈਦਿਕ ਅਤੇ ਅਵੈਦਿਕ ਫਲਸਫੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਆਪਣੀ ਤੱਤ-ਮੀਮਾਂਸਕ ਸਤ੍ਹਾ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਹਰੀ ਜਗਤ ਦੀ ਮੂਲ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੌਲਿਕ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਰਿਪੇਖ ਰਾਂਹੀ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਭਿੰਨ ਦਲੀਲਾਂ ਰਾਂਹੀਂ ਸ਼ਾਸਤਰੀ-ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਦੇ ਰੂਪ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਮਤ ਸਿਧਾਰਥ ਲਈ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗਿਆਨ ਮੀਮਾਂਸਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਣਵਾਦੀ (ਸਰਵ), ਅਨੁਭਵਵਾਦੀ, ਵਸਤੂਵਾਦੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਖਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਭ੍ਰਮ ਇਕ ਅਤਿ-ਅੰਤ ਮਤੱਹਵਪੂਰਨ ਖੇਤਰ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਤੇ ਅਧਿਐਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭ੍ਰਮ ਲਈ ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਅਧਿਆਸ, ਭ੍ਰਾਂਤੀ, ਅਵਿਦਿਆ, ਮਿਥਿਆ-ਗਿਆਨ ਵੀ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਖਿਆਤ ਸ਼ਬਦ ਜਿਸ ਦਾ ਮੂਲਿਕ ਅਰਥ ਗਿਆਨ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਰੂੜਿਕ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਾ ਵਾਦ “ਅਖਿਆਤੀਵਾਦ” ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂਕਿ ਵੈਦਿਕ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਧਿਐਨ ਇਸਨੂੰ ਅਪ੍ਰਮਾ (ਅਯਥਾਰਥ) ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਗਿਆਤਾ ਗਿਆਨ ਗੇਯ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪੁਟੀ ਇੰਦਰੀਸ਼ਨਿਕਸ਼ ਤੇ ਵਸਤੂ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਰੱਜੂ-ਸੱਪ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਤੋਂ ਪਰਿਪੇਖ ਕਰਦਾ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਕੁਝ ਮੂਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮੱਸਿਆਤਮਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਚਲਦਾ ਹੈ-

1. ਗਿਆਤਾ ਦੀ ਤਾਤਵਿਕ ਸਥਿਤੀ ਕੀ ਹੈ?
2. ਰਜੂ ਵਿਚ ਸੱਪ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੀ ਖਿਆਤੀ ਹੈ?
3. ਭਰਮ ਦਾ ਤਾਤਵਿਕ ਕਾਰਣ ਕੀ ਹੈ?
4. ਸੱਪ ਦੀ ਤਾਤਵਿਕ ਸਥਿਤੀ ਕੀ ਹੈ?
5. ਸਥਿਤੀ ਵਾਸਤਵਿਕ, ਵਸਤੂਗਤ ਹੈ ਜਾਂ ਮਿਥਿਆ?
6. ਜੇਕਰ ਮਿਥਿਆਤਵ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਸ਼ਿਕ ਹੈ ਜਾਂ ਸੰਪੂਰਨ?

ਸ਼ਬਦ ਨਿਰੁਕਤੀ (ਵਿਉਤਪੱਖ) ਤੇ ਲੱਛਣ:

ਅਖਿਆਤੀ ਖਯਾ ਧਾਤੂ ਵਿਚ ਕਿਤਨ੍ ਪ੍ਰਤਯ ਜੋੜਨ ਨਾਲ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ “ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣਾ” ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣਾ ਦੇ ਲਕਸ਼ਣਾ ਵਿੱਤੀ ਅਰਥ ਭਰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਹਨ। ਵਾਚਸਪਤਿ ਅਨੁਸਾਰ-ਵਸਤੂ ਦੀ ਅਸਲੀ ਹੋਂਦ (ਯਥਾਰਥ, ਸਵੈਲਕਸ਼ਣ) ਦਾ ਗਿਆਨ ਤਤਵ-ਗਿਆਨ ਹੈ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਦਾ ਉਹ ਗਿਆਨ ਜੈਸੀ ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੋ, ਮਿਥਿਆ ਗਿਆਨ ਹੈ।¹ ਆਨੰਦ ਬੋਧ ਅਨੁਸਾਰ- ਗਿਆਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਭੇਦ ਨ ਕਰ ਪਾਓਣਾਂ ਹੀ ਅਖਿਤੀ ਹੈ।² ਨਿਯਾਇਕਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਸਤੂ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਵਿਪਰੀਤ ਗਿਆਨ ਹੀ ਭਰਮ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਆਦਿ-ਸੰਕਰਾਚਾਰੀਆ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਵਸਤੂ ਗਿਆਨ ਉੱਪਰ ਦੂਸਰੀ ਵਸਤੂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਆਰੋਪਿਤ ਕਰਨਾ ਭਰਮ (ਅਧਿਆਸ) ਹੈ।³

ਵੰਡ ਤੇ ਵਰਗੀਕਰਨ:

ਅਦਵੈਤ ਆਚਰਯ⁴ ਤੇ ਵਾਚਸਪਤਿ ਨੇ ਅਖਿਆਤੀ ਦੇ ਪੰਜ ਭੇਦ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਹਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ:

ਆਤਮ-ਅਖਿਆਤੀ (ਵਿਗਿਆਨਵਾਦੀ ਬੋਧ)

ਅਸਤ-ਅਖਿਆਤੀ (ਸੂਨਯਵਾਦੀ ਬੋਧ)

ਅਖਿਆਤੀ (ਮੀਮਾਂਸਕ ਪ੍ਰਭਾਕਰ)

ਅਨਥਾ ਅਖਿਆਤੀ (ਨਿਯਾਇ)

ਅਨਰਵਚਨੀਯ (ਅਦਵੈਤ) ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਇਸ਼ਟਸਿਧਿਕਾਰ (ਕਿਸੁਕ੍ਰਿਤਾਤਮਸੁਯਿ) ਨੇ ਇਸ਼ਟ-ਸਿਧੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸੰਖੇਪਤ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਦੱਸੀ ਹੈ- ਸਤ, ਅਸਤ, ਸਦਸਦਨਿਰਵਚਨਿਯ। ਭਾਸਵਿਗ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯਾਇ ਭੂਸ਼ਣ ਵਿਚ ਅੱਠ ਅਖਿਆਤੀਆਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਮ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ: ਅਖਿਆਤੀ (ਨਿਰਵਲੰਬਨ), ਅਸਤ(ਅਸਦਾਵਲੰਬਨ), ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਖਿਆਤੀ (ਚਾਰਵਾਕ), ਅਲੌਕਿਕ-ਅਰਥਾਖਿਤੀ (ਭਟੋਮਬੋਕ), ਸਿਮ੍ਰਤੀਵਿਪ੍ਰੋਸ਼ਾਖਿਅਤੀ (ਪ੍ਰਭਾਕਰ), ਆਤਮਾਖਿਆਤੀ, ਸਦਸਤਵਾ-ਅਨਰਵਚਨੀਯ (ਅਦਵੈਤ) ਵਿਪਰੀਤ ਅਖਿਆਤੀ (ਨਿਯਾਇ, ਕੁਮਾਰਿਲਭੱਟ) ਨੂੰ ਵਾਖਿਆਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰਾਮਾਨੁਜ ਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਾਖਯ ਸਤ ਅਖਿਆਤੀ, ਮਾਧਵਾਚਾਰੀਯਾ ਦੁਆਰਾ ਅਭਿਨਵ-ਅਨਥਾ, ਜੈਨ ਅਤੇ ਉਤਰ ਸਾਖਯ ਦੁਆਰਾ ਸਤਾਸਤ ਅਖਿਆਤੀ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯੋਗ ਭਰਮ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ

ਸਮੀਪਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਭੇਦ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਅਨਥਾਅਖਿਆਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਕੇ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂਕਿ ਨਾਰਾਇਣ ਤੀਰਥ ਨੇ ਸਦਸਤਿ ਅਖਿਆਤੀ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਗੀਕਰਨ:

ਅਖਿਆਤੀਵਾਦ ਅੰਦਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਅਖਿਆਤੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ ਦੋ ਭੇਦਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

1. ਪਹਿਲਾ ਭੇਦ ਇਸ ਨੂੰ ਵਸਤੂਵਾਦੀ ਤੇ ਵਿਚਾਰਵਾਦੀ ਭੇਦ ਵਿਚ ਵਰਗੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ
2. ਦੂਸਰਾ ਭੇਦ ਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਭਾਵਾਤਮਿਕ,ਆਭਾਵਾਤਮਿਕ ਤੇ ਸਬੰਧਮੂਲਕ ਭੇਦ ਵਿਚ ਵਰਗੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਸਤ-ਅਖਿਆਤੀ (ਮਯਯਮਿੱਕ ਸੂਨਯਵਾਦੀ ਬੋਧ):

ਮਹਾਯਾਨ ਸ਼ਾਖਾ ਦੇ ਮਯਯਮਿੱਕ ਸੂਨਯਵਾਦੀ ਇਸ ਅਖਿਆਤੀ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਪੂਰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸੂਨਯ ਰੂਪ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਅਨੁਭਵ ਬੋਧ ਹੋਣਾ ਅਸਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਭਰਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵੀ ਅਸਤ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਵਿਦਿਆ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਕਾਰਣ ਭਰਮ ਦੀ ਜਗਾ ਉੱਤੇ ਸੂਨਯ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਪੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ, ਫਿਰ ਸਿੱਪੀ ਅਵਿਦਿਆ ਦੇਸ਼ ਕਾਰਣ ਚਾਂਦੀ ਰੂਪ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਿੱਪੀ ਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੋਵੇਂ ਸੂਨਯ ਦਾ ਹੀ ਵਿਵਰਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਸਤ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਅਤਿਅੰਤ ਅਸਤ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਹੀ ਅਸਤ ਅਖਿਆਤੀ ਹੈ।

ਆਤਮ-ਅਖਿਆਤੀ(ਯੋਗਾਚਾਰੀ-ਵਿਗਿਆਨਵਾਦੀ ਬੋਧ):

ਵਿਗਿਆਨਵਾਦੀ ਬੋਧ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰ ਸਤਾ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਗਿਆਨ (ਬੁੱਧੀ) ਜਾਂ ਚਿਤ ਹੀ ਮਨੱਖ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਭਿੰਨ ਬਾਹਰੀ ਆਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨਾਕਾਰ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਰੂਪ ਸਤ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਭਰਮ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਸਤੂ ਵਿਗਿਆਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਤ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਗਿਆਨ ਦੇ ਧਰਮ ਦਾ ਬਾਹਰੀ ਆਰੋਪਣ ਹੀ ਆਤਮ-ਅਖਿਆਤੀ ਹੈ।

ਅਖਿਆਤੀ (ਪ੍ਰਭਾਕਰ):

ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਅਨੁਸਾਰ ਭਰਮ ਦੇ ਵਸਤੂ ਭਿੰਨ ਗਿਆਨ ਦਾ ਗਿਆਤ ਨ ਹੋ ਸਕਣਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰੀ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਹੋਣ ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਕ ਵਸਤੂ(ਰੱਸੀ) ਨੂੰ ਦੂਸਰੀ ਦੇ ਸਵਰੂਪ (ਸੱਪ) ਹੈ। ਇਸ ਅਖਿਆਤੀ ਵਿਚ ਰੱਸੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਵਿ੍ਰਤੀ ਦੁਆਰਾ ਨੇੜ੍ਹ ਸਬੰਧ ਹੋਣ ਤੇ ਜਦ ਰੱਸੀ ਦਾ ਇਹ “ਰੂਪ” ਕਰਕੇ ਸਾਮਾਨਯ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੱਪ

ਦੀ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਦ “ਇਹ ਸੱਪ ਹੈ” ਆਭਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਦੋ ਅੰਸ਼ ਹਨ “ਇਹ” ਸਾਮਾਨਯ ਪ੍ਰਤੱਖ ਗਿਆਨ ਹੈ ਅਤੇ “ਸੱਪ ਹੈ” ਇਹ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀ ਗਿਆਨ ਹੈ। ਗਿਆਤਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਭੈ ਅੰਸ਼ ਤੇ ਨਤ੍ਰ ਅੰਦਰ ਤਿਮਰ ਦੋਸ਼ ਕਾਰਣ ਇਹ ਅਵਿਵੇਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ‘ਅਖਿਆਤੀ’ ਅਖਿਆਤੀ ਹੈ।

ਵਿਪਰੀਤ-ਅਖਿਆਤੀ (ਕੁਮਾਰਿਲ-ਭੱਟ, ਜੈਨ):

ਭੱਟ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਬਰਮ ਦੀ ਵਸਤੂਵਾਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਗਿਆਨ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਿਸ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਭਰਮ ਦੋ ਗਿਆਨਾਂ (ਪ੍ਰਤੱਖ+ਸਿਮ੍ਰਿਤੀ) ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਹੀ ਗਿਆਨ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਭਰਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਪਰੀਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ (ਰੱਸੀ ਸੱਪ ਹੈ) ਗ੍ਰਹਿਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਤ-ਅਖਿਆਤੀ(ਰਾਮਾਜੁਨ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਾਖਯ):

ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਅਖਿਆਤੀ ਵਿਵੇਚਨ ਪੰਚੀਕਰਨ ਆਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰੇਕ ਪਦਾਰਥ ਪੰਜ ਮਹਾਂਭੂਤ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਪੰਚੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਗੇਯ(ਜਾਨਣ-ਯੋਗ) ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਪੰਜ ਤੱਤ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਕ ਤੱਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਦਮਾਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਤਤਵ ਗੌਣ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਪਸਥਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਗਿਆਤਾ ਅਵਿਦਿਆ ਦੋਸ਼ ਕਾਰਣ ਮੁੱਖ ਤਤ ਦੀ ਜਗਾ ਗੌਣ ਤੱਤ ਦੀ ਅਨੁਭੂਤੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਭਰਮ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਤਤ ਦੀ ਸਤਯਤਾ ਕਾਰਣ ਅਖਿਆਤੀ ਵੀ ਸਤ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਅਨਥਾਖਿਆਤੀ (ਨਿਯਾਇ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ):

ਨਿਯਾਇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਨੇਤ੍ਰ ਦੋਸ਼ ਕਾਰਣ ਅਸੀਂ ਅਨਥਾ (ਹੋਰ ਜਗ੍ਹਾ ਉਪਸਥਿਤ) ਪਦਾਰਥ (ਸੱਪ) ਨੂੰ ਗਿਆਨ-ਅਲੌਕਿਕ ਪ੍ਰਤੱਖ (ਪੂਰਵ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀ ਸੰਸਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਜਿਵੇਂ ਬਰਫ ਵੇਖ ਠੰਡੇਪਣ ਦਾ) ਦੁਆਰਾ ਭ੍ਰਮ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ।

ਅਨਰਵਚਨੀਯ-ਅਖਿਆਤੀ (ਅਦਵੈਤਵਾਦ):

ਆਦਿ ਸੰਕਰਾਚਾਰੀਆ ਭ੍ਰਮ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਅਰਥ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਧਿਆਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਅਨਰਵਚਨੀਯ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦੀ ਸਤਾ ਪ੍ਰਤੀਭਾਸਿਕ ਹੈ। ਅਦਵੈਤ ਵੇਦਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਮਾ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਅੰਤਹਿਕਰਣ ਦੀ ਵਿੱਤੀ ਨੇਤ੍ਰਾਦਿਕ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰੀ ਹੋ ਕੇ ਵਸਤੂ ਆਵਰਣ (ਪਰਦੇ) ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਕੇ ਵਸਤੂਆਕਾਰ ਨੂੰ

ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਯਥਾਰਥ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਭਰਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹਨੇਰੇ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਕਾਰਣ ਵਿ੍ਰਤੀ ਵਸਤੂਆਵਰਣ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਵਿ੍ਰਤੀ ਅਗਿਆਨ-ਸ਼ੋਭ ਕਾਰਣਵਸਤੂਗਿਆਨ(ਰਸੀ) ਦੀ ਜਗਾ ਸੱਪ ਦੇ ਪੂਰਵ-ਸੰਸਕਾਰਣ ਕਾਰਣ ਸੱਪ (ਰੱਸੀ ਉਪਹਿਤ) ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਹੀ ਅਧਿਆਸ ਹੈ। ਇਸ ਅਨਰਵਚਨਿਯ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸ਼ਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਆਚਾਰਿਯਾ ਆਖਦੇ ਹਨ ਹਨ ਕਿ ਭ੍ਰਮ ਸਥਲ ਉੱਤੇ ਹੋਏ ਵਸਤੂ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਅਸਤ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਭ੍ਰਮ ਸਥਲ ਉੱਤੇ “ਇਹ ਸੱਪ ਹੈ” ਇਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸਤ ਵਸਤੂਆਂ (ਆਕਾਸ਼ੀ ਫੁੱਲ, ਬੰਧੂਆ ਪੁੱਤ ਆਦਿਕ) ਦੀ “ਇਹ” ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਜਦਕਿ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਤਾਤਵਿਕ ਗਿਆਨ ਹੋਣ 'ਤੇ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਬਾਧ (ਖਾਤਮਾ) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਦੋਹਾਂ ਕੋਟੀਆਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਉਹ ਅਨਰਵਚਨੀਯ ਹੈ। ਅਨਰਵਚਨੀਯ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਮਿਥਿਆ ਗਿਆਨ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਦਰਭ-ਸੂਚੀ

1. ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤਰਕ, ਕੰਦੋਲਾ, ਬਲਦੇਵ (ਡਾ.)
2. ਆਨੰਦਬੋਧਯਾਯ ਮਕਰੰਦ, ਪੰਨਾ 57
3. ਬ੍ਰਹਮਸੂਤਰਸੰਕਰਭਾਸ਼ਯ (ਰਤਨਪ੍ਰਭਾ ਟੀਕਾ ਸਹਿਤ), ਅਨੁਵਾਦਕ ਯਤਿਵਰਭੋਲੇਬਾਬਾ, ਭਾਰਤੀਯ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਪਹਿਲਾ-ਭਾਗ, 2004, ਪੰਨਾ 33
4. ਨਿਯਾਇ-ਭੂਸ਼ਣਮ (ਟਿੱਪਣੀ ਸਹਿਤ), ਖਟ ਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਾਣਾਰਸੀ, 1967, ਪੰਨਾ 26

ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਰਕ: 88722-50416

ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦਾ ਨਾਵਲਕਾਰ: ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ

ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ 'ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦਾ ਨਾਵਲਕਾਰ' ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਗਿਣਤਮਕ ਅਤੇ ਗੁਣਾਤਮਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਧਾਰਮਕ ਸੰਕੀਰਨਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਧਰਮ-ਨਿਰਪੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ ਇਹ ਪਾਤਰ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਾਵਲ ਦੀ ਥਾਂ ਕਥਾ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪਰਤਾਂ ਫਰੋਲਣ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਬੇਸ਼ੱਕ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਉਸ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਉੱਤੇ-

- ਮੁਨਸ਼ੀ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਹੋਣ।
- ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਾਵਲ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਹੋਣ (ਅਤੇ)
- ਪਾਤਰ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਿਚ ਸਥਿਤੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵੇਖਣ

ਜਿਹੇ ਦੋਸ਼ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਵਿਦਵਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਘਟਾ ਕੇ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਸਾਡੇ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦਾ ਨਾਵਲਕਾਰ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲਕਾਰੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨੁਕਤਿਆਂ ਤੋਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ- ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਨਾਵਲਕਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਤ ਧਾਰਮਕ ਸੰਕੀਰਨਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ ਅਤੇ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਤਿੰਨ ਪਰਮੁੱਖ ਨਾਵਲਕਾਰ ਹਨ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਮੰਤਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲਾਂ (ਸੁੰਦਰੀ, ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ, ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ) ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਦੇ ਪਾਤਰ ਧਾਰਮਕ ਸੰਕੀਰਨਤਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਉਹ 'ਕਾਲੇ' ਅਤੇ 'ਚਿੱਟੇ' ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਪਏ ਹਨ। ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਨਾਵਲ ਲਿਖਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ ਅਤੇ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਵਿਚ ਵੀ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਸਿੱਖ ਨਾਵਲਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਸ ਲਈ ਧਰਮ ਮਗਰੋਂ ਮਾਨਵ ਪਹਿਲਾਂ ਹੈ। ਉਹ ਨਿਮਨ ਮੱਧ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਦੇ ਹੋਣ। ਉਸ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਧਾਰਮਕ ਸੰਕੀਰਨਤਾ ਦੀ ਬੂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਾਂਗ ਕਾਮੀ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ਸਗੋਂ ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ

ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਗੁਰਦਈ ਨੂੰ ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਨਾਵਲ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀ ਧਾਰਮਕ ਸੰਕੀਰਨਤਾ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅੰਸ਼ ਦੀ ਕਮੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਅੰਸ਼ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਕਲਾ ਦੇ ਅੰਸ਼ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਮੂਲ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ ਅਤੇ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਅੰਸ਼ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕਿਆ ਪਰ ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਰਗੇ ਅੰਸ਼ ਆਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਲਾ ਅੱਗੇ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਅੰਸ਼ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਓਹਲੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ‘ਕਥਾ-ਰਸ ਦੀ ਜੁਗਤ’ ਵਰਤ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਪਾਤਰ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਫਿਰਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਨਿਮਨ-ਮੱਧ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਪਾਤਰ ਸਮੂਹ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਪਾਤਰ ਸਨ। ਉਸ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਅਮੀਰ-ਗਰੀਬ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪਾਤਰ ਪਛਾਣੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਾਤਰ ਹੀ ਹਨ। ਹਿੰਦੂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬੜੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਸਯੋਗ ਹਾਲਤ ਲਈ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਆਰਥਕ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਧਾਰਮਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਕਾਰਨ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਾਤਰ ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਕਾਮੀ ਹਨ। ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਾਤਰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਨ। ਹਿੰਦੂ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਰੂਪ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਾਲਮ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਆਮ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਾਠਕ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਪਾਠਕ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖ ਵਰਗ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਪੱਖਪਾਤ ਲੈਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਰਬ ਸਾਂਝਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਐਨਾ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਨਾਵਲ ਹੱਥੋ-ਹੱਥ ਵਿਕ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਪਾਠਕ ਹਰ ਸਾਲ ਉਸ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਅੱਜ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤੀ।

ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਯਥਾਰਥਕ ਰੁਚੀ ਸਦਕਾ ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦ ਦੀਆਂ ਝਲਕਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਨਿਮਨ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਆਰਥਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਰੁਚੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਮ-ਵਾਸ਼ਨਾ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਇਕ ਵਰਜਤ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਚਰਚਾ ਛੇੜੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ (ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ, ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ) ਅਤੇ ਪਾਰਵਰਤੀ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਪੁਲ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਜੀਵਨ-ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮਗਰਲੇ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਨੇ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ। ਪਰ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨਾ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦਾ ਚਿਤੇਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦਾ ਚਿਤੇਰਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ-ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਮਗਰਲੇ ਅਤੇ ਮੁਹਰਲੇ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਉਹ ਵਰਕੇ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮੁੱਚਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਵਨ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ‘ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ’ ਰਾਹੀਂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਰਾਜਨੀਤਕ ਲੋਕ ਲਹਿਰਾਂ (ਕਾਂਗਰਸ, ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ, ਅਨਾਰਕਿਸਟ ਪਾਰਟੀ) ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਪਰਛਾਵੇ ਵੇਖਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ‘ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ’, ‘ਗਰੀਬ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ’, ‘ਅੱਧ ਖਿੜਿਆ ਫੁੱਲ’, ‘ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ’ ਆਦਿ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਨਾਲ ਵਾਪਰੇ ਅਮਾਨਵੀ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ‘ਖੂਨ ਦੇ ਸੋਹਿਲੇ’ ਅਤੇ ‘ਅੱਗ ਦੀ ਖੇਡ’ ਨਾਵਲ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠਾਂ ਚਲਾਈਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ‘ਆਸਤਕ ਨਾਸਤਕ’ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਵਲ ਗਲਪ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਅੰਸ਼ਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤੱਥ ਵੀ ਹਨ।

ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਮਹੱਤਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸਮਾਜਕ ਮਹੱਤਵ ਵੀ ਹੈ। ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਨਿਮਨ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨਿਮਨ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਮਰਦ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕਰਨ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਬਹਿਸ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਹੀ ਛੇੜਦਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਵਲ ਸੁੰਦਰੀ (ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ) ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਖਲੋਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ ਦੀ ਸੁੰਦਰੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਧਾਰਮਕ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ ਉੱਤੇ ਰੋਮਾਂਸਕ ਰੰਗਣ ਵਧੇਰੇ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਜਿਥੇ ਮੁਢਲੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਅਬਲਾ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਸੀ ਉਥੇ ਉਸ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਸਬਲਾ ਵੀ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ।

ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਬੇਸ਼ੱਕ ਕਥਾ ਰਸ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਵਰਤੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮਨੋ-ਪਰਤਾਂ ਫਰੋਲਣ ਦੇ ਯਤਨ ਹੋਏ ਹਨ। 'ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਪੀ' ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਬੜਾ ਅਹਿਮ ਨਾਵਲ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਦਾਰ ਅਤੇ ਵੀਣਾ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਲੀਹਾਂ ਦੁਆਲੇ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਹੈ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਬਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਮਾਨਸਿਕ ਗੁੰਝਲਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਨੋ-ਪਰਤਾਂ ਫਰੋਲਣ ਦੀ ਇਹੋ ਤਕਨੀਕ ਪਿੱਛੋਂ ਜਾ ਕੇ ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਖੂਬੀ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਜਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਨਾਵਲ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦੀ ਪਿਰਤ ਪਾਈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਪਰ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਛੋਹਾਂ ਵਾਲਾ ਨਾਵਲਕਾਰ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਜੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਮੱਧਵਰਗੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾਗਰੀਰਦਾਰੂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਆਗਮਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮੱਧਵਰਗ ਉੱਤੇ ਪੈਂਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਚ ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਸ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਮੁੱਢਲੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰ ਦੇਣਾ ਹੀ ਕਾਫੀ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਉਸ ਦਾ ਨਾਵਲ ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਪੀ ਬੜਾ ਅਹਿਮ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਉਹ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਖਿੱਚੋ-ਤਾਣ ਅਤੇ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਦੁਖਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਅੰਗ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਪਾਏ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਉਸ ਦੇ 38 ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 5 ਨਾਵਲ ਦੁਖਾਂਤਕ ਹਨ। ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਹੀ ਗਲਪ-ਆਲੋਚਕ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਦੁਖਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਅੰਗ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਦੁਖਾਂਤ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ ਜਦੋਂਕਿ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖਾਂ (ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ, ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਪੀ ਆਦਿ) ਤੋਂ ਦੁਖਾਂਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਉੱਤੇ ਅਸਿੱਧਾ ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਲਿਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮੁਨਸ਼ੀ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਅਤੇ ਬੰਗਲਾ ਜੁਬਾਨ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲੀ। ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਬੰਗਲਾ ਦੇ ਇਹ ਲੇਖਕ ਪੱਛਮੀ ਨਾਵਲ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਜਾਣੂੰ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਪੱਛਮੀ ਨਾਵਲ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਅਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਈ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਇਸ ਦਾ ਵਾਹਨ ਬਣਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵੀ ਅਨੁਵਾਦਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤਕ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਲਈ ਪੱਛਮੀ

ਨਾਵਲੀ-ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਇੱਕ ਖਿੜਕੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਗੁਣਾਤਮਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਫਾਇਦਾ ਹੋਇਆ।

ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕੈਨਵਸ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਛੋਹਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਵੇਸਵਾਪੁਣੇ ਦਾ ਪੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਦੀ ਨਰਕੀ-ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੋਵੇ, ਗਰੀਬ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੀ ਮੰਦਹਾਲੀ ਹੋਵੇ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਾਰਟੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਕੁੰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਚਾਲਾਂ ਹੋਣ ਜਾਂ ਫੇਰ ਹਿੰਦੂ-ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਸ਼ਾ ਅਣਛੋਹਿਆ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਨਾਵਲਕਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਪਾਤਰ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ ਆਪਣੇ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਤੋਂ ਪਾਤਰ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਲਗਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰੇ ਨਾਵਲ ਘਟਨਾ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਨ। ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਹਨਾਂ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮੁੱਖਤਾ ਹਾਸਲ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਵਿਚ 'ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਪੀ' ਨਾਵਲ ਨਾਲ ਪਾਤਰ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪਵਿੱਤਰ ਅਤੇ ਪਾਪੀ ਪਾਤਰ ਕਿਦਾਰ ਹੈ।

ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਇਕ ਅਹਿਮ ਦੇਣ ਉਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ 'ਇਕ ਮਿਆਨ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ' ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਰਾਹੀਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਲਿਖਣ ਦੀ ਪਿਰਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਸੋਢੀ, ਬੀਰੀ ਆਦਿ ਕਲਪਿਤ ਪਾਤਰ ਵੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਦੇ ਪਾਤਰ ਵਾਂਗ ਇਤਿਹਾਸਕ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਇਹ ਦਰਸਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਰਾਹੀਂ ਬੜੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੁਝ ਸੋਢੀ ਵਰਗੇ ਟੋਡੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਮਘਦੀ ਅੱਗ ਨੂੰ ਬੁਝਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹੱਥ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਇਕ ਮਹਾਨ ਦੇਣ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲਾ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਵਲ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚੇਤੰਨ ਹੋ ਕੇ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਹੀ ਚੁਣਿਆ, ਸੁਆਰਿਆ ਅਤੇ ਕਲਾਮਤਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਅਮੀਰ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਮੇਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ—“ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨਾਲ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ... ਕਿ ਮੈਂ ਜਰੂਰ ਨਾਵਲ ਲਿਖਾਂਗਾ, ਬਸ ਨਾਵਲ।” ਇਉਂ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਨਾਵਲ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਗਿਣਨਯੋਗ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਬਣ ਸਕਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਨਾਵਲ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਨਾਵਲ-ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲੇ ਹਨ ਪਰ ਨਾਵਲ ਨੂੰ 'ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ' ਦਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦਿਵਾਉਣਾ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਾਵਲਕਾਰੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ।

ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ 'ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦਾ ਨਾਵਲਕਾਰ' ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜਰੂਰ ਕਬੂਲਿਆ ਹੈ। ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ ਅਤੇ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੰਵਰ (ਕਰਤਾ ਜਵਾਰਭਾਟਾ) ਉਸ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਕਰੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਨ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਬਣੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਕੌਸ਼ਲਤਾ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਗਲਪ ਰਚਨਾਵਾਂ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ। ਜੇ ਸੱਚ ਪੁੱਛੋ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਪੁੰਗਰ ਰਹੇ ਹਨ ਉਸ ਦੇ ਕਦਮਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੂਪ ਲਿਖੇ ਤਿੰਨ ਦਰਜਨ ਨਾਵਲ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਲਈ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਜਿੰਨੇ ਨਾਵਲ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਿਆ। ਇਉਂ ਨਾਵਲ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ 'ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ-ਰਿਕਾਰਡ' ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੇਣ ਬੜੀ ਅਹਿਮ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਮੁਢਲੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਛਾਪ ਹੁਣ ਤੱਕ ਲਿਖੇ ਜਾ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਉੱਤੇ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਿਧਰੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਉਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਕੀਰਨਤਾ ਤੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਜਨ-ਸਧਾਰਨ ਦੇ ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਸੋਚ ਦਾ ਵਾਹਨ ਬਣਾਉਣਾ ਉਸ ਦੀ ਅਹਿਮ ਦੇਣ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗਿਣਾਤਮਕ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਦੇਣ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅੱਖੋਂ ਓਹਲੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਸਬੰਧੀ ਛਿੱਤੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਚਰਚਾ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਕਰ ਬਿਨਾਂ ਅਧੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧੂਰੀ ਹੀ ਰਹੇਗੀ।

ਡਾ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ

ਸੰਪਰਕ: 94638-81931

ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ

‘ਨਾਵਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ’ ਵਾਕੰਸ਼ ਬਹੁ-ਪਰਤੀ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਅਰਥੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਮਾਈਕਰੋ ਜਾਂ ਮੈਕਰੋ-ਭਾਸ਼ਾਵਿਗਿਆਨਕ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਪਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਮਾਈਕਰੋ ਭਾਸ਼ਾਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ-ਪੁਨੀ, ਰੂਪ (ਸ਼ਬਦ) ਅਤੇ ਵਾਕ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਰੱਖ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਨਾਵਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਕਲਾ-ਤੱਤਾਂ ਵਾਂਗ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਅੰਗ ਮੰਨ ਕੇ, ਉਸਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਾਸ਼ਾਈ ਗੁਣਾਂ-ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਨਾਵਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ: ਇੱਕ **ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ** ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਕਹਾਣੀ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੀ **ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ**। ਕਿਸੇ ਲੇਖਕ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਨਾਵਲਕਾਰੀ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਲਿਖਣ-ਢੰਗ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਕਲਾ ਦਾ ਸ਼ੈਲੀਤੱਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ-ਸ਼ੈਲੀ ਲੇਖਕ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ, ਅਨੁਭਵ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਲੱਛਣਾਂ ਆਦਿ ‘ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਤੀਜੇ ਪੁਰਖ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਾਵਲ-ਸ਼ੈਲੀ ਬਿਆਨੀਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। **ਬਿਆਨੀਆ ਬਿਰਤਾਂਤ-ਸ਼ੈਲੀ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਾਵਲਕਾਰੀ ਦਾ ਅਹਿਮ ਅੰਗ ਹੈ।** ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਪੱਖਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ “ਸਰਲ, ਸਪੱਸ਼ਟ, ਸੁੱਧ ਅਤੇ ਠੋਠ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਨਿੱਜੀਪਣ ਦਾ ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀਗਤ ਵੱਖਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੋਵੇ।” ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਤਾਂ ਦਰੁਸਤ ਹੈ ਕਿ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਧਾਰਨ, ਸਪੱਸ਼ਟ, ਠੋਠ ਅਤੇ ਸੁੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ‘ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਾਤਰ ਇਲਾਕਾਈ ਬੋਲੀ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦੇ; ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵੀ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਟੈਂਡਰਡ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹੀ ਰੱਖੇ ਹਨ ਜਾਂ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਨਿੱਜੀਪਣ (ਸ਼ੈਲੀਗਤ ਲੱਛਣਾਂ) ਦਾ ਕੋਈ ਤੱਤ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ’ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਲੱਛਣ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀਗਤ ਵੱਖਰਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਵੇਕਲੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਲੱਛਣਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀਗਤ-ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਪਛਾਣਨਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਕੁਝ ਸ਼ੈਲੀ-ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸ਼ੈਲੀ ਈਥਰ ਵਰਗਾ ਤੱਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਸ਼ੈਲੀਪਰਕ-ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ (Stylo-linguistics) ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮਰਮ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਰਾਹ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਸਾਡੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਵਿਆਪਕ ਬਣਾ ਕੇ, ਵੇਖਣ ਦੀ ਤਰਫਦਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਪਹੁੰਚ-ਵਿਧੀ, ਸਾਹਿਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਿਹਾਰ-ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਵੱਖਰਤਾ ਵਿਚ ਵੀ ਯਕੀਨ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਕ ਨੁਕਤਿਆਂ ਦੀ ਤਸ਼ਰੀਹ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੇਸ਼ ਹਨ:-

1. ਜਨਾਨੀਆਂ ਨੇ **ਮਸੇ ਮਸੇ** ਦਿਆਲੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਦਨ ਦੀ ਖਲਾਸੀ ਕਰਾਈ।
2. ਬਾਬੂ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ **ਡਿੱਠਾ** ਕਿ ਉਹ ਦੁਹਾਂ ਬਾਹਵਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰ ਲੁਕਾਈ ਪਈ ਹੈ।
3. ਅੱਜ ਫੇਰ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ **ਕੋਹਣ ਡਹੀ** ਹੋਈ ਉਂ?
4. ਮੈਂ ਕਿਦੋਂ ਕਿਹਾ, ਨਾ ਭੇਜੇ **ਸੂ**।
5. **ਲੋਢੇ ਵੇਲੇ ਤੋੜੀ** ਸਾਰੇ ਕੱਪੜੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।
6. -ਕਿ ਸਿਰ ਖੁਰਕਣ ਦੀ ਵੇਹਲ ਨਹੀਂ **ਸੂ ਹੋਈ**। -(ਮਤਰਈ ਮਾਂ)।

ਉਪਰੋਕਤ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗੂੜ੍ਹੇ ਸ਼ਬਦ **ਲਹਿੰਦੀ** ਅਤੇ **ਮਾੜੀ** ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਇਹ ਮੁਹਾਵਰਾ ਉਪਭਾਸ਼ਾਈ ਲੱਛਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਇਹ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਬੜੇ ਸੁਭਾਵਕ ਹਨ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਪਰਕ ਵੀ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸੁਭਾਵਕ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਨਮੂਨੇ ਪੇਸ਼ ਹਨ:-

1. “ਕੀ ਕਿਹਾ ਈ ਨਿਰਾਦਰ? ਬੱਲੇ ਨੀ ਵੱਡੀਏ ਖਾਨਦਾਨਣੇ! ਤੇਰਾ ਕਸੂਰ ਨੀ ਬੱਲੀਏ। ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਬੂਟਾ ਹੋਵੇ, ਫਲ ਵੀ ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਈ ਲਗਦਾ ਏ। ਸੁਣ ਚੁੱਕੀ ਹਾਂ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਵੀ। ਖਸਮ ਦਾ ਸਿਵਾ ਵੀ ਠੰਢਾ ਨਹੀਂ ਸਾਸੂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਧਲਣ ਦੀ ਕੀਤੀਓਸੂ।” -(ਸਰਾਪੀਆਂ ਰੂਹਾਂ)।
2. “ਕੇ ਨਾਂ ਈ ਆਹੜੀਆ?”
 “ਅਬਦੁਲ ਸਮਦੂ।”
 “ਕੈਂਡਾ ਪੁਤਰ ਏਂ?”
 “ਕਮਰਦੀਨ ਕੁਰੈਸ਼ੀ ਦਾ।”
 “ਸਮਦੂ ਏਂ ਤੂੰ-ਮਾਸੀ ਭੋਲੀ ਦਾ? ਤੇ ਮੈਂ ਉਂ ਮੋਤੀ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਵਰਪਾਲੀਏ ਦਾ।”
 “ਸੁਬਹਾਨ ਅੱਲ੍ਹੂ! ਓ ਮੋਤੀਆ ਤੂੰ ਏਂ? ਓ ਅਸੀਂ ਤੇ ਨਿੱਕੇ ਹੋਂਦਿਆਂ ਦੇ ਆਹੜੀ ਆਹਸੇ। ਚੇਤਾ ਈ ਕਾਈ? ਡਾਢਾ ਚੇਤਾ ਪਿਆ ਔਂਦਾ ਏ...” -(ਗਗਨ ਦਮਾਮਾ ਬਾਜਿਆ)।
3. “ਮਾਲੀ!”
 “ਕਹੀਏ ਮੇਮ ਸਾਬ।”
 “ਮੁਝੇ ਫੂਲੋਂ ਕਾ ਏਕ ਹਾਰ ਚਾਹੀਏ।”
 “ਅੱਛਾ ਮੇਮ ਸਾਬ।” (ਉਹੀ)।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ **ਅਖਾਣ**, **ਮੁਹਾਵਰੇ** ਜਾਂ ਹੋਰ **ਲੋਕ-ਉਕਤੀਆਂ** ਨਾਨਕ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਆਮ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਥਾਂਵਾਂ ‘ਤੇ ਤਾਂ ਮੁਹਾਵਰੇਦਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਿਰੰਤਰ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ:-

“.... ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਵਿਚਾਰੇ ਦੁੱਧ ਦੇ ਧੋਤੇ ਹੋਏ। ਦੁੱਧ ਦੇ ਧੋਤੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਤੁਹਾਡੇ ਕਿੱਲੇ ਜੁ ਕੈਮ ਨੇ। ਜਿਸ ਦਾ ਕਿੱਲਾ ਪੁੱਟਿਆ ਗਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁੱਟੀ ਗਈ। ਮੇਰਾ ਵੀ ਜੇ ਅੱਜ ਕੋਈ ਕਿੱਲਾ ਹੁੰਦਾ.. ਕੋਈ ਵਾਲੀ ਵਾਰਸ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕੌਣ ਜੰਮਿਆ ਸੀ ਮੈਨੂੰ ਏਨੀ ਗੱਲ ਆਖਣ ਵਾਲਾ। ਖੜੇ ਖਲੋਤੇ ਦੇ ਸੀਰਮੇ ਨਾ ਖਿੱਚ

ਲੈਂਦੀ ਜਿਹੜਾ ਮੇਰੀ ਧੀ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈਂਦਾ। ਪਰ ਕਿਸ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਦਿਆਂ। ਖਸਮ ਮੈਨੂੰ ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਡੋਬ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਪੁੱਤਰ ਮੇਰੀਆਂ ਸੱਤਾਂ ਕੁਲਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਸੁਆਹ ਪਾ ਕੇ ਦਫਾ ਹੋ ਗਿਆ...।” –(ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ)।

ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਪਾਤਰ ਜਦੋਂ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦੇ ਵੇਗ ਵਿਚ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਅਜਿਹੇ ਮੁਹਾਵਰੇਦਾਰ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਲੱਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਤਰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਖੁਦ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਜਦੋਂ ਭਾਵੁਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਚਿਤਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਭਾਵਾਂ ਭਰੀ **ਮੁਹਾਵਰੇਦਾਰ ਭਾਸ਼ਾ** ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ:-

“ਚਹੁ ਪਹਿਰਾਂ ਦੀ ਲਹੂ ਪੀਣੀ ਮੁਸੱਕਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਘਰ ਵੱਲ ਪਰਤ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀਆਂ ਆਂਦਰਾਂ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਚੂਹੇ ਕੁਤਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ। ਮੂੰਹ ਹਨੇਰੇ ਦੇ ਮੰਨੀਆਂ ਪੇਟ ਵਿਚ ਨਿਘਾਰ ਕੇ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਣਾ ਤੇ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਮੁੜਨਾ, ਸੋ ਵੀ ਖੋਤੇ ਦੇ ਲੱਦ ਜਿੰਨਾ ਬੋਝ ਸਿਰ ਤੇ ਚੁੱਕ ਕੇ। ਸ਼ਿਸ਼ੂ ਦੀ ਥਾਂ ਜੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤੀਕ ਮਰਨ ਕਿਨਾਰੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕਾ ਹੁੰਦਾ....” –(ਪੱਥਰ ਦੇ ਖੰਭ)।

ਇਉਂ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ੈਲੀ-ਸਰੂਪ ਸਾਦ-ਮੁਰਾਦਾ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੀ **ਵਾਕ-ਰਚਨਾ** ਵੀ **ਸਰਲ-ਸਧਾਰਨ** ਹੈ। ਸੰਜੁਗਤ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਰਤ ਵਾਕ ਉਹ ਵਰਤਦਾ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਬਹੁਤੇ ਬੋਝਲ ਅਤੇ ਬੋਝੋਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਬਲਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹਨ। ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਦੀ ਸਰਲ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ, ਵਾਕ ਰਚਨਾ ਵਿਚ **ਗੁੱਝੀ ਮਸ਼ਕਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ** ਨਾਲ, ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਅਰਥ ਭਰੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ:

1. “ਇੱਕ ਕਾਰ ਬੁਹੇ ਅੱਗੇ ਆ ਕੇ ਰੁਕੀ। ਅੰਦਰੋਂ ਇੱਕ ਅੱਪਟੂਡੇਟ ਜੈਂਟਲਮੈਨ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ। ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਦੋ-ਢਾਈ ਘੰਟਿਆਂ ਦਾ ਵਕਤ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰੂਪ ਅਨੁਪ ਨੂੰ ਸ਼ਿੰਗਾਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਰਦਾਰ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਬਹੁਤੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਏਨੀ ਕੁ ਹੈ ਸੀ ਕਿ ਖੜੋਤੇ ਉਠ ਦੀ ਪਿੱਠ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰ ਸਕਣ, ਪਰ ਮੁਟਾਈ ਵੱਲੋਂ ਮਜ਼ਨੂੰ ਦੀ ਮਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਚਿਹਰਾ ਕੁਝ ਲੰਮੂਤਰਾ ਸੀ, ਇਸ ਉੱਤੇ ਪਟਿਆਲਾ ਫੈਸ਼ਨ ਦੀ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਦਾਹੜੀ, ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਉਪਰਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਲੰਮੀ ਬੂਥੀ ਵਾਲੀ ਪੱਗ ਵੇਖ ਕੇ ਤਾਂ ਖਿਆਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਮੀਰ ਬਣਨ ਲਈ ਜੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਇਤਨੀ ਕਰੜੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫੇਰ ਮਜ਼ੂਰ ਤੇ ਅਮੀਰ ਵਿੱਚ ਕੀ ਫਰਕ ਹੋਇਆ।”

–(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ)।

2. ਮੀਆਂ ਕਰੀਮ ਅਧਖੜ ਉਮਰ ਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਰੰਗ-ਰੋਗਨ ਕਰਨ ਲਈ, ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਬਾਬੇ ਆਦਮ ਨੂੰ ਲੁੱਕ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਲੋੜ ਪਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇ ਉਸ ਦੀ ਮੁਲਾਣੇ ਫੈਸ਼ਨ ਦੀ ਕਟੀ ਹੋਈ ਦਾਹੜੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਧੌਲਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਚਿਹਰੇ ਅਤੇ ਦਾਹੜੀ ਦਾ ਰੰਗ ਏਨਾ ਆਪੇ ਵਿਚ ਰਲ ਮਿਲ ਜਾਣਾ ਸੀ ਕਿ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਜੁ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਦਾਹੜੀ ਹੈ ਵੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦੇ ਕਾਲੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਤੇ ਪਾਨ ਨਾਲ ਸੂਹੇ ਕੀਤੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਵੇਖ ਕੇ ਤਾਂ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ ਵਿਚ ਮਸ਼ਾਲ ਬਲਣ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਚੇਤਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

–(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ)।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਹਾਸਰਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬੜੀ ਸੁਚੱਜਤਾ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਇਹ ਲੋਕ-ਭਾਸ਼ਾ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿਫਤ ਹੀ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗੂੜ੍ਹ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਧਾਰਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵੇਰਵੇ ਘੱਟ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਆਏ ਹਨ, ਉਥੇ ਵੀ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਮ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ:-

ਪੁੰਨ ਤੇ ਪਾਪ, ਧਰਮ ਤੇ ਅਧਰਮ, ਹਨੇਰਾ ਤੇ ਚਾਨਣਾ, ਇਹ ਸਭ ਕੀ ਹੈ? ਇੱਕੋ ਤਸਵੀਰ ਦੇ ਦੋ ਪਾਸੇ। ਅਥਵਾ ਜੀਵਨ-ਨਦੀ ਦੇ ਦੋ ਕਿਨਾਰੇ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਉਠਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਈ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਧੱਕ ਕੇ ਪਾਰਲੇ ਕੰਢੇ ਵੱਲ ਤੁਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਉਚਾਰਲੇ ਕੰਢੇ ਵਲ ਖਿੱਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਨਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਵਹਿੰਦੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਘਟਦਾ ਹੈ ਨਾ ਵਧਦਾ। ਸਾਡੇ ਹੀ ਕਰਮ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਪ੍ਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਲਹਿਰਾਂ ਬਣ ਕੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ‘ਪਾਪ’ ਕਹਿ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ‘ਪੁੰਨ’-ਕਿਸੇ ਨੂੰ ‘ਦੁੱਖ’ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ‘ਸੁੱਖ’।

-(ਮੰਝਧਾਰ)।

ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਰਲਤਾ ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਨਾਲ ਲੇਖਕ ਨੇ ਜੀਵਨ-ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸਧਾਰਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਗੂੜ੍ਹ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾ ਤਾਂ ਅਰਬੀ-ਫਾਰਸੀ ਜਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਸੰਕਲਪੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਰਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਭੰਨ-ਤੋੜ ਕਰਕੇ, ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਸਿਰਜੇ ਹਨ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਉਸ ਪਾਸ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ ਹੀ ਕਾਫੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਬੇਗਾਨੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਅਣਪਛਾਤੇ ਤੇ ਓਪਰੇ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਪੁਰਾਣੇ ਜਾਂ ਆਮ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਜਾਂ ਸੂਖਮ ਅਰਥ ਦੇ ਕੇ, ਵਰਤਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮਸਲਨ ਇਕ ਨਾਵਲ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ‘ਪਵਿਤਰ ਪਾਪੀ’ ਵਿਰੋਧੀ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਜੋੜਮੇਲ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ‘ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ’ ਸਿਰਲੇਖ ਦੇ ਵਿਰੋਧਾਰਥੀ ਸ਼ਬਦ-ਜੁੱਟ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ-ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਸੱਖਣੇਪਣ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸੰਤਾਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਇੱਕ ਮਿਆਨ ਦੇ ਤਲਵਾਰਾਂ, ਅੱਧ ਖਿੜਿਆ ਫੁੱਲ, ਵਰ ਨਹੀਂ ਸਰਾਪ, ਆਸਤਕ ਨਾਸਤਕ ਅਤੇ ਮਿੱਠਾ ਮਹੁਰਾ’ ਆਦਿ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿਰੋਧਾਰਥੀ ਚਿਹਨ-ਜੁੱਟਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿਰਜ ਕੇ, ਪ੍ਰੋੜ ਨਾਵਲਕਾਰੀ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ-ਸ਼ੈਲੀ ਨਾਵਲ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਥੀਮ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਤਤਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੱਧਵਰਗੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਰਣਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ-ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ; ਜਦੋਂ ਲੇਖਕ ਅੰਦਰਲੇ ਸੂਖਮ ਭਾਵਾਂ

ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹਾਤਮਕ ਰੰਗਣ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਭਾਵ ਰਲਗੱਡ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਾਵਿਮਈ ਰੰਗ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:-

ਡੁਬਦੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਲਾਲੀ ਕਿਤਨੀ ਸੁਹਾਉਣੀ ਏ ਉਰਵਸ਼ੀ?

ਹਾਂ ਜਿਕਣ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਹੋਈ ਏ।

ਤੇ ਵੇਖਿਆ ਈ ਅਹੁ ਸਾਮ੍ਹਣੀ ਚੋਟੀ ਉੱਤੇ ਪੀਲੇ-ਪੀਲੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦਾ ਝੁੰਡ?

ਬਹਾਰ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਇਕ ਟਹਿਣੀ ਮਸਤੀ ਨਾਲ ਝੂਮ ਰਹੀ ਏ।

ਜਿਵੇਂ ਸੜ ਰਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ-ਵੇਖ ਕੇ, ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਸਿਰ ਧੁਨ ਰਹੀਆਂ ਨੇ ਟਾਹਣੀਆਂ।

-(ਗੰਗਾਜਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਾਬ)।

ਇਥੇ ਵੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਪੈਟਰਨ ਰਾਹੀਂ, ਸੂਖਮ ਤੇ ਸਥੂਲ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਕਲਾਪਣ ਅਤੇ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਰੰਗ ਭਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹਾਤਮਕ ਹੋ ਜਾਣਾ ਜਿਥੇ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਕਾਵਿਕ ਰੰਗ ਭਰਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਸੂਖਮ ਉਪਮਾਵਾਂ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਰੌਚਕ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ-ਸ਼ੈਲੀ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਰਲਤਾ, ਰੌਚਕਤਾ, ਮੌਲਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸੁਝਾਉਪਣ ਆਦਿ ਕਈ ਗੁਣ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉਸ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਸਹੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੈਕਰੋ-ਭਾਸ਼ਾਵਿਗਿਆਨਕ ਨੁਕਤਾ-ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ, **ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਅਭਿਧਾ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਵਾਬਸਤਾ ਹੈ।** ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼ਬਦਾਂ/ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅਭਿਧਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਰੂਰ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਆਪਣਾ ਅਰਥ-ਸੰਚਾਰ ਲਕਸ਼ਣਾ ਅਤੇ ਵਿਅੰਜਨਾ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਮੈਟਾਫਰ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਉਸਾਰਦਾ ਹੋ ਜਿਸ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੇ ਡੀਕੋਡ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨਾਲ ਇਨਬਿੰਨ ਇਕਸੁਰ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ 'ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ' ਨਾਵਲ ਵਿਚ, 'ਹਨੇਰਾ, ਕਾਲੀਬੋਲੀ ਰਾਤ, ਸਾਂ-ਸਾਂ, ਖਾਮੋਸ਼ੀ, ਖਰਵੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ, ਡਰਾਉਣੀ ਪੱਤਝੜ' ਆਦਿ ਚਿੰਨ੍ਹ ਗੁਰਦੇਈ ਪਾਤਰ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਇਕ ਸੁਰ ਹਨ। ਇਹ ਬਾਹਰੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਉਸ ਦੀ ਅੰਧਰਲੀ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਟੁੱਟ ਭੱਜ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਉਹ ਨਰਕੀ ਜੀਵਨ ਹੰਢਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਮੈਟਾਫਰ ਹਨ ਜੋ ਨਾਵਲ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦੇਈ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਸਰੀਰਕ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚਲੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ, ਉਸ ਦੀ ਦੁਖਾਂਤਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ:-

ਤ੍ਰੇਹ ਨਾਲ ਅਧਮੋਈ ਗੁਰਦੇਈ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿੱਗਦੀ-ਢਹਿੰਦੀ ਮੰਜੀਓਂ ਉਤਰੀ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੀ। ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਂਗ ਘੜਾ ਵੀ ਸੱਖਣਾ ਸੀ। ਸਬੱਬ ਨਾਲ ਇਕ ਗਲਾਸ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਮੈਲਾ-ਕੁਚੈਲਾ ਪਾਣੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਕੰਬਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਚੁੱਕ ਕੇ, ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਲਾਇਆ। ਕੁਝ ਡੁੱਲ੍ਹ ਗਿਆ ਤੇ ਕੁਝ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ

ਵਿਚ ਪਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਇਤਨੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਉਥੋਂ ਉਠ ਨਾ ਸਕੀ ਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਡਿੱਗ ਕੇ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ।

-(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ)।

ਨਾਵਲ ਦੀ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਉਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਵੀ ਗਹਿਰਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਜੋ ਅਚੇਤ ਹੀ ਪਾਠਕ-ਮਨ 'ਤੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚਲਾ ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ ਜੋ ਸੱਸੀ ਹਾਸ਼ਮ ਦੀ ਯਾਦ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਉਪਰੰਤ ਹੀ ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਪਾਠਕ ਵਾਂਗ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਲੇਖਕ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਪੜ੍ਹਨ, ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਟੁੰਬਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਠਕ/ਸਰੋਤੇ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ। **ਇਹ ਪਾਠਕ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ।**

ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਸਮੱਗਰੀ ਵੇਰਵੇ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਬਦਲਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਧੀ-ਵਿਨਿਆਸ ਲਗਭਗ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਵਲ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਵੱਲ ਖਾਸੇ ਰੁਚਿਤ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਣਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਰੁਮਾਂਸ ਦੀ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਧੀ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਰੋਕਾਰ ਹੈ। ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀਂ ਨੇ ਗਲਪ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ 'ਅਨੁਮਾਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ' ਕਿਹਾ ਹੈ। 'ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਪੀ' ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਆਦਿਮ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਦਵੰਦ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਉਰਾਹਣ (Deflection) ਦੀ ਜੁਗਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਤੋਂ ਵਿਸੰਗਤੀ ਜਾਂ ਅਸਹਿਮਤੀ ਦੀ ਰੁਚੀ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਜੀ ਸੋਝੀ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਹ ਸੂਝ ਸੀ ਕਿ ਸਾਦਾ ਤੋਂ ਸਾਦਾ ਬੰਦਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਏਨਾ ਗਹਿਨ ਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਵਤੀਰੇ ਨੂੰ ਲਕਸ਼ਣਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੱਖਦਾ ਅਤੇ ਪੜਤਾਲਦਾ ਹੈ।

ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਿਕ ਰਹੱਸਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਕੁੱਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡੌਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜਰਦਿਆਂ ਪਾਠਕ, ਪਾਠ ਨਾਲ ਇੱਕ ਭਰਮੀ ਸੰਘਣਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹੱਸ-ਸਿਰਜਣ ਅਤੇ ਰਹੱਸ-ਵਿਗੋਪਨ ਉਸ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਭਾਸ਼ਾ-ਜੁਗਤ ਉਸ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਬੁਣਤਰ ਵਿਚਲੇ ਵਿਰੋਧਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਰੇਦੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਭਾਸ਼ਾ-ਜੁਗਤ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਕਥਨ ਜਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਰੋਧੀ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਹੁੰਦੇ ਨਹੀਂ। ਮਸਲਨ 'ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਪੀ' ਦਾ ਸ਼ਬਦ-ਜੁੱਟ ਸਤਹੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਭਾਵੇਂ ਸਵੈ-ਵਿਰੋਧੀ ਜਾਂ ਅਤਾਰਕਿਕ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਪਰ ਨਾਵਲੀ ਪਾਠ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਇਹ ਸਵੈ-ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸੀ ਹੈ।

ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਗਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਜਦ ਕੋਈ ਰਹੱਸ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਬੋਧ ਹੋਣ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਕ ਅਤੇ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਇੱਕ

ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਰਲਗਡ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਜਿੰਦਗੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਖਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਬਲਕਿ ਜਟਿਲ ਜੀਵਨ ਵਰਤਾਰਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸੁਚੇਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਅਚੇਤ। ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਲੋਕਧਾਰਾ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਗੁੰਝਲਾਂ ਲੱਭੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਐਸੀਆਂ ਲੱਭਤਾਂ ਪਾਠਕ ਦੀ ਗਿਆਨ-ਸ਼ਕਤੀ ਉਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਉਂ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ ਬਾਹਰੋਂ ਸਾਦਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਗਿਆਨ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਬਹੁ-ਅਰਥੀ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਪਰਤੀ ਪਸਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋ. ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ

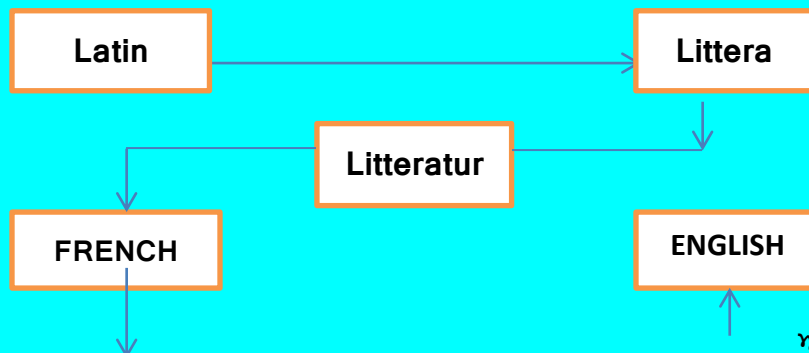
ਸਾਹਿਤ ਇਤਿਹਾਸ:

ਅਰਥ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ

ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਰਥ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਆਪਣੀਆਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਅੰਦਰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲਤਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਧੇਰੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਗੰਭੀਰ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਹੋਂਦ ਆਉਣ ਵਿਚ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰ ਕੇ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਬਣ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਦੋਂ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਈ।

ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਕੰਠ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅਚੇਤ ਸੁਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਅਗਾਂਹ ਵਧੂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਰਿਹਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਜਿਹੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਮਿਥਹਾਸ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤ- ਸਾਹਿਤ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦ ਸਾਹਿਤਯਮ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕੋਸ਼ਗਤ ਅਰਥ ਹਨ-ਸੰਯੋਗ, ਮੇਲ ਤੇ ਸਾਥ।¹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾ ਸਾਹਿਤਯ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਸਤਰ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਪਰ 7ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਭਰਤਰੀ ਹਰੀ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕਾਵਿ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ।² ਭਾਰਤੀ ਚਿੰਤਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਾਹਿਤ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਵਿ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਲਈ " ਸਾਹਿੱਤਯ" ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ 'ਸਾਹਿਤ+ਪ੍ਰਤਯਯ' ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦਾ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਸਹਿਭਾਵ।³ ਉਰਦੂ ਦੇ ਵਿੱਚ 'ਅਦਬ' ਸ਼ਬਦ ਵਰਤ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਅਰਬੀ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਸਲੀਕਾ, ਅੱਛਾ ਢੰਗ, ਸੁਹਣਾ ਤੌਰ ਤਰੀਕਾ।⁴ ਸਾਹਿਤ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲਟਿਟਰੇਚਰ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੇਠ ਬਣੇ ਚਿੱਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸੁੰਦਰ ਰਚਨਾ ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਦੀਪਨ ਅਤੇ ਵਿਰੋਚਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਕਲਾ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਸੁੰਦਰ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਆਖਦੇ ਹਨ।⁶ ਸਾਹਿਤ ਕਲਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੀ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਕਲਾਤਮਕ ਜਾਂ ਬੌਧਿਕ ਮੁੱਲ ਦੇਣ ਲਈ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦਾ ਦਰਪਣ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦਾ ਤੀਜਾ ਨੇਤਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਗਿਆਨਮਈ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਅਨੁਭਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਹਿਤ ਯਥਾਰਥ, ਮਨੁੱਖੀ ਸਖਸ਼ੀਅਤਾਂ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬੇ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਤੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ, ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਤਯ, ਸ਼ਿਵਮ, ਸੁੰਦਰਮ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਤੋਂ ਉਪਜਿਆ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ 'ਸਾ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਨਾਲ ਤੇ 'ਹਿਤ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਪਿਆਰ ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਰਚਨਾ ਜੋ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਉਪਜੀ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਗੁੱਟ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਤੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਲੱਖਣ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਲੀ ਧਾਰਾ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਵਿਲੱਖਣ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵਾਚਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਉਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਰਚਨਾ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਮਿਆਰਾਂ ਉੱਪਰ ਖਰਾ ਨਹੀਂ ਉੱਤਰਦਾ। ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਬਹੁ-ਪਰਤੀ, ਬਹੁ-ਅਰਥੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਾਂ ਤਾਂ ਪਿਆਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਪੀਡੀਆ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਹਿਤ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਸਿਰਜੀ ਗਈ ਕਲਾਤਮਿਕ ਰਚਨਾ, ਅਦਬ, ਲਿਟਰੇਚਰ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਕਿਰਤ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਆਨੰਦ ਦੀ ਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਰਚਨਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਾਰਾ, ਵਾਦ, ਜਾਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਵੇ। ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸੀਮਾ ਅਸੀਮ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੀ ਵੀ ਸੀਮਾ ਵਿੱਚ ਬੰਨ੍ਹਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਘੇਰਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਾਹਿਤ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਸੱਚ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਅਸਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ।

ਸਾਹਿਤ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਇੱਕ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਅਸਪੱਸ਼ਟ ਹਨ, ਉਹ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਬਦਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਚਿੰਤਕਾਂ/ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਨਹੀਂ

ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਜਗਿਆਸਾ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ।

1. ਮੈਥਿਓ ਆਰਨਲਡ- ਸਾਹਿਤ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਉੱਤਮ ਸਰੂਪ ਹੈ।
2. ਆਰਨਲਡ ਬੈਨਟ- ਸਾਹਿਤ ਸੱਚੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਉੱਚੇ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਰੋਵਰ ਹੈ।
3. ਗੋਰਕੀ- ਸਾਹਿਤ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਦਿਲ ਹੈ।
4. ਵਿਨਚੈਸਟਰ- ਸਾਹਿਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਚਿਕਤਾ ਸਦੀਵੀਂ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਰਵਜਨਕ ਹੈ।
5. ਐਮਰਸਨ- ਸਾਹਿਤ ਉੱਤਮ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਹੈ।⁷
6. ਕੁੰਤਕ- ਚਮਤਕਾਰੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਘਾਟੇ ਵਾਧੇ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਮਨੋਹਰ ਅਤੇ ਸ਼ਲਾਘਾ ਯੋਗ ਸਥਿਤੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਸਾਹਿਤ ਹੈ।⁸
7. ਡਾ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ- ਸਾਹਿਤ ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਉਚੇਰੀ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਨਾਲ ਟੁੰਬਣ ਵਾਲੀ ਲਿਖਤ ਹੈ।⁹

ਸਾਹਿਤ ਪਹਿਲਾਂ ਮੌਖਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਮੌਖਿਕ ਸਾਹਿਤ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਸਾਹਿਤ ਹੈ, ਜੋ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਿਰੰਤਰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੱਧਕਾਲ ਤੋਂ ਸਾਹਿਤ 'ਪਦ' ਰੂਪ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਸਰੂਪ 'ਗੱਦ' ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਏ। ਸਲੋਕ, ਸ਼ਬਦ, ਆਲੋਚਨੀਆਂ, ਬਾਰਾਮਾਹ, ਪੋੜ੍ਹੀਆਂ, ਵਾਰਾਂ, ਅਸ਼ਟਪਦੀਆਂ, ਕਿੱਸੇ, ਕਾਫ਼ੀਆਂ, ਗੀਤਾਂ, ਸਿਹਰਫੀਆਂ ਆਦਿ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਵਾਰਤਕ ਸਾਹਿਤ ਸਾਖੀਆਂ, ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ, ਟੀਕੇ, ਗੋਸ਼ਟਿ, ਪਰਮਾਰਥ, ਬਚਨ, ਹੁਕਮਨਾਮੇ, ਰਹਿਤਨਾਮੇ, ਪਰਚੀਆਂ, ਆਦਿ ਸਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਨਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਇਤਿਹਾਸ- ਇਤਿਹਾਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਲਫਜ਼ ਦਾ ਸਮਾਨਾਰਥਿਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਜਨਮ ਗ੍ਰੀਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ 'ਹਿਸਟੋਰੀਆ' ਤੋਂ ਹੋਇਆ, ਜਿਹੜਾ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਅਜੋਕੇ ਸ਼ਬਦ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।¹⁰ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਸਮ-ਧੁਨੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਉਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਰਦੂ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੀ ਲਈ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਮੁੱਢ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਵਿੱਚ ਬੱਝਿਆ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। 'ਹੀਰੋਡੋਟਸ' ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਮੋਢੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਲਿਮੂ ਰਿਕਾਰਡ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਰਿਕਾਰਡ

ਕਰਨ ਦੇ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਿਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਚੀਨੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਹੈ।¹¹ ਥੂਸੀਦੀਦਸ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਹੀਰੋਡੋਟਸ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਚਿੰਤਕ ਸੀ। ਜਿਸ ਦੀ ਲਿਖਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੜੀਬੱਧ ਅਤੇ ਸੂਖਮ ਸੀ। ਉਹ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਹੋ ਸਕੇ ਕਲਪਨਾ ਸਹਾਰੇ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਸੀ।¹²

'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਵਿੱਚ ਇਟਲੀ ਦੇ ਪੌਲੀਬੀਅਸ (ਦੂਜੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰਵ) ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਸਹੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਸਮਝਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚੋਂ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ ਵਰਗੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਤਮਾਸ਼ਾ ਹੀ ਬਚੇਗਾ, ਜੋ ਮੁੱਲ ਹੀਣ ਹੋਵੇਗਾ।¹³ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪੱਖ, ਲਿਖਤੀ, ਰਿਕਾਰਡ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਗੱਲਾਂ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਦੇ ਦੋ ਕਾਰਜ ਹਨ। ਸਹੀ ਤੱਥਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੀਤੀ ਜਾਂ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਸਫਲਤਾ-ਅਸਫਲਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਲੱਭਣੇ। ਚੌਦ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਅਫਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ-ਇਬਦ ਖਲਦੂਨ (1332-1406) ਉਸ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ, ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਦਾ ਢੰਗ, ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਿਆ। ਵਿਗਿਆਨਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਮੈਨਟੈਸਕਿਊ, ਵਾਅਲਤੇਅਰ ਅਤੇ ਕੌਦੇਰਸੇ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸ ਤਰਕ ਸੰਗਤ ਹੋਣ ਲੱਗਿਆ ਸੀ।¹⁴

ਇਤਿਹਾਸ ਕੋਈ ਸਰਲ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਵੱਡਾ ਖੋਜੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਤੱਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਚੋਣ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਧਨਾਢ ਹੈਨਰੀ ਫੋਰਡ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਬਕਵਾਸ ਕਿਹਾ ਹੈ- 'ਹਿਸਟਰੀ ਇਜ਼ ਬੈਕ' ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨੇਪਾਲ ਦੇ ਚਿੰਤਕ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵਿਵੇਕ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਹੀਗਲ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ, ਕਿ 'ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਸਿੱਖਿਆ ਇਹੀ ਹੈ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸਿੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ।¹⁵

ਇਤਿਹਾਸ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਗਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਬਿਰਤਾਂਤਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਅਰਥ ਭਰਪੂਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਉਲੀਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸ ਭੂਤਕਾਲ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਧੀ ਬੰਧ ਵੇਰਵਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਨਾਲ ਭੂਤਕਾਲ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਭੂਤਕਾਲ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ

ਪੜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰ ਕੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਰੂਪ ਗ੍ਰਹਿਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸਗੋਂ ਉਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਦੋਂ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਰੂਪ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਘਟਨਾਵਾਂ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਮਿੱਥਹਾਸ ਦਾ ਰੂਪ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਤੱਥ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਤਿਹਾਸ ਹਰ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਖ਼ਾਸ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਹਰ ਵਰਗ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਆਧਾਰ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਹੋਰਨਾਂ ਵਰਗਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅੱਡ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਕਾਲ ਕ੍ਰਮਤਾ ਵਿੱਚ ਬੰਨ੍ਹਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂਕਿ ਅਜੋਕੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੁਰਾਤਨ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਵਾਚਿਆ, ਘੋਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਚਿੰਤਕ ਚਿੰਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਤੋਂ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਮਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ।

1. ਈ. ਐੱਚ. ਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ " ਇਤਿਹਾਸ ਕੀ ਹੈ? ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਮੇਰਾ ਪਹਿਲਾ ਉੱਤਰ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੀ ਅਤੇ ਤੱਥਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਨਿਰੰਤਰ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਅੰਤਰ ਕਿਰਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭੂਤਕਾਲ ਵਿਚਕਾਰ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਅਮੁੱਕ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਹੈ"।¹⁶
2. ਬਰੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ - "ਇਤਿਹਾਸ ਇੱਕ ਵਿਗਿਆਨ ਹੈ, ਨਾ ਘੱਟ ਨਾ ਵੱਧ।"¹⁷
3. ਪ੍ਰੋ. ਬੈਰਕਲੋ ਅਨੁਸਾਰ - ਇਤਿਹਾਸ ਇਕ ਦਮ ਤੱਥ ਭਰਪੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਿਰਨੇ ਦਾ ਇਕ ਭ੍ਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
4. ਵਿਕੀਪੀਡੀਆ ਅਨੁਸਾਰ - ਇਤਿਹਾਸ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਭੂਤ-ਕਾਲ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
5. ਮਾਰੂ ਅਨੁਸਾਰ - ਇਤਿਹਾਸ ਮਾਨਵ ਦੇ ਅਤੀਤ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੈ।¹⁸
6. ਹਿੰਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ - ਇਤਿਹਾਸ ਬੀਤੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕਾਲ ਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ਵਰਣਨ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਸ਼ਬਦ ਨਾ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।¹⁹
7. ਆਸ਼ਾ ਨੰਦਾ ਵੋਹਰਾ - ਭੂਤਕਾਲ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤੱਥ, ਤੱਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੇ ਵਰਣਨ, ਵਿਵਰਨ, ਵਿਵੇਚਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਂ ਕਾਲ ਕ੍ਰਮ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
8. ਪੰਜਾਬੀ ਪੀਡੀਆ ਅਨੁਸਾਰ - ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਵਿਗਿਆਨ ਹੈ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਨੋਂ ਕਲਪਿਤ ਫਲਸਫਾ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾ।²⁰
9. ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਅਨੁਸਾਰ- ਇਤਿਹਾਸ ਐਸਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਥਾਂ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਅਜਿਹਾ ਗ੍ਰੰਥ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੀਤੀ ਹੋਈ ਘਟਨਾ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਵੇ।²¹

ਇਤਿਹਾਸ ਮਾਨਵਜਾਤੀ ਦੇ ਅਤੀਤ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦਾ ਦਰਪਣ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਅਤੀਤ ਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਯਾਦਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਲਿਖਤੀ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਇਹਨਾਂ ਯਾਦਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਹੀ ਹਰ ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਿਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤੱਥ ਉਨ੍ਹੀਂ ਦੇਰ ਤੱਕ ਬੇਜਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਢਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ।

ਹਵਾਲੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਕੋਸ਼ (ਭਾਗ-ਪਹਿਲਾ) ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1979 ਪੰਨਾ-150
2. ਜੱਗੀ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਕੌਰ, ਭਾਰਤੀ ਕਾਵਿ ਸ਼ਾਸਤਰ (ਸਰੂਪ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤ) ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ ਦਿੱਲੀ, ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, 2013, ਪੰਨਾ-1
3. ਧੀਰੇਂਦਰ ਵਰਮਾ (ਡਾ.) ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਕੋਸ਼ (ਭਾਗ-1) ਗਿਆਨ ਮੰਡਲ ਲਿਮ ਵਾਰਾਣਸੀ, 1963, ਪੰਨਾ-920
4. ਸਾਹਿਤ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਅਧਿਐਨ ਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਿਛੋਕੜ, ਡਾ. ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ-1
5. Wikipedia Searcher, Literature
6. ਰੌਸ਼ਨ ਲਾਲ ਅਹੂਜਾ, ਸਾਹਿਤ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਤੇਜਿੰਦਰ ਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਲਾਹੌਰ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਐਡੀਸ਼ਨ 1996, ਪੰਨਾ-13
7. ਰੌਸ਼ਨ ਲਾਲ ਅਹੂਜਾ, ਸਾਹਿਤ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਪੰਨਾ-10
8. ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਕੌਰ ਜੱਗੀ, ਭਾਰਤੀ ਕਾਵਿ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਪੰਨਾ-2
9. ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਲੋਚਨਾ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਸਰੂਪ, ਡਾ. ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ-82
10. ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬਿੰਦ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਵਹਾਰ, ਪੰਨਾ-14
11. ਪੰਜਾਬੀ ਪੀਡੀਆ, ਇਤਿਹਾਸ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਪੰਨਾ-20

12. ਇਤਿਹਾਸ ਕਿਵੇਂ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਪੰਨਾ - 20
13. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-20
14. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-22
15. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-17
16. ਇਤਿਹਾਸ ਕੀ ਹੈ, ਲੇਖਕ ਈ. ਐੱਚ. ਕਾਰ, ਅਨੁ. ਡਾ. ਐਸ. ਡੀ. ਗਜਗਨੀ, ਪੰਨਾ-68
17. ਪੰਨਾ-949
18. ਇਤਿਹਾਸ ਕਿਵੇਂ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਪੰਨਾ-17
19. ਹਿੰਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼, ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ, ਪੰਨਾ-45
20. ਪੰਜਾਬੀ ਪੀਡੀਆ, ਇਤਿਹਾਸ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ
21. ਗੁਰਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ-123

ਸੰਦੀਪ ਪਾਂਸਲਾ

ਸੰਪਰਕ: 76967 48526

ਪੰਜਾਬ, ਪੰਜਾਬੀ, ਪੰਜਾਬੀਅਤ: ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਰਿਪੇਖ

ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਸਹਿਤ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਮਸਲਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ’, ‘ਰਾਜੀਵ-ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਸਮਝੌਤੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ’ ਆਦਿ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ ਦੇ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸਦੇ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਉਨਤੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਪੱਖ ਦੀ ਉਨਤੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲਾਗੂ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪੱਖ ਨੇ ਮਨ੍ਹਾ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਸਦੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿੱਸਾ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਭਾਵ ਕਿ ਸਭ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਪੰਜਾਬੀ ਹੋਵੇ। ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੋਵੇ। ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਭਾਵ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੌਂਕੀਦਾਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਰਾਜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ, ਸਰਕਾਰੀ ਤੇ ਅਰਧ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰੇ, ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦਫ਼ਤਰੀ ਕੰਮ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਿਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹਿਸਾਂ, ਗਵਾਹੀਆਂ ਅਤੇ ਫ਼ੈਸਲਿਆਂ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਪੰਜਾਬੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਬੇਸ਼ੱਕ ਪਹਿਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਜ਼ਰੂਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਭਾ ਦੀ ਇਕ ਮੰਗ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਟੀ.ਵੀ. ਕੇਂਦਰਾਂ ਤੇ ਰੇਡੀਓ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਇਹ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਲੇਖਕ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਭਾਵ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਲੇਖਕ ਦੇ ਵੱਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਮੰਤਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਦਸਤਖਤੀ ਮੁਹਿੰਮਾ ਚਲਾਉਂਦੇ, ਮੇਜ਼ਰਨਾਮੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ, ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੜਕਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਲਸੇ, ਜਲੂਸਾਂ ਤੇ ਭੁੱਖ ਹੜਤਾਲਾਂ ਤੇ ਵੀ ਬੈਠਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਤੇ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਲੋਂ 1967 ਵਿੱਚ ‘ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਐਕਟ’ ਬਿੱਲ ਪਾਸ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਅਕਾਲੀ ਸਰਕਾਰ, ਕਾਂਗਰਸੀ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਰਕਾਰੀ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਵੀ ਰਾਜ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਧਿਅਮ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦਫ਼ਤਰੀ ਕੰਮਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਧਿਅਮ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵੱਲ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ **ਪੰਜਾਬ, ਪੰਜਾਬੀ, ਪੰਜਾਬੀਅਤ** ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਲੇਖ 'ਰਾਜੀਵ-ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਸਮਝੌਤੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ' ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦੱਲ ਵਲੋਂ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਮੰਗ ਪੱਤਰ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਜਿਸਦੀ ਇਕ ਮੰਗ ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿਵਾਉਣ ਬਾਰੇ ਸੀ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਤਕਰਾ ਜੋ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਾਜ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਸਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਤਾਂ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਆਪਣੀ ਵਿਧਾਨਕ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਸਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧਾ ਦਖਲ ਦੇ ਕੇ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸੁਝਾਉ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਜਾਂ ਵੱਲੋਂ ਜਿਹੜਾ ਵਿਤਕਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਉਰਦੂ ਵਿਕਾਸ ਬੋਰਡ ਦੇ ਨਮੂਨੇ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਕਾਸ ਬੋਰਡ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਕੇਂਦਰੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸੁਝਾਉ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਯਕੀਨ ਦਵਾਇਆ ਕਿ ਇਸ ਬੋਰਡ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਆਸ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਗਈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ-ਭਾਸ਼ੀ ਜਨਤਾ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਇਹ ਬੋਰਡ ਵਿਆਪਕ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਕਰੇਗਾ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਾਧੇ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇਗਾ।

ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਤ ਤੋਂ ਰਾਜੀਵ ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਬਿਊਰਾ ਸਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਸੂਤਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਵਿੱਚ ਆਪ ਸ਼ਰੀਕ ਸਨ। ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਬੋਰਡ ਦਾ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਮੱਦ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ਛਾਪ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:

ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੁਝ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੇਗੀ।¹⁴

ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਲਈ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਸਮਝੌਤੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇਗੀ। ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਨੂੰ 23-7-86 ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਇਕ ਵਰ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਮੱਦ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਕੀਤਾ ਉਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਮੱਦ ਦੇ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਅਰਥ ਨਿਕਲਣ, ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਉਚੇਚ ਵਾਲਾ ਅਰਥ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਬਾਸ਼ਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਚਿੰਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਹਾਲ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀਆਂ ਸਿਆਸੀ ਮੱਦਾਂ ਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹੀ ਹਾਲ ਗੈਰ-ਸਿਆਸੀ ਮੱਦਾਂ ਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਸਿਆਸੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿਆਸੀ ਤੇ ਦੂਰ ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਗੱਲ ਚੱਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ

ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਤੇ ਸਮਝੌਤੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਹਰ ਚਾਲ ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਸੋਚੀ-ਸਮਝੀ ਨੀਤੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਇਸ ਨੀਤੀ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਵੀ ਨਤੀਜਾ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨੀਤੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਬਦਨੀਅਤੀ ਹੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਹੀ ਹੈ।

ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਹੜੇ ਕਦਮ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਜਾਂ ਵਾਧੇ ਲਈ ਚੁੱਕੇ ਜਾਣੇ ਸਨ, ਉਹ ਚੁੱਕ ਲਏ ਗਏ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਉਹਨਾਂ ਫਾਈਲਾਂ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਜੋ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਇਕ ਭਾਗ ਹਨ। ਅਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਆਰਿਥਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਤੇ ਅਰਧ-ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਣ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਕ ਭਾਗ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਚੜ੍ਹਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਇਹ ਜਨ ਸਮੂਹ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਰਜਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਨ-ਸਮੂਹ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਜਨ ਸਮੂਹ ਜੋ ਤਰਕੀਬ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਦੇਸ਼-ਹਿੱਤ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ-ਹਿੱਤ, ਲੋਕ-ਹਿੱਤ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਹਿੱਤ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਹਿੱਤ ਪਰਦੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਪਰਦਾ ਹਟਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਅਸਲੀਅਤ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਰੋਧੀ ਬਿਰਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਾਲ ਦੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂਹੰਦ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਧਰਮਾਂ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉਰਦੂ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀ ਹਿੰਦੂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੀ ਹੈ ਸਿੱਖ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਗ੍ਹਾ ਦਾ ਹੋਵੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਮਰਥਕਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰੀ ਜਨ-ਸਮੂਹ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਉਚਿੱਤ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਅਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਹਨ ਜੋ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਤੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਦੂਜਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਰ ਕੰਮ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿੱਖਣੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ ਕਿ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ

ਵਿੱਚ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚੇਰੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵੀ ਸਿੱਖਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਾਧਿਅਮ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣਾ ਇਕ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਪਰ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਮਾਧਿਅਮ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਖੜੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਆਪਣੇ ਸਰਵ ਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਰਾਹ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ:

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ-ਨੀਤੀਆਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਉਚੇਰੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿੱਚ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਾਧਿਅਮ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਤਕਰੀਬਨ ਉਸੇ ਨਮੂਨੇ ਉੱਤੇ, ਕੇਂਦਰੀਕਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਨੇ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਤੇ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਸਾਧਾਰਨ ਬੋਲਚਾਲ ਦਾ ਹਿੰਦੀਕਰਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਚਾਲ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਪਛਾੜਨ ਦੀ ਸਿਰਤੋੜ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।¹⁵

ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੇਠੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਣ ਵੇਲੇ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਾਧਿਅਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਹਿੰਦੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹਿੰਦੀ ਮਾਧਿਅਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵੀ ਉੱਥੋਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਉੱਤੇ ਇਹੋ-ਜਿਹਾ ਹੀ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਅੱਜ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਬਾਸ਼ਿੰਦੇ ਭੋਲੇ-ਭਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਉੱਚੀਆਂ ਪਦਵੀਆਂ ਦੇ ਸੁਫਨੇ ਦਿਖਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਥਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਾਂ ਹਿੰਦੀ ਮਾਧਿਅਮ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਤੀਜਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਲੇਖਕ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਸਾਹਿਤ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਮਿਟਾ ਕੇ ਇਕਮਿਕਤਾ ਨਾਲ ਰਹਿਣ। ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ:

ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਸਾਹਿਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਅਸਮਰਥ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵੱਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ, ਆਪਣੇ ਸਿਆਸੀ, ਭਾਈਚਾਰਕ, ਸ਼੍ਰੇਣਿਕ, ਫਿਰਕੂ, ਪੇਸ਼ਾਵਰਾਨਾ ਜਾਂ ਇਲਾਕਾਈ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਭੁਲਾ ਕੇ, ਬਦੋ-ਬਦੀ ਖਿਚੀਂਦੇ ਤੁਰੇ ਆਉਣ।¹⁶

ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕੀ, ਮਾਹਾਂਕਾਵਿਕ, ਬਿਰਤਾਂਤੀ ਜਾ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ:

ਪੰਜਾਬ ਅਜੇ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਗਲਪ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੁਆਦਲੇ ਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸਰਬੰਗੀ ਪਰ ਇਕਾਗਰ ਸਰਵੇਖਣ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਜਿਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਸਾਂਝੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੌਮੀਅਤ ਵਿੱਚ ਫ਼ਖ਼ਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਖੂਨ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ! ਸਾਡੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ, ਅਖੰਡ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਜਗਾਉਂਦੇ, ਖੰਡਿਤ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਖੰਡਿਤ ਪੰਜਾਬੀਅਤਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।¹⁷

ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਨਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵੱਲ ਕੋਈ ਉਚੇਚਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੀਆਂ। ਅੱਜ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਇਹ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਲੋੜਾਂ ਵੀ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਕਈ ਲੇਖਕ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਪੈਸੇ ਖ਼ਰਚ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਪਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਉਦੋਂ ਹੀ ਸੁਧਾਰ ਆਵੇਗਾ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਝੰਡਾ ਝੂਲਣ ਲਗ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਸੌਖਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਲੇਖਕ ਜੇਕਰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਜਿਹੜੇ ਅਧਿਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਖੋਹ ਲਏ ਗਏ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਵਾਪਿਸ ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ।

ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਹੜੇ ਲੇਖਕ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਉਨਤੀ ਲਈ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤ ਰਚ ਰਹੇ ਹਨ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਸੁਆਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ:

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗੁਣਾਂ-ਲੱਛਣਾਂ, ਸੋਚਾਂ ਤੇ ਸੁਫ਼ਨਿਆਂ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤੇ ਲਾਲਸਾਵਾਂ, ਮਨੋਤਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪਾਂ ਤੇ ਨਿਆਣਪਾਂ ਦਾ ਦਰਪਣ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਲੰਮੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਪਟਾਰੀ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮੱਗਰੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਜੋੜੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤੇ ਹੋਰ ਫੱਫੇਕੁੱਟਣੀਆਂ, ਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਹੇਜਲੀਆਂ ਬਣ ਕੇ, ਇਸਦੀ ਸੇਜ ਪਈਆਂ ਮਾਣਨ-ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਸਹਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।¹⁸

ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨੂੰ ਉਚੇਰੀ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਬੇਸ਼ੱਕ ਸਾਡੇ ਗੁਆਂਢ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਗੱਲ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੀ, ਜੇਕਰ

ਪਹੁੰਚਦੀ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਹੱਦ ਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹੱਦ ਬੰਦੀ ਵਾਲੇ ਨਕਸ਼ੇ ਇਹੋ-ਜਿਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਕਿ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇ। ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰ ਪਿਆ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹੱਦ-ਬੰਦੀ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਹੜੀ ਨਕਸ਼ਿਆਂ ਵਾਲੀ ਫਾਈਲ ਮਿਲੀ ਉਹ ਅਸਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੇ ਨਕਸ਼ੇ ਸਨ ਉਹ ਸਿਰਫ ਉੱਘੜ-ਦੁੱਘੜ ਲਾਇਨਾਂ ਸਨ ਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਇਹ ਸੀ ਕਿ:

ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹਾਲੀਂ ਤਾਂ ਉਲ-ਜਲੂਲ ਹੱਦਾਂ ਵਾਲੇ ਸੂਬੇ ਨਾਲ ਹੀ ਡੰਗ ਟਪਾਓ, ਅਸਲ ਨਕਸ਼ੇ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਹੱਥ ਆਏ, ਲੀਕਾਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ। ਲੀਕਾਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਮਸਲਾ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਲਈ।¹⁹

ਇਹਨਾਂ ਤੁਰਤ-ਫੁਰਤ ਤੇ ਉਲਝੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਹਰਿਆਣਾ ਤੇ ਹਿਮਾਚਲ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਕਈ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਆ ਗਏ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਰਾਬਤਾ ਪਹਿਲਾ ਵਰਗਾ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਰਾਜੀਵ-ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਦਾ ਸਮਝੌਤਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਫ਼ ਨੀਅਤ ਦਾ ਇਕ ਪੱਕਾ ਸਬੂਤ ਸੀ। ਲੇਖਕ ਉਲਟੇ ਹੁਕਮਾਂ ਵਾਲੀ ਗੜਬੜ ਨਾ ਸਮਝ ਸਕੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦਾ ਸੀ ਜਿਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ੀ ਇਲਾਕੇ ਲੱਭਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ੀ ਇਲਾਕੇ ਲੱਭਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਟਾਇਪ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਬਿਲਕੁਲ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਜਾਂ ਲੇਖਕ ਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੇਖਕ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੇਖਕ ਜਿਵੇਂ ਵਿਦਿਆਲੰਕਾਰ, ਮੋਹਨ ਰਾਕੇਸ਼, ਇੰਦਰ ਨਾਥ ਮਦਾਨ, ਭੀਸ਼ਮ ਸਾਹਨੀ ਆਦਿ ਦਾ ਨਾਮ ਹਿੰਦੀ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਫ਼ਾਰਸੀ ਨੂੰ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਨੀਂਹ 1000 ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਰੱਖੀ ਜਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਾਡਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਬਣਨ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇੱਥੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਜਮਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ, ਪਰ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਲੱਭੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਮਾਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਮਸਲਾ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਹਿੰਦੀ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵੇਖ ਸਕਾਂਗੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖਣਾ ਪਵੇਗਾ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਸਾਰੇ ਇਕ ਮਤ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਇਕ ਬਹੁ ਭਾਸ਼ੀ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਰਾਜ ਦਾ ਦੁਬਾਰਾਂ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੀ ਅਦਲਾ-ਬਦਲੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇੱਥੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਕੌਮੀ ਜਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ। ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਭਾਰਤੀ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਕੇਂਦਰ ਵਾਸਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਤਮਿਲ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ ਤੇ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਇਹ ਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਡੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ, ਅਕਾਦਮਿਕ ਖੋਜ ਅਤੇ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾ ਬਣ ਸਕਣ ਕਾਰਨ ਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨ ਉਨਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀਆਂ। ਜਿਵੇਂ ਬਾਕੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਜਬਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਜਬਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਪਰਕ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਸਾਂਝੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਅਸੀਂ ਅਭਾਸ਼ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਰ ਰਾਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਹੋਂਦ ਹੈ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਦਖਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਅਧਿਕਾਰ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਰਾਜ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਥਾਨ ਉੱਪਰ ਲਿਆਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਅਰਾਜਕ ਸਥਿਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਾਂਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਸਰਬ-ਭਾਰਤੀ ਸੰਪਰਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਆਪਣੇ ਘੇਰੇ ਦਾ ਉਲੰਘਣ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਭੁੱਲ ਹੀ ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਲੇਖਕਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਕੁਝ ਨੁਕਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ:

- ਤੁਹਾਡੇ ਆਪਸੀ ਝਗੜੇ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਗੰਭੀਰ ਹੋਣ, ਤੁਹਾਡੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿੱਤਿਕ ਸੰਗਠਨ ਵਿੱਚ ਏਕਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਆਪਣੀ, ਤੁਹਾਡੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਬਲ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗਾ।

- ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਟੁੱਟੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਮੌਲਿਕਤਾ ਪੂਰੇ ਨਿਸਾਰ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ। ਲੋਕ, ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮੋਢੀ ਉਪਜਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੇ ਕੰਨ, ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਲਾਈ ਰੱਖਿਆ ਕਰੋ।
- ਭਾਸ਼ਾ-ਭਾਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਉਨਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਉਨਤੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੋ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਸੰਕਲਪ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹਨ।
- ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਾਂ ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਉਰਦੂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲੱਗਦਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ- ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ, ਉਰਦੂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ, ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸੱਤ-ਅੱਠ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸ਼ਰੀਕ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ।²⁰

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸੁਮੱਚੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਮਸਲਿਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਵਾਉਣ ਸੰਬੰਧੀ ਚਲਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਲਈ ਕਈ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਖੜੀਆਂ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਨ ਤਾਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਯੋਗ ਸਥਾਨ ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਮਨਦੀਪ ਕੌਰ

ਸੰਪਰਕ: 94638 70248

ਟਾਵਰਜ਼: ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਜਾਂ ਟ੍ਰੈਜਿਡੀ (Tragedy) ਪੁਰਾਤਨ ਯੂਨਾਨੀ ਅਜਿਹੇ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਇਕ ਵਿਰੋਧੀ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚੰਗੇ ਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਾੜਾ ਗੁਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਕਮੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਮੀ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਦੋਸਤਾਂ ਲਈ ਮੁਸੀਬਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ 'ਤ੍ਰਾਸਦੀ, ਕਾਮਦੀ, ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਦੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀਆਂ'। ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੇ ਅਨੁਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਰੋਚਨ

ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦੁਖਾਂਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਗੰਭੀਰ ਕਿਰਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਰਿਆ ਕਰੁਣਾ ਰਸ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਸ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਕੈਥਾਰਸਿਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੈਥਾਰਸਿਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ, ਕਿ ਕਰੁਣਾ ਤੇ ਭੈਅ ਰਸ ਦਰਸ਼ਕ ਜਾਂ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਕੈਥਾਰਸਿਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ “ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਕਿਸੇ ਗੰਭੀਰ ਮੁਕੰਮਲ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਆਕਾਰ ਵਾਲੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਅਨੁਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਟਕ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਲਾਤਮਕ ਗ੍ਰਹਿਣੀਆਂ ਨਾਲ ਸਿੰਗਾਰੀ ਹੋਈ ਅਲੰਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਕਾਰਨ ਵਪਾਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਰੁਣਾ ਤੇ ਤ੍ਰਾਸਦ ਰਾਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਮਨੋਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਉਚਿਤ ਵਿਵੇਚਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵ ਜਨਮ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯੂਨਾਨੀ ਦੁਖਾਂਤ ਔਦਿਪਿਸ ਵਿੱਚ ਨਾਇਕ ਇਡੀਪਸ ਜਨਮ ਤੇ ਸ਼ਰਾਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਅਨਜਾਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ ਅਤੇ ਅਣਜਾਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਿਧਵਾ ਰਾਣੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰਨ ਭਗਤ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਨਾਇਕ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਲਈ ਬਦਸ਼ਗਨਾਂ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਭੌਰੇ ਵਿੱਚ ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤ ਦਾ ਅੰਤ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸੁਖਾਂਤਕ ਹੋਵੇਗਾ ਜਾਂ ਦੁਖਾਂਤਕ। ਕਹਾਣੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤ ਵਿੱਚ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਇਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ। ਪਾਤਰ ਆਪਣੀ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਜਾਂ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਵਸ ਕਾਰਨ ਮੁਸੀਬਤ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਕਥਾ ਦਾ ਅੰਤ ਜਾਂ ਸੁਖਾਂਤਮਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਦੁਖਾਂਤਮਈ। ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਦ ਪੋਟੀਟਿਕਸ ਵਿੱਚ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਜਾਂ ਤ੍ਰਾਸਦਮਈ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਅਰਸਤੂ ਪਲੈਟੋ ਦਾ ਚੇਲਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਉਸਦੇ ਕਹੇ ਵਚਨਾਂ ਤੋਂ ਉਲਟ ਚਲਦਾ ਸੀ। ਪਲੈਟੋ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਕੇਵਲ ਰੋਣ ਕਰਲਾਣ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਪਰ ਅਰਸਤੂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਅਨਣਾਜ ਪੁਣੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਮੁਸੀਬਤ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਨਿਕਲ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਵਿੱਚ ਉਲਝਦਾ ਹੀ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਪੰਜ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੱਸੀਆਂ ਹਨ।

1. ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਕਾਰਜ ਦੀ ਅਨੁਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ।

2. ਇਹ ਕਾਰਜ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਨਿਸਚਿਤ ਅਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
3. ਇਸ ਕਾਰਜ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
4. ਭਾਸ਼ਾ ਛੰਦ ਲੈਅ ਅਤੇ ਗੀਤ ਨਾਲ ਸਜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
5. ਤ੍ਰਾਸ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾ ਰਾਹੀਂ ਮਨੋਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਇਕ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦੇ ਛੇ ਲਾਜਮੀ ਅੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਸਦੇ ਸੁਹਜ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਛੇ ਅੰਗ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:

1. ਕਥਾਨਕ
2. ਚਰਿੱਤਰ ਚਿਤਰਨ
3. ਪਦ ਰਚਨਾ
4. ਵਿਚਾਰ ਤੱਤ
5. ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਿਧਾਨ
6. ਗੀਤ

ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦੇ ਚਾਰ ਭੇਦ ਹਨ।

1. ਜਟਿਲ ਜੋ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਉਲਟਾਉ ਅਤੇ ਅਭਿਗਿਆਨ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਥਾਨਕ ਜਲਿਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
2. ਕਰੁਣਾ ਜਿਸਦਾ ਪ੍ਰੇਰਕ ਹੇਤੂ ਆਵੇਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
3. ਨੈਤਿਕ ਜਿਥੇ ਪ੍ਰੇਰਕ ਨੈਤਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
4. ਸਰਲ ਕਥਾਨਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜਨਰੈਲ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਵਾਸੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹੈ। ਜਿਸਨੇ “ਮੈਨੂੰ ਕੀ” ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਮਨੁੱਖ, ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਣੀ, ‘ਦੇ ਟਾਪੂ’, ਟਾਵਰਜ਼’ ਤੇ ‘ਕਾਲੇ ਵਰਕੇ’ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਏ ਹਨ। ਜੋ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਲਾਸਾਨੀ ਚਰਚਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣੇ ਹਨ। ਟਾਵਰਜ਼ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਕਥਾਨਕ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੱਡ ਬੀਤੀਆਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਬਾਖੂਬੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਪੰਜ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਵਸਤੂਗਤ ਵੇਰਵਾ ਦੁਖਾਂਤਕ ਨੂੰ ਸਿਰਜਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਆਂਤਕ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ ਹੈ ਤੇ ਉੱਥੇ ਮਨੁੱਖ ਧਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗੁਆਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਮਾਨਵਾਦੀ ਰਚਨਾਕਾਰ ਹੈ। ਉਹ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੇ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣ ਵਾਲਾ

ਰਚਨਾਕਾਰ ਹੈ। ਟਾਵਰਜ਼ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪਾਤਰ ਐਂਜਲਾ ਅਤੇ ਵਿਲੀਅਮ ਗੰਭੀਰ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜਰਦੇ ਹਨ। ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਮਰੀਕਾ ਵਰਗੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਉੱਚੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ ਨੇ ਹਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟਾਵਰਜ਼ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਨਾਲ ਕਿੰਨੇ ਬੇਕਸੂਰ ਲੋਕ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ। ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਟਾਵਰਜ਼ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਜਿਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਂਦਿਆਂ ਪਿਛਲਲਝਾਤ ਦੀ ਜੁਗਤ ਰਾਹੀਂ ਕਈ ਅਹਿਮ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਨੂੰ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਪਾਤਰ ਐਂਜਲਾ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਇਸ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦਾ ਇਕਲੋਤਾ ਪੁੱਤਰ ਡੈਨਿਸ ਹੈ। ਜੇ ਅਮਰੀਕੀ ਸੈਨਿਕ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਰਾਕ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਛੇਤੀ ਹੋਈ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਲਾਪਤਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡੈਨਿਸ ਦੀ ਮਾਂ ਐਂਜਲਾ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਲਈ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡੈਨਿਸ ਦਾ ਪਿਉ ਵਿਲੀਅਮ ਵੀ ਉਸੇ ਮਾਨਸਿਕ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

“ਭਿਆਨਕ ਜਿਹੇ ਦ੍ਰਿਸ਼, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਧਰੋਂ ਅੱਖਾਂ ਮੁਹਰੇ ਆ ਉਭਰਦੇ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦਾ ਵਿੰਨਿਆਂ, ਲਹੂ-ਲੁਹਾਨ ਹੋਇਆ, ਮਾਰੂਥਲੀ ਧਰਤੀ 'ਚ ਤੜਪਦਾ- ਵਿਲਕਦਾ ਸਾਡਾ ਲਾਲ.....।

ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਡੈਨਿਸ ਦੇ ਲਾਪਤਾ ਹੋਣ ਦੀ ਖਬਰ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਂਦਿਆਂ ਪਿਛਲਲਝਾਤ ਦੀ ਜੁਗਤ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਹੋਰ ਘਟਨਾ ਰਾਹੀਂ ਦੁਖਾਂਤ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਘਟਨਾ ਅਗਲੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਇਹ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਪੂਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਪੂਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਡੈਨਿਸ ਪਹਿਲਾ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਤਾਗਬੋਰਾ ਦੀਆਂ ਸੂਹਾਂ ਲੈਂਦਾ ਰਿਹਾ।

“ਸਾਡੇ ਇਕ ਜਾਨਦਾਰ ਦਾ ਫੋਨ ਆਇਆਂ। ਮੈਂ ਫੱਟ ਟੀ.ਵੀ. ਐਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਏਨਾ ਖੋਫਨਾਕ ਦ੍ਰਿਸ਼। ਹੈਰਾਨਗੀ 'ਚ ਡੁੱਬਿਆ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਹੋਲੀ ਜੀਸਸ' ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਵਰਲਡ ਟਰੇਡ-ਸੈਂਟਰ ਦੇ ਗਗਨ ਚੁੰਮਦੇ, ਚਾਂਦੀ ਰੰਗੇ, ਬੁਲੰਦ-ਬਲਕਾਰੀ ਟਾਵਰ ਉਫ। ਐਂਜਲਾ। ਕਮ, ਲੁੱਕ ਕਰਦੀ ਉਫ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਥਾਂ ਹੀ ਗੱਡੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਅੱਗ ਅਤੇ ਖੂੰਏ 'ਚ ਢਹਿ-ਢੇਰੀ ਹੋ ਰਹੇ ਉੱਤਰੀ ਟਾਵਰ ਨੂੰ ਦੇਖ ਹੀ ਰਹੇ ਸਾਂ ਕਿ ਇਕ ਜਹਾਜ਼ ਸੇਧ ਧਾਰੀ ਦੱਖਣੀ ਟਾਵਰ 'ਚ ਜਾ ਵੱਜਾ। ਨਾਲ ਹੀ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲੱਪਟਾਂ ਤੇ ਸੰਘਣਾਂ ਕਾਲ ਧੂੰਆਂ। ਓ ਮਾਈ ਗਾਡ। ਮੇਰੀ ਧੀ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਤਰਾਂ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਹੱਦ ਮੁੰਕਮਲ ਹਨ। ਵਿਲੀਅਮ ਅਤੇ ਐਂਜਲਾ ਦੀ ਧੀ ਸਟੇਸੀ ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਹੋਣਹਾਰ ਤੇ ਤੇਜ਼ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਮਾਲਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਬਲਬੂਤੇ ਤੇ ਆਪਣਾ ਕੈਰੀਅਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਅਭਾਗੇ ਵਰਲਡ ਟਰੇਡ ਸੈਂਟਰ ਹੋਏ ਹਵਾਈ ਹਮਲਿਆਂ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਵਿਲੀਅਮ ਅਤੇ ਐਂਜਲਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਿਆਰੀ ਬੱਚੀ ਸਟੇਸੀ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਇੰਝ ਹੀ ਅਜੇ ਤੱਕ

ਉਹ ਆਪਣੀ ਧੀ ਸਟੇਸੀ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਦੁਖੀ ਸਨ, ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੂਜੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਆ ਵਾਪਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਲੀਅਮ ਤੇ ਐਂਜਲਾ ਦੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਔਲਾਦ ਬੱਚੀ ਡੈਨਿਸ ਜੋ ਕਿ ਇਰਾਕ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਗਿਆ ਲਾਪਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡੈਨਿਸ ਦੇ ਲਾਪਤਾ ਹੋਣ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਵਿਲੀਅਮ ਤੇ ਐਂਜਲਾ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉੱਥੇ ਹੀ ਡੈਨਿਸ ਦੀ ਪਤਨੀ, ਜੋ ਕਿ ਗਰਭਵਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਵੀ ਪਤੀ ਦੇ ਲਾਪਤਾ ਹੋਣ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਭਰੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਨੇ ਵਿਲੀਅਮ ਦੇ ਬਾਸ ਐਰਿਕ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮੁੱਚੇ ਮੂਲ ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੀ ਕਰੂਰਤਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਸੋਚ ਸਦਕਾ ਕੇਵਲ ਮੌਕੇ- ਬੇ- ਮੌਕੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਬੋਲ ਬੁਲਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਵਰਗੇ ਵਿਕਸਤ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਰਾਕੀ ਮੁਲਕ ਦੇ ਅਬਦੁਲ ਅਤੇ ਵਿਲੀਅਮ ਦੀ ਆਪਸੀ ਗੱਲਬਾਤ ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕਾਬਲ-ਏ-ਗੌਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ।

“ਐਬਦਲ! ਇਰਾਕ ਦੀ ਜੰਗ ਤਾਂ ਮੁੱਕ ਗਈ ਏ। ਪੂਰਾ ਅਮਨ ਚੈਨ ਹੋਣ ਨੂੰ ਕਿੰਨ੍ਹਾਂ ਕੁ ਚਿਰ ਲੱਗੂ?”

“ਵਿਲੀਅਮ! ਲੜਾਈ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮੁੱਕੀ ਨਹੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਐ।”

“ਕੀ ਮਤਲਬ?” ਉਸ ਦੀ ਚਿੰਤਾਂ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਤੱਕਦੀ ਐਂਜਲਾ ਪੁੱਛਦੀ ਏ।

“ਇਹ ਜੰਗ ਜ਼ਾਹਰ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਅੱਖ ਇਰਾਕ ਦੇ ਤੇਲ ਧੰਨ ‘ਤੇ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਮਹਿੰਗਾ ਪਏਗਾ।”

“ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਕੋਈ ਘੱਟ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਇਰਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਧੱਕੇ ਖੋਰ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਸੁਦਾਮ ਕੋਲੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਦੁਆਇਐ।”

“ਸੱਦਾਮ ਹੁਸੈਨ ਨੂੰ ਤਾਕਤਵਰ ਬਣਾਇਆ ਵੀ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਹੀ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਉਸੇ ਸੱਦਾਮ ਨੂੰ ਲਾਹੁਣ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰਾ ਇਰਾਕ ਹੀ ਲਹੂ ਲੁਹਾਣ ਕਰ ਛੱਡਿਐ.....।”

ਅਬਦੁਲ ਦੱਸਦਾ ਹੈ, “ ਅਮਰੀਕਾ ਇਰਾਕ ਦੇ ਘਰਾਂ, ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ, ਸਕੂਲਾਂ ਤੇ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਉਤੇ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਾ ਰਿਹੈ.....ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਦਾ ਪੰਜਾਂ ਜੀਆਂ ਦਾ ਹੱਸਦਾ -ਵਸਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਸੀ।ਬੰਬਾਂ ਨੇ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਫ਼ਨਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ”

ਉਪਰੋਕਤ ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕਾ ਵਲੋਂ ਇਰਾਕ ਉੱਪਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਾਫੀ ਤਾਕਤਵਰ ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।

ਟਾਵਰਜ਼ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਅੰਤ ਲੇਖਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।ਇਤਿਹਾਸਕ ਤ੍ਰਾਸਦੀ 'ਚ ਸਮੋਈ ਬੈਠੀ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਲੀਅਮ ਅਤੇ ਐਂਜਲਾ ਲਈ ਇੱਕ ਸੁਖਦ ਅਹਿਸਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਪਾਣੀ’ ਜੋ ‘ਟਾਵਰਜ਼’ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪਾਤਰ ਸੁਖਜੀਤ ਕੌਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰ ਰਹਿ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਡੰਬਨਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।ਜਦੋਂ ਸੁਖਜੀਤ ਕੌਰ ਦਾ ਵਿਆਹਿਆ ਹੋਇਆ ਪੁੱਤਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਵਿਮਿੰਗ ਪੂਲ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਖਰਚੇ ਦੇ ਲਈ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਪੈਕੇ ਘਰੋਂ ਮਿਲੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮਾਂ ਉਸ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਵੇਚਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ।ਸੁਖਜੀਤ ਕੌਰ ਦੀ ਔਲਾਦ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਰਾਜੂ ਤੇ ਉਸਦੀ ਨੂੰਹ ਸ਼ੈਰਨ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਨੇਡਾ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਬਿਤਾ ਰਹੇ ਸਨ ਪਰ ਸੁਖਜੀਤ ਕੌਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਨਹੀਂ ਸਕੀ।ਉਹ ਕਨੇਡਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਘੁੱਟਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ।ਜਦੋਂ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਰਾਜੂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਸੁਖਜੀਤ ਕੌਰ ਨੂੰ ਪੈਕੀ ਪਿੰਡ ਪਈ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇੰਝ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਖੁਰਚ ਕੇ ਕਿਸੇ ਗਾਰਬੇਜ ਦੇ ਟੋਏ ਵਿੱਚ ਸੁਟਣੀ ਚਾਹ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਜਦੋਂ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਭੱਪੀ ਕੋਲੋਂ ਜੱਦ ਇਹ ਮੰਗ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਖਜੀਤ ਕੌਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਮੁਖਤਿਆਰਨਾਮਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆ ਰਹੀ ਗਿਰਾਵਟ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ।ਸਵਿਮਿੰਗ ਪੂਲ ਦੇ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੋਣੋਂ ਪਾਣੀ ਮੁੱਕਣ ਦੀ ਕਥਾ ਖੂਨ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਸੋਚ ਭਾਰੂ ਹੈ।

“ਹੇ! ਜ਼ਮੀਨ ਥੱਲਿਓਂ ਪਾਣੀ ਮੁੱਕ ਗਿਐ ਪਾਣੀ ਮੁੱਕ ਗਿਐ। ”

ਸੁਖਜੀਤ ਕੌਰ ਨੂੰ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਧਰਤੀ ਦੇ ਉੱਪਰਲੇ ਪਾਣੀ 'ਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ 'ਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ।ਧਰਤੀ ਉੱਪਰਲੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਰਾਜੂ ਤੋੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਉਸ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਚਾਚੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਭੁੱਪੀ ਤੋੜਦਾ ਹੈ।

ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਗੁਆਚੇ ਲੋਕ’ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਗਲਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਨੇਡਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦਸ- ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਲੰਬੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਨੇਡਾ ਦਾ ਪੱਕਾ ਵਾਸੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਤੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਉੱਥੇ ਬੁਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੰਝ ਲੱਗਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਹੁਣ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਸਰੁੱਖਿਅਤ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਦਾਅ ਤੇ ਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਸੁਰਿੰਦਰ ਅਤੇ ਮਨਜਿੰਦਰ ਦੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਭਾਉਂਦੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਿਹੇ ਦੰਭੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਤੋਂ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਵਾਕਫ਼ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰੇਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀਆਂ ਦੀ ਮਾਰਫ਼ਤ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਘਪਲਿਆ ਰਾਹੀਂ ਆਰਥਿਕ ਲਾਭ ਲੈਣੇ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਢੀਂਡਸਾ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਫੰਡਾਂ ’ਚ ਘਪਲੇ ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਕਰਕੇ ਵੱਡੀ ਤਕੜੀ ਰਕਮ ਸੁਰਿੰਦਰ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਵਾਲੇ ਆਟੋ ਗੈਰਾਜ਼ ’ਚ ਲਾਉਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਉੱਡੀ ਤਾਂ ਉਹ ਨਵੀਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਵਿੱਚ ਘਿਰ ਗਿਆ।

ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਦੰਭੀ ਪ੍ਰਧਾਨਾਂ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਨੰਗਾਂ ਕਰਦਿਆ ਇਹ ਘਟਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਿਮਾਰ ਮਾਨਸਕਿਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਮਨਜਿੰਦਰ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਅਨਬਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਲਾਹ ਸਫ਼ਾਈ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਤਦੇ ਹੀ ਉਹ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦਿਆ ਹੋਇਆ ਵੀ ਪਰ ਆਪਣੀ ਦਿਲੀ ਇੱਛਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵੱਸ, ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਘਰ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੀ ਸੋਚ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਉਲਾਰ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

“ਬਾਪੂ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ! ਕਹਾਲੇ ਨਾ ਪਵੇ। ਹੋ ਲੈਣ ਦਿਉਂ ਉਹਨੂੰ ਅਜੇ ਹੋਰ ਹਲਕੀ । ਉਸ ਨੂੰ ਮਨਜਿੰਦਰ ਹੁਰਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ ਪਈ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਹ। ਜਿਵੇਂ ਗਈ ਐ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਆ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਤੀਵੀਂ ਜਾਤ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾਂ ਥੱਲੇ ਲਾ ਕੇ ਰੱਖੇ ਉਨੀਂ ਹੀ ਸੂਤ ਰਹਿੰਦੀ ਏ । ”

ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਤੁਕ ‘ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮੈ ਰਾਜਾਨ’ ਦਾ ਅਕਸਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਜਿਹੇ ਪੰਥ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਘਿਨਾਉਣਾ ਉਦੋਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦਾ ਸਾਥੀ ਮੈਂਬਰ ਸ਼ੀਤਲ ਸਿੰਘ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।

“ਕੁਝ ਦੇਰੇ ਬਾਅਦ ਸ਼ੀਤਲ ਸਿੰਘ ਅੱਖ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਮਨਜਿੰਦਰ ਨੂੰ ਉਠਾ ਕੇ ਆਫ਼ਿਸ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਸ਼ੀਤਲ ਇੱਕਲਾ ਹੀ ਉਠ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅੱਧੇ ਕੁ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਮੁੜਿਆਂ ਤਾਂ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ

ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਜਾਪੀਆਂ। ਸੰਘਣੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਦਾ ਉਹ ਬੋਲਿਆ, ਬਾਈ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿਆਂ। ਜਿਹੜੀ ਬੀਬੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਏਜੰਸੀ ਵਿੱਚ ਕਲਰਕ ਰਖਾਈ ਸੀ, ਦਿਲ ਤਾਂ ਵਾਹਵਾ ਲਾਈ ਰਖਦੀ ਹੋਣੀ ਆ।”

“ ਵੇ ਜਿੰਦਰਾ ! ਕੁੜੇ ਸੈਂਡੀ ਥੀਏ। ਇਹ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕੀਤਾ? ਮੇਰੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਹੀ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਬਈ ਮੇਰੇ ਦੋਨਾਂ ਪੁੱਤਾਂ ਦੇ ਨਿਆਣੇ ਸੁੱਖ ਨਾ ਕੱਠੇ ਘੁਲੁਣ- ਮਲੁਣਗੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਸ 'ਚ ਪਿਆਰ ਪੈ ਜਾਉਗਾ। ”

ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੋਇਆ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਲਈ ਇਕ ਆਸ ਦੀ ਕਿਰਨ ਜਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਦੇ ਲਿਵਰ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਉਸ ਦੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਜੇਮਜ਼ ਕੋਲੋਂ ਪੂਰੀ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਇਕ ਮਨੋ ਰੋਗੀ ਲੜਕੇ ਦੁਆਰਾ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੀ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਸਵੈ ਇੱਛਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਜੋਂ ਸਰੀਰਕ ਹਿੱਸਿਆਂ 'ਚੋਂ ਲਿਵਰ ਦਾ ਦਾਨ ਹਸਪਤਾਲ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਲਾਉਣਾ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੋਣਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਇਤਫਾਕ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਤ੍ਰਾਸਦ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਇਕਦਮ ਸੁਖਦ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚੌਥੀ ਕਹਾਣੀ 'ਬਰਫ ਤੇ ਦਰਿਆ' ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੱਥੋਂ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਨੂੰ ਭੋਗਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸੋਫੀਆ ਸਰੀਰਕ ਸੋਸ਼ਣ ਉਪਰੰਤ ਗਰਭਵਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਹੋਏ ਕੋਰਾਪਣ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ।

“ਸੌਰੀ ਕਹਿ ਕੇ ਗੱਲ ਮੁਕਣੀ ਨਹੀਂ..... ਮੇਰੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਤੇਰਾ ਬੱਚਾ ਏ।”

“ਰੀਅਲੀ?” ਡੀਲ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਰੰਗ ਉੱਡ ਗਿਆ। ਸਟੇਕ ਦੀ ਬੁਰਕੀ ਉਸ ਮਸਾਂ ਹੀ ਲੰਘਾਈ।

ਮੈਂ 'ਹਾਂ' ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ। “ਅਬੋਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾ ਲੈ।” ਡੀਲ ਦੇ ਲਫਜ਼ ਮੇਰੇ ਤੇ ਤੇਜ਼ਾਬ ਦੇ ਛਿੱਟਿਆ ਵਾਂਗ ਪਏ। “ਡੀਅਰ! ਤੂੰ ਕੇਹੇ ਜੇਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹੈ? ਕੱਲ ਅਬੋਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾਉਣਾ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਮੰਨਦੀ ਆਂ।”

“ਦੇਖ ਸੋਫੀਆਂ! ਆਪਣੀ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਫਰੈਂਡਸ਼ਿਪ ਏ। ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਜਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਦਾ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਪਲੈਨ ਨੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੈ।”

ਅਜਿਹਾ ਕਹਿ ਕੇ ਡੀਲ ਦਾ ਸੋਫੀਆ ਤੋਂ ਅਲਗ ਹੋ ਜਾਣਾ ਅਕਸਰ ਹਰ ਮੁਟਿਆਰ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ।

‘ਸੜਕਾਂ’ ਕਹਾਣੀ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਟਾਵਰਜ਼’ ਦੀ ਆਖਰੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਜਿਸ ਦੇ ਬਿਜਨਸ ਲਈ ਉਹ ਲੰਬਾ ਸਮਾਂ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਘਰ ਦੀ ਵੰਡ ਦੀ ਗੱਲ ਵੇਲੇ ਗੱਲ ਖੁਨ ਖਰਾਬੇ ਤੱਕ ਉੱਤਰ ਆਉਣਗੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦੂਜੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਉਦੋਂ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਜਵਾਨ ਪੁੱਤਰ ਇੱਕ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਵਿੱਚ ਹੋਰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਗੁਆ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਕੁਰਬਾਨੀ ਲਈ ਕਨੇਡਾ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਉਸ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਸੁਰਿੰਦਰ ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਜਾਨ ਨਾਲ ਮਾਨ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਸਲ ਹੱਕਦਾਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਦੁਖਾਂਤ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਆਸ਼ਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਅੰਤ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

“ਅਜੀਤ !ਸੁਰਿੰਦਰ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ..... ਪਰ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣਾ ਕਰਨ ਅੱਜ ਕਨੇਡਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸਨੁਹਿਰੀ ਪੰਨਿਆਂ ’ਚ ਚਲਾ ਗਿਐ।

“ ਪਰ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸ ’ਚ ਤਾਂ ਹੁਣ ਕਨੇਡਾ ਹੀ ਹਨੇਰਾ ਏ। ” ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਰਦ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜੈਕ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ’ਤੇ ਗੌਰਵ ਝਲਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਮਾਹ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ’ਚ ਉਹ ਬੋਲਿਆ , “ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲੋਅ ਹੁੰਦੀ ਏ..... ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਲੋਅ।

ਕਿਰਨ ਮਿਸ਼ਰਾ

ਸੰਪਰਕ: 83600 14603

ਗੋਰੀ : ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪੜ੍ਹਤ

ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਰੁਪਾਣਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਦਾ ਮਾਣਯੋਗ ਹਸਤਾਖਰ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਰੁਪਾਣਾ ਨੇ ਛੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਨਾਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਪਾਏ ਹਨ। ਰੁਪਾਣੇ ਨੇ ਇਕ ਨਾਵਲਿਟ ਗੋਰੀ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ 25ਵਾਂ ਸੰਸਕਰਨ ਛਪ ਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸੰਮੇਲਨਾਂ, ਸਮਾਗਮਾਂ, ਵਿਚਾਰ ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਘੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ, ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨੂੰ ਪਾਠਕ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪਾਠਕ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਤਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਗੋਰੀ ਨਾਵਲਿਟ ਦਾ 25ਵਾਂ ਸੰਸਕਰਨ ਛਪਣਾ ਹੀ ਗੁਰਦੇਵ ਰੁਪਾਣਾ ਤੇ ਗੋਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਅਜਿਹਾ ਕਥਾਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਰੋਜ਼ਮੱਰਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਗੱਲਾਂ, ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਾਡੇ ਵਾਲੇ ਆਮ ਜਿਹੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਕਥਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਰ ਅਰਥ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਗੋਰੀ ਨਾਵਲਿਟ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲਾ ਬਚਪਨ, ਬਚਪਨ ਦੇ ਹਾਸਿਆਂ, ਰੋਸਿਆਂ, ਖੇਡਾਂ, ਚਲਾਕੀਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਬੜੀ ਨੀਝ ਨਾਲ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਬੜੀਆਂ ਸਰਲ ਤੇ ਸਧਾਰਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਜਿੰਦਗੀ ਵਰਗੇ ਵੱਡੇ ਅਕਾਰੀ, ਬਹੁ-ਪਰਤੀ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਦਿਸ਼ਾਵੀ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਨੂੰ ਬਾਖੂਬੀ ਸੰਜੀਵਤਾ ਤੇ ਸਹਿਜਤਾ ਨਾਲ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੋਰੀ ਬਾਰੇ ਜਸਵੰਤ ਕੰਵਲ ਦੀ ਟਿੱਪਣੀ ਧਿਆਨ ਯੋਗ ਹੈ:

ਗੁਰਦੇਵ ਰੁਪਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲਿਟ ਗੋਰੀ ਦੀ ਇਹ ਦਿਲ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਬਚਪਨ ਕਿਵੇਂ ਸੰਗਦਾ ਹੈ, ਖੇਲਦਾ, ਸੰਕੋਚਦਾ ਤੇ ਮੁੜ ਬੁੱਕਲਾਂ ਖੋਲਦਾ ਜਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਯਥਾਰਥਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਿਹਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(ਜੈਕਟ)

ਨਾਵਲਿਟ ਗੋਰੀ ਵਿਚ ਮਿੱਠੇ ਤੇ ਦੇਵ ਦਾ ਆਪਸੀ ਪਿਆਰ, ਸਾੜਾ, ਦੁੱਖ, ਸੁੱਖ, ਰੋਸਾ, ਮਨਾਉਣਾ ਆਦਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਪੂਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦੋਨੋਂ ਕੇਂਦਰੀ ਪਾਤਰ ਬਚਪਨ ਵਿਚ

ਦੋਸਤ ਹਨ, ਪਰ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸਬੰਧ ਦੋਸਤੀ ਤੋਂ ਪਾਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੋਨੋਂ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਵਿਚਰਦੇ, ਰੁੱਸਦੇ-ਮਨਾਉਂਦੇ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦੋਂ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੇਵ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਮਰਦ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਅਧੀਨ ਜਗੀਰੂ ਸੋਚ ਦੀ ਪਕੜ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਮੂਨਾ ਵੇਖੋ:

ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਮਿੱਠੇ ਆ ਗਈ, ਪਰ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ ਵੀ ਨਾ।

ਪੰਨਾ ਨੰ. 15

ਦੇਵ ਰੋਟੀ ਖਾ ਲੈ... ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ ਤੇਰੀ ਰੋਟੀ।

ਪੰਨਾ ਨੰ. 16

ਮਿੱਠੇ ਜੋ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਚੁਸਤ ਅਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਲਈ ਤਾਂਘਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਵੀ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਵਲਗਣਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਨਾ ਜਾ ਸਕੀ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦ ਜਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁੜ ਮਰਦ ਸਹਾਰੇ ਦੀ ਹੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਤੇ ਉਹ ਸਹਾਰਾ ਦੇਵ ਨੂੰ ਲੋੜਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਰਾਜ ਨੂੰ।

ਮਰਦਾਉ ਹਉਮੈਂ, ਮਤਲਬਪ੍ਰਸਤੀ, ਕਮੀਨਗੀ ਆਦਿ ਵਿਕਾਰ ਅਛੋਪਲੇ ਹੀ ਕੇਂਦਰੀ ਮਰਦ ਪਾਤਰ ਦੇਵ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਨਾਲ ਇਕਮਿਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਿੱਠੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਲਈ ਦੇਵ ਦੇ ਤਰਲੇ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਦੇਵ ਕਿਤੇ ਵੀ ਮਿੱਠੇ ਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਰਾਹ ਸੁਖਾਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸਗੋਂ ਮਿੱਠੇ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਹਾਲ ਉੱਪਰ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਦੁੱਖ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵੰਡਾਉਂਦਾ। ਨਮੂਨਾ ਵੇਖੋ:

ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ... ਕੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਰ ਲੈ। ਅਗਲਿਆਂ ਨੇ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਜੀਜੇ ਨੇ ਅੜੀ ਪੁਗਾ ਲਈ। ...ਜੇ ਨਾ ਆਵੇਂ ਤਾਂ ਮਰੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੇਖੋਂ।.....ਪਰ ਮੈਂ ਜਾ ਨਾ ਸਕਿਆ।

ਪੰਨਾ ਨੰ. 69-70

ਮਿੱਠੇ ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਭਾਵੇਂ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਗੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪਾਉਂਦੀ ਅਤੇ ਦੇਵ ਤੇ ਰਾਜ ਦੀ ਹੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੀ ਵਖ਼ਤ ਲੰਘਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਮਿੱਠੇ ਖੁਦ ਕਰਮਸ਼ੀਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸਗੋਂ ਕੇਂਦਰੀ ਮਰਦ ਪਾਤਰ ਦੇ ਸਹਾਰੇ 'ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ

ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮਿੱਠੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਨੇੜਿਓਂ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਮਿੱਠੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਤੱਤ ਕਰਮ ਨੂੰ ਸਮਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਹ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਧੇਰੇ ਯਥਾਰਥਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਗਾਵਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਸੱਤ੍ਰਾ ਉੱਪਰ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਅਸਮਾਨ ਰੂਪੀ ਅਕਾਂਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੋਡਾਂ ਦੇ ਪਾਰ ਜਾ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਨਮੂਨਾ ਵੇਖੋ:

ਦੇਵ ਜੁਆਕ ਤਾਂ ਮੈਂ ਗੋਰੇ ਹੀ ਜੰਮੂਗੀ।

...ਤੇ ਤੇਰਾ ਬੰਦਾ? ਕਿੰਨੇ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ।

ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਨਹੀਂ ਪਿਆਰੀ।

ਪੰਨਾ ਨੰ. 75

ਲੇਖਕ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੇਂਡੂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜਨ-ਸਮੂਹ ਦੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਪੱਖ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਉਭਾਰਿਆ ਹੈ। ਮਿੱਠੇ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਆਉਣੇ, ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਸੀ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ, ਮੋਤੀ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨੇ ਆਦਿ ਮਿੱਠੇ ਦੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਿੱਠੇ ਤੇ ਦੇਵ ਜੋ ਬਚਪਨ ਦੇ ਦੋਸਤ, ਭੈਣ-ਭਰਾ, ਪ੍ਰੇਮੀ-ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ, ਵਿਰੋਧੀ ਆਦਿ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਰੋਂ ਹੰਢਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਦੋਹਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਪਾਤਰ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ। ਦੇਵ ਮਰਦ ਵਰਗ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਛੋਪਲੇ ਹੀ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਜਾ ਖੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਿੱਠੇ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ, ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ ਤੋੜਦੀ, ਮਰਦਾਊ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਲਗਣਾਂ ਉਲੰਘਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੇ ਸੁਹਜਮਈ ਜੀਵਨ ਵੱਲ ਅਗਰਸਰ ਹੈ। ਮਿੱਠੇ ਨਿਰੰਤਰ ਸੰਘਰਸ਼ਸ਼ੀਲ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਦੇਵ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਜਗੀਰੂ ਸੋਚ ਅਧੀਨ ਵਿਚਰਦਾ ਹੋਇਆ ਮੁਸਕਿਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਵਲਿਟ ਵਿਚ ਪੇਂਡੂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਬੜੀ ਨੀਝ ਨਾਲ ਇਕੱਲੇ-ਇਕੱਲੇ ਮੋਤੀ ਵਾਂਗ ਪਰੋਇਆ ਹੈ। ਗੋਰੀ ਨੇ ਪੇਂਡੂ ਜਨ ਜੀਵਨ ਦਾ ਬਚਪਨ, ਜਵਾਨੀ, ਕਿੱਤਾ, ਖੇਡਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਠਾਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ। ਔਰਤਾਂ-

ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ, ਔਰਤ ਦੀ ਦਿਨ ਚਾਰਯ ਅਤੇ ਮਰਦ ਦੇ ਰੋਜ਼ਮੱਰਾ ਦੇ ਕੰਮਾਂ-ਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਚਪਨ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਰਾਹੀਂ ਰਤੇ ਹੀ ਨਵੇਕਲੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੋਰੀ ਦੇ ਭਰਾ ਹੋਣ ਦੀ ਘਟਨਾ, ਦੇਵ ਤੇ ਮਿੱਠੇ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਆਏ ਪਰਿਵਰਤਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਅਤੇ ਜਿਣਸੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਵਿਆਕਰਨ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਚਿਹਨ ਹਨ। ਦੇਵ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸ਼ਹਿਰ ਪੜਨ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਮਿੱਠੇ ਦਾ ਸਕੂਲ ਰਾਜ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਦੇਵ ਕੋਲ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਦੇਵ ਦੁਆਰਾ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਜਾਵੀਏ ਤੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ, ਇਸੇ ਦੀ ਅਗਲੀ ਕੜੀ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੋਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਇਕ ਸਫਲ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਤਹਿਤ ਵਿਚਰਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਵਿਆਕਰਨ ਨੂੰ ਨਵੇਕਲੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਜਨ ਸਮੂਹ ਦੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਹਿੱਤ ਗੋਰੀ ਇਕ ਚਾਬੀ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਯਥਾਰਥ, ਸੁਪਨਿਆਂ, ਅਕਾਂਖਿਆਵਾਂ, ਮਨੋਵੇਗਾਂ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸੰਜੀਦਗੀ, ਸੰਜੀਵਤਾ, ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਦਤ ਨਾਲ ਚਿਤਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਆਖਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਗੋਰੀ ਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਦਾ ਕੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਹੋਰ ਉੱਚਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅਤਿਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਅੱਗੇ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਪ੍ਰਥਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਔਰਤ ਉੱਪਰ ਮਰਦਾਉਪੁਣੇ ਦੇ ਹਾਵੀ ਹੋਣ ਨੂੰ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈਸੀਅਤ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਬੜੀ ਬਾਖੂਬੀ ਚਿਤਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਰਗਟ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ

ਸੰਪਰਕ: 9803704201

ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਧੀਨ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵਿਰਦੀ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਚਿੰਤਨ

ਪਰਵਾਸੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵਿਰਦੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਨਾਵਲ “ਆਈ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਆਹੀ” ਵਿਚ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਦਵੰਦ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹੱਥਲੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੀ ਨਾਰੀ ਦੀ ਅਜੋਕੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਨਾਵਲ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਮੁੱਖ ਨਾਇਕਾ ਮੈਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਅਤੇ ਡਾਇਰੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਅਨੁਸਾਰ ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਹਿੱਤਾਂ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਵਰਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਹੱਥਲੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਵੀ ਸਮਾਜ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਹਿੱਤਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਮਾਣ ਮਰਿਆਦਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਗੁਜ਼ਾਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰ ਵਲੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗ਼ਲਤ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਬਚਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਸੋਨੀਆ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਨਰਸਿੰਗ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਗ਼ਲਤ ਕੁੜੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸਵੈ-ਸੰਵਾਦ ਕਰਦੀ ਕਹਿਦੀ ਹੈ ਕਿ, “ਨਰਸਿੰਗ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁੜੀਆਂ ਬੋਆਏ ਫ੍ਰੈਂਡਜ਼ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਵਾਰਾ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹੀ ਗਰੁੱਪ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਡਾ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਗਰੁੱਪ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਬੁਲਾਉਣਾ ਵੀ ਪੰਸਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀਆਂ। ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਅਕਸਰ ਆਉਦੀਆਂ-ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਟਿੱਚਰਾ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਹਿਣਾ, “ਸਾਧਣੀਆਂ ਆ ਗਈਆਂ”। ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਹਿਣਾ, “ਬੜੀਆਂ ਈ ਸੁੱਚੀਆਂ-ਸੁੱਚੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ, ਪਰ ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਮੁੰਡੇ ਕਿੱਥੋਂ ਲੱਭਣਗੀਆਂ?”¹

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਨੀਆ ਇਕ ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਸਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਗ਼ਲਤ ਸੰਗਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਲੋਂ ਜਿਸ ਲੜਕੇ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੋਕ ਟੋਕ ਤੇ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਕੇਂਦਰ ਪਾਤਰ ਸੋਨੀਆ ਸਮਾਜਿਕ ਵਰਜਨਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਮਾਣ ਮਰਿਆਦਾ ਵਿਚ ਘਿਰੀ ਹੋਈ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਮਈ ਜਗਤ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸੁਪਨਿਆ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਗੁੰਮੀ ਹੋਈ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੱਥਲੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇ

ਆਦਰਸ਼ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਚਲ ਰਹੀ ਬੁਰਾਈ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਸੋਨੀਆ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਕਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਇਆ। ਸੋਨੀਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਸੈਮ ਨੂੰ ਦੇਖ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਨੂੰ ਵੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਨਸ਼ੀਲੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਵਰ ਉਸ ਲਈ ਲੱਭਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੱਭ ਕੁਝ ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ ਚੁਣਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਦਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੁਪਨਮਈ ਸੰਸਾਰ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਹਨੀਮੂਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਸੈਮ ਵੇਟਰ ਕੋਲੋਂ ਇਕ ਵਿਸਕੀ ਦੀ ਬੋਤਲ ਮੰਗਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਗਲਾਸ ਆਪਣੇ ਲਈ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਗਲਾਸ ਵਿਚ ਵਿਸਕੀ ਪਾ ਕੇ ਸੋਨੀਆ ਵੱਲ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉਸਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਤੇ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸੈਮ ਵਿਸਕੀ ਦਾ ਗਲਾਸ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਸ਼ਰਾਬ ਮੂੰਹ ਵੱਲ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ, “ਅੱਜ ਦੀ ਰਾਤ ਪੀ ਕੇ ਵੇਖ, ਜੰਨਤ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਆ ਜੂ! ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਤਾਂ ਗੋਰੀਆਂ ਸ਼ਰਾਬ ‘ਤੇ ਮਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ”।² ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਨਾਲ ਇਹ ਸੱਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉਸਦੇ ਸੁਪਨਮਈ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਔਰਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਹੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਸੈਮ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਸੋਨੀਆ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸੱਭ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਨਾਲ ਹਨੀਮੂਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵਾਪਰੀਆਂ ਸਨ ਆਪਣੀ ਮੰਮੀ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਮੰਮੀ ਕੁਝ ਵੀ ਗਲਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਧੀਰਜ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਹੌਸਲਾਂ ਦਿੰਦੀ ਹੋਈ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ, “ਤੂੰ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ ਸੋਨੀਆ। ਮੈਂ ਸੈਮ ਦੀ ਮੰਮੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਤੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਾ ਹੋਵੀ”³

ਸੋਨੀਆ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਇਹ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਹਨੀਮੂਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਕੋਈ ਗਲਤ ਕਦਮ ਚੁੱਕ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸੈਮ ਨਾਲ ਤਲਾਕ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਸਥਿਤੀ ਕਾਰਨ ਸਭ ਕੁਝ ਬਰਦਾਸ਼ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਜੇਕਰ ਉਹ ਸੈਮ ਵਿੱਰੁਧ ਕੋਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਦਨਾਮੀ ਉਸਦੀ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਹੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਠੀਕ ਹੋਵੇ। ਸਮਾਜ ਵਿਚਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਮਰਦ ਦੀ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਵੱਲ ਕੋਈ ਉਂਗਲ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਔਰਤ ਨੂੰ ਹੀ ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਲਈ ਅਪਮਾਨਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਕਲਪ ਸੋਨੀਆ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚ ਵੀ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਨ ਜੋ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇੱਜ਼ਤ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਜਾਣੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਦਿਖਾਉਣ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਨਹੀਂ

ਰਹਿਣਾ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਕਿ ਉਸ ਕਰਕੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੱਮਸਿਆ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਉਸ ਸਾਹਮਣੇ ਪੈਂਦਾ ਹੁੰਦੀਆ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਦਰਦ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਲਤ ਵਿਚਾਰ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਵਿਚਾਰ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚ ਚਲ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ: “ਕੀ ਕਰਾਂ ਮੈਂ? ਆਪਣੀ ਬਾਂਹ ਦੀ ਨੱਸ ਕੱਟ! ਇਸ ਨਾਲ ਤਾਂ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਅਤੇ ਬੜੀ ਦਰਦਨਾਲ ਮੌਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੌਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਕ ਪਲ ਵਿਚ ਜਾਨ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ। ਹਾਂ ਲੈਬੋਰਟਰੀ ਵਿਚੋਂ ਜੇ ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਸਾਇਆਨਾਈਡ ਮਿਲ ਜਾਵੇ! ਫਰ ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਾਂ, ਜੇ ਸ਼ੂਗਰ ਡਾਉਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆ ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਰੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੀ ਖਾ ਲਵਾਂ! ਮੈਂ ਹਸਪਤਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਐਸੇ ਕਈ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਕੋਈ ਰਿਸਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਟੀਕਾ ਲਗਾ ਲਵਾਂ...”।⁴

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੱਥਲੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਸੋਨੀਆ ਅੰਤਰਝਾਤ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀ ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਿਕ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੇ ਟੁੱਟ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਵਿਹਾਰਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੰਗ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਇਸ ਜੀਵਨ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਚੇਤੰਨ ਔਰਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਕਿਫ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਬੰਦਸ਼ਾ ਕਰਕੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ‘ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੇਤੰਨ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਬੇਬਸੀ, ਲਾਚਾਰੀ, ਅਨਪੜ੍ਹਤਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਬਲੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਆਈ ਹੈ ਅਤੇ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਦੀ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਭੋਗਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਪਰ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਾਰੀ ਚੇਤੰਨ ਹੋਣ ਬਾਵਜੂਦ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬਲੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚੰਗੇਰੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਆਪ ਦਰਦ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਹੱਥਲੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਾਰੀ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਵੀ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਕੋਈ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਚੇਤੰਨ ਜਾਂ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਫੈਸਲਿਆ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਆਪਣੇ ਪਤੀ, ਸੱਸ ਅਤੇ ਸਹੁਰੇ ਕੋਲੋਂ ਪੁੱਛ ਕੇ ਹੀ ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਨਾਇਕਾ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਭੋਗਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਨੁਸਾਰ ਸੋਚਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਉਹ ਕੁਝ ਕਹਿ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀਆ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਸੋਨੀਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਰਸੋਈ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਵਲੋਂ ਨਿੱਜੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ

ਸੱਦਾ ਦੇਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸੋਨੀਆ ਦੇ ਅਚਾਨਕ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, “ਮੰਮੀ ਹੁਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਫੋਨ ਕਰ ਲਈਏ?”⁵ ਇਹ ਕਹਿਣ ਤੇ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਸੋਨੀਆ ਵੱਲ ਗੁੱਸੇ ਦੀਆ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦੀ ਪਰ ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਸੋਨੀਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀਆ ਨਜ਼ਰਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਉਪਰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਹਰ ਹਰਕਤ ਉਪਰ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਲੱਭਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਵਲੋਂ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਸੋਨੀਆ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਸੱਦੇ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਣ ਲਈ ਅੱਖ ਬਚਾ ਕੇ ਵਾਸ਼ਰੂਮ ਵਿਚ ਵੜਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਵੀ ਵਾਸ਼ਰੂਮ ਦੇ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਖਲੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸੋਨੀਆ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸੋਨੀਆ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਵਾਸ਼ਰੂਮ ‘ਚ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਕੋਈ ਬਹਾਨਾ ਲਗਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸੋਨੀਆ ਨੂੰ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ, “ਢਿੱਡ ‘ਚ ਵੱਟ ਜਿਹੇ ਪੈਂਦੇ ਆ। ਲੱਗਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਾਧਾ ਗਿਆ। ਹਾਏ!”⁶

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਨੁਸਾਰ ਔਰਤ ਨੂੰ ਅਧੀਨ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੌਰ-ਤਰੀਕੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਸੋਨੀਆ ਵੀ ਇਸਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕੁੱਝ ਵਾਪਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸੋਨੀਆ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹਿਤ ਜੀਵਨ ਭੋਗਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੇਤੰਨ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਮਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਤੇ ਸੱਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ। ਸਿਰਫ਼ ਫਰਕ ਪੈਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪੈਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਨੁਸਾਰ ਔਰਤ ਹੀ ਘਰ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਮਰਦ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰੀ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਉਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ। ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਲੋਂ ਔਰਤ ਉਪਰ ਹੀ ਸਮਾਜਿਕ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੱਥਲੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਨਾਰੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਿਛੋਕੜ ਦੀਆ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਭੋਗਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਭੋਗਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਜਾਂ ਪਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਐਕਸ਼ਨ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬੀਤੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਮੰਮੀ ਨੂੰ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ, “ਅਸੀਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸੋਚਿਆ ਧੀਏ। ਜੇ ਆਪਾਂ ਹੁਣ ਕੋਈ ਕਦਮ ਚੋਕਦੇ ਆ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਨੇ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੈਨੇਡਾ ਜਾ ਕੇ ਤੈਨੂੰ ਉਥੇ ਨਾ ਸੱਦਿਆ, ਫਿਰ ਕੀ ਕਰਾਂਗੇ? ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਤਾਹਨੇ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਕੇ ਮਾਰ ਦੇਣਾ। ਚੱਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਛੱਡ ਤੇਰੀ ਭੈਣ ਦਾ ਕੀ ਬਣੂ?”⁷

ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਸੋਨੀਆ ਤੇ ਉਸਦੀ ਮੰਮੀ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਏ ਇਸ ਸੰਵਾਦ ਤੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਾਰੇ ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਔਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਰੱਵਈਆ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਉਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾ ਕੇ ਕੋਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇਗੀ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਇਸ ਦੀ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ ਬਲਕਿ ਉਸ ਲਈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਅਪਮਾਨਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੋਚਣੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਇਸ਼ਾਰਾ ਮਾਤਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਨੀ ਪਵੇਗੀ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਚੰਗਾ ਹੈ ਜਾਂ ਬੁਰਾ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ ਸਮਾਜ ਸਮਾਜਿਕ ਸਿਸਟਮ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਪਰਿਵਾਰਕ ਸੋਚਣੀ ਤੇ ਵੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਵਿਆਹਿਤ ਧੀ ਕੋਲੋਂ ਕੀ-ਕੀ ਉਮੀਦਾਂ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਵਾਦ ਨਾਲ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੋਨੀਆ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਲੋਂ ਪਰਵਾਸੀ ਨੌਜਵਾਨ ਨਾਲ ਵਿਹਾਉਣ ਪਿੱਛੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਕਾਰਨ ਵੀ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ ਵੱਲ ਜਾਣ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਵੀ ਵੱਲ ਵੀ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵਿਰਦੀ ਦਾ ਨਾਵਲ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੇਕਰ ਸੋਨੀਆ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਕੋਲੋਂ ਤਲਾਕ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਇਕ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਗ਼ਲਤ ਰੱਵਈਆ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਉਮੀਦਾਂ ਦੇ ਘਾਣ ਦਾ ਉਸਨੂੰ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਚੇਤੰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਇਹ ਕਦਮ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਨੁਕਸਾਨਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਇਸ ਸਮਝੋਤੇ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮਝੋਤੇ ਕਾਰਨ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸਮਾਜਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਹੀ ਔਰਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਬਲੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਆਈ ਹੈ। ਔਰਤ ਨੂੰ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਲੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਹੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਝੋਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਰਦ ਦੁਆਰਾ ਔਰਤ'ਤੇ ਕੀਤੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਸੋਨੀਆ ਤੇ ਉਸਦੀ ਮੰਮੀ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈ ਵਾਰਤਾਲਾਪ'ਚੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸੋਨੀਆ ਦੀ ਮੰਮੀ ਉਸਨੂੰ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ, “ਤੂੰ ਇਹ ਨਾ ਸਮਝ ਧੀਏ ਕਿ ਸਿਰਫ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਲੱਖਾਂ'ਚੋਂ ਕੋਈ ਇਕ ਹੀ ਸੁਖੀ ਹਉ। ਕਈ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਹਾਲਤਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝੋਤਾ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਜ਼ਿਆਦੀਆਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਰੋਦਿਆਂ ਪਿਟੋਂਦਿਆਂ ਦੀ ਲੰਘ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਕੁੜੀਆਂ ਤਾਂ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਹੀ ਦੁੱਖ ਲਿਖਾ ਕੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ...”।⁸

ਇਸ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਤੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦੀ ਪਿਛੋਕੜ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਮਝੋਤੇ ਦੀ ਬਲੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਆਈ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ ਉਸਦੀ

ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਹੱਥਲੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਨਾਇਕਾ ਵੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਸਮਝੋਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਸੁੱਖ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਧਕੇਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਝੋਤਾ ਹੀ ਉਸਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਜੀਵਨ ਭੋਗਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵਿਰਦੀ ਦੇ ਨਾਵਲ ‘ਆਈ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਆਹੀ’ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਸੋਨੀਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਭੋਗਦੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੰਮੀਆਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਨਿਰਵਾਹ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਮਾੜੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੱਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਔਰਤ ਨੂੰ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਹੱਥਲੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਈਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਵਧੇਰੇ ਦੁੱਖ ਭੋਗਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਸੋਨੀਆ ਦੀ ਸਹੇਲੀ ਜੱਸੀ ਦੀ ਮੰਮੀ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਦੌਰਾਨ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦੱਸਦੀ ਹੈ, “ਧੀਏ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਮੈਂ ਵਿਆਹੀ ਆਈ ਨੇ ਕੱਟੀਆਂ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਕੱਟਣੀਆ ਪੈਣ। ਵੱਡੇ ਟੱਬਰ ਵਿਚ ਨਣਾਨਾਂ, ਜੇਠ-ਜਠਾਣੀਆਂ ‘ਤੇ ਛੜੇ ਦਿਓਰਾਂ ‘ਚ ਟੈਮ ਕੱਟਣਾ ਜਨਾਨੀ ਲਈ ਬੜਾ ਔਖਾਂ ਹੁੰਦਾ ਈ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਘਰ ਵਾਲਾ ਬਾਹਰ ਹੋਵੇ...”⁹

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੱਮਸਿਆ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਮਸਿਆ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਿਨਾ ਕੁਝ ਕਰੇ ਸਹਿਣ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਸੋਨੀਆ ਦੀ ਸਹੇਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਮੰਮੀ ਸੋਨੀਆ ਆਖਦੀ ਹੈ, “ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਬਸਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਝੱਲਣਾ ਪੈਂਦੇ”¹⁰

ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵਿਰਦੀ ਦੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਮੁਖ ਪਾਤਰ ਸੋਨੀਆ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਵੀ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਵੰਦ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਕਈ ਹੋਰ ਸੱਮਸਿਆ ਦਾ ਵੀ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਔਰਤ ਨਾਲ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਇਹ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਪਤੀ, ਸੱਸ ਅਤੇ ਜਠਾਣੀ ਵਲੋਂ ਹੋ ਰਹੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਸਾਝਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਉਹ ਲਗਾਤਾਰ ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ ਅਪਮਾਨਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮਾਰ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਪਰ ਇੰਨੀਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਨਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰ ਨਾਲ ਫ਼ੋਨ ‘ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜ਼ਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਕੁਝ ਬੋਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮਾਰ ਖਾਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਹਿੱਤਾ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦੀ ਇਸ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਦਾ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਫ਼ਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ

ਸਿਲਸਿਲਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਰੁਚੀ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੁੜਦੀ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਸਦਕਾ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦੇਣ ਲਈ ਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਲਈ ਸੁਖਮਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਉਪਰ ਹੋ ਰਹੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਆਪਣੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਟੱਪ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਉਹ ਇਕ ਚੇਤੰਨ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਭਲਾਈ ਬਾਰੇ ਨਾ ਸੋਚ ਕੇ ਉਸ ਉਪਰ ਹੋ ਰਹੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਇਥੇ ਹੀ ਰੋਕਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਸਦਕਾ ਉਹ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ ਚੰਡੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਉਪਰ ਹੋ ਰਹੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਹੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਚੰਡੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਬਰਾਬਰ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਉਹ ਡਾਇਰੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, “ਮੈਂ ਵੀ ਸੈਮ ਦੇ ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਵੱਟ ਕੇ ਥੱਪੜ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਉਹ ਲੜਖੜਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਡੇ ਫੁੱਟ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਡਿਗਾ। ਡੇੜ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਉੱਤੇ ਹੋ ਚਲਿਆ ਸੀ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਨਰਕ ਭੋਗਦੀ ਨੂੰ”।¹¹

ਇਹ ਸੰਵਾਦ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਸੋਨੀਆ ਮੈਂ ਮੂਲਕ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹ ਕੁਝ ਕਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਸ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੰਗ ਆ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣਾ ਹੋਸ਼ ਗੁਆ ਕੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਬੈਠਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਉਹ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਅਫਸੋਸ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਰੁਕਣ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈਂਦਾ। ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਸੈਮ ਤੇ ਸੱਸ ਵਲੋਂ ਉਸ ਉਪਰ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਵੱਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ ਕਰਨ ਹੱਦ ਉਸਦੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਇਸਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਵਿਵਸਥਾ ਤੋਂ ਮਦਦ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਸੈਮ ਦਾ ਫ਼ੋਨ ਚੱਕ ਕੇ ਵਾਸ਼ਰੂਮ ਵਿਚ ਵੜ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਲਗਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਨਾਲ ਵਾਪਰੀ ਘਟਨਾ ਬਿਆਨ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, “ਪੁਲਿਸ”, ਮੈਂ ਕਿਹਾ “ਯੋਰ ਨੇਮ?” “ਸੋਨੀਆ ਬਰਾਰ” “ਵੱਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਬਲਮ?” “ਮਾਈ ਹਸਬੈਂਡ ਬੀਟਿੰਗ ਮੀ”¹²

ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਟੁੱਟੀ ਫੁੱਟੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ ਪਤਾ ਦੱਸ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਪੁਲਿਸ ਉਸਦੇ ਘਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੋਨੀਆ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੁਲਿਸ ਉਸਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸੋਨੀਆ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੁਰਖਿਅਤ ਜਗ੍ਹਾਂ ਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਉਥੇ ਬੇਫਿਕਰ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੈਮ ਤੇ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸੋਨੀਆ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪਹਿਲੇ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾ ਬੇਹਤਰ ਚਲਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਨਾਰੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਅਤੇ ਚੇਤੰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਖੁਦ ਲੈਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬੇਹਤਰ ਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵਿਰਦੀ ਦੇ ਨਾਵਲ ‘ਆਈ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਆਹੀ’ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਸੋਨੀਆ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਮੀਨੂੰ ਦੇ ਉਚੇਰੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਸੋਨੀਆ ਜੀਵਨ ਇਕ ਸਹੀ ਰਾਹ ‘ਤੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਅਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉਸਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹਾਲਤ ਜਾਣਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੋਨੀਆ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਲਈ ਅਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲੇ ਵੀ ਮੰਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਮੀਨੂੰ ਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਭਰਾ ਬਲਜੀਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਸ਼ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਅਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਮੰਮੀ ਸੋਨੀਆ ਨੂੰ ਆਖਦੀ ਹੈ, “ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਅਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਬਲਜੀਤ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਲੈ ਆਵੇ। ਅਮ੍ਰਿਤ ਤੇਰੀ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਮੀਨੂੰ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਕੇ ਤੇਰੇ ਮੰਮੀ-ਪਾਪਾ ‘ਤੇ ਸਨੀ ਨੂੰ ਵੀ ਕੈਨੇਡਾ ਬੁਲਾ ਲਵੇਗਾ”।¹³

ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸੋਨੀਆ ਇਸ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਹੱਕੀ ਬੱਕੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਰੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੀ ਜੋ ਕਿ ਉਸਦੀ ਮੰਮੀ ਨੇ ਸੋਨੀਆ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਸੋਨੀਆ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਅਗਲੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਨੂੰ ਅੱਗੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵਿਰਦੀ ਦੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਤਰ ਜਿਥੇ-ਜਿਥੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੌਰਾਨ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਸੱਮਸਿਆ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਸੋਨੀਆ ਜਦੋਂ ਅਮ੍ਰਿਤ ਭਰਾ ਬਲਜੀਤ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਬਲਜੀਤ ਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਸੱਦਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੱਮਸਿਆ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਉਹ ਜਦੋਂ ਇਸ ਸੱਮਸਿਆ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋਰ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਤੋਂ ਜੋ ਇੱਛਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੋ ਕਿ ਸੋਨੀਆ ਦਾ ਪਤੀ ਇਸ ਲਈ ਸਰੀਰਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਕਾਰਨ ਅਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਸੋਨੀਆ ਅਜਿਹਾ ਸੱਭ ਕੁਝ ਸਹਿੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਸੋਨੀਆ ਦਾ ਵਿਆਹ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਨਿੰਪੁਸਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਲਈ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਲਗਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸੋਨੀਆ ਆਪਣੇ ਨਿੰਪੁਸਕ ਹੋਣ ਦੀ ਗੱਲ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੱਸਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਲਜੀਤ ਨੂੰ ਸੋਨੀਆ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ ਕਿ, “ਕੀ ਹੋਇਆ, ਬਲਜੀਤ? ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ?” “ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ” ਅਖੀਰ ਬਲਜੀਤ ਬੋਲਿਆ। “ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਉਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋ?” ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ। “ਮੈਂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੁੜੀ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ। ਆਇਅਮ ਸੌਰੀ, ਸੋਨੀਆ”। ਬਲਜੀਤ ਨੇ ਕਿਹਾ”।¹⁴

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸੋਨੀਆ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਸਾਰੇ ਅਰਮਾਨਾਂ ਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਉਸਦੇ ਸੁਪਨੇ ਵਾਂਗ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੋ ਕਿ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਘਟਨਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਉਸਦਾ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਮਝੌਤਾ ਹੀ ਉਸਦਾ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਦੁਖਾਤ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵਿਰਦੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਨਾਵਲ “ਆਈ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਆਹੀ” ਵਿਚ ਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਅਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਿਕ ਭਟਕਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਗਲਤ ਫੈਸਲਾ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦੀ ਭੈਣ ਮੀਨੂੰ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਵੱਡੀ ਧੀ ਸੋਨੀਆ ਦੀ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸੱਮਸਿਆ ਕਾਰਨ ਉਸਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਟੈਸ਼ਨ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਮੀਨੂੰ ਦੇ ਗਲਤ ਕਦਮ ਚੁਕਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਕੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਉਹ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਸੋਨੀਆ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਵਲੋਂ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਗਲਤ ਕਦਮ ਬਾਰੇ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, “ਮੇਰੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਕਰਕੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਮੇਰੇ ਮੰਮੀ ਬਿਮਾਰ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਮ੍ਰਿਤ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ। ਮੰਮੀ ਨੂੰ ਸੁਗਰ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੋ ਗਈ। ਡੈਡੀ ਵੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਡੈਡੀ ਕੰਮ ਕਾਰ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੱਲ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਕੈਨੇਡਾ ਆਉਣ ਨੂੰ ਕਾਹਲੇ ਪੈ ਗਏ ਸਨ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਮੀਨੂੰ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਨਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਕੋਈ ਚੰਗੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਸਨੇ ਕਿਵੇਂ ਮੀਨੂੰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਫਸਾ ਲਿਆ ਸੀ”।¹⁵ ਹੱਥਲੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵਿਰਦੀ ਨੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਦੇ ਗਲਤ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਸਦੇ ਭਟਕਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਸੋਨੀਆ ਦੇ ਡਾਇਰੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਇਸ ਬਿਆਨ ਤੋਂ ਉਸਦੀ ਸੋਨੀਆ ਦੀ ਭੈਣ ਦੇ ਗਲਤ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਾਫ਼ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਸਮਕਾਲੀ ਨਾਰੀ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਕਾਰਨ ਉਸਦਾ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਮਝੌਤਾ ਹੀ ਉਸਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਸੋਨੀਆ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਭੋਗਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਬੇਹਤਰ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਆ ਸਕਣ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਸੋਨੀਆ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉਸਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਕੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਵਿਰਦੀ, ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਆਈ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਆਹੀ ਪੰਨਾ ਨੰ. 22
2. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 23
3. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 33
4. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 40
5. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 41
6. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 41
7. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 49
8. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 49
9. ਉਗੀ ਪੰਨਾ ਨੰ. 52
10. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 51
11. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 79
12. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 84
13. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 107
14. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 112
15. ਉਗੀ ਪੰਨਾ ਨੰ. 106

ਹਰਦੀਪ ਕੁਮਾਰ

ਸੰਪਰਕ: 76960 50216

ਬੁਲਬੁਲ ਤੇ ਗੁਲਾਬ

“ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਓਹਦੇ ਲਈ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਲੈ ਕੇ ਆਵਾਂ ਫੇਰ ਹੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਡਾਂਸ ਕਰੇਗੀ” ਨੌਜਵਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬੁੜਬੁੜਾਇਆ,” ਪਰ ਮੇਰੇ ਬਾਗ 'ਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਨਹੀਂ ਹੈ. ਸ਼ਾਹਬਲੂਤ ਦੇ ਦਰਖੱਤ 'ਤੇ ਬਣੇ ਆਲੂਣੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠੀ ਬੁਲਬੁਲ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਲਈ. ਉਸ ਨੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਬੜੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ.

“ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੀ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਨਹੀਂ ਹੈ!” ਉਹ ਚਿਲਾਇਆ. ਉਸਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਅੱਖਾਂ ਹੰਝੂਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਆਈਆਂ. “ਹਾਏ! ਖੁਸ਼ੀ ਵੀ ਕਿਹੜੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ-ਨਿੱਕੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ. ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਸਭ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਦਰਸ਼ਨ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾਂ ਹਾਂ. ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇੱਕ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਦੀ ਕਮੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਦੁੱਖਦਮਈ ਬਣਾ ਛੱਡਿਆ ਹੈ.”

“ਇਹ ਇੱਕ ਸੱਚਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੈ.” ਬੁਲਬੁਲ ਬੋਲੀ. “ਹਰ ਰਾਤ ਜਿਸਦੇ ਮੈਂ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸਾਂ. ਹਰ ਰਾਤ ਮੈਂ ਤਾਰੇਆਂ ਨੂੰ ਜਿਸਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਂਦੀ ਸੀ. ਉਹ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ. ਇਸ ਦੇ ਵਾਲ ਗੂੜੇ ਫੁੱਲਾਂ “Hyacinth-Blossom” ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਿਆਹ ਰੰਗ ਦੇ ਨੇ. ਇਸਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਵਰਗੇ ਨੇ, ਪਰ ਪਿਆਰ ਦੇ ਆਵੇਗ ਨੇ ਇਸਦੇ ਚਹਿਰੇ ਨੂੰ ਪੀਲਾ ਜ਼ਰਦ, ਹਾਥੀ ਦੇ ਦੰਦ ਰੰਗਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ. ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੇ ਇਸਦੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਆਪਣਾ ਠੱਪਾ ਲਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ.

“ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਕੱਲ੍ਹ ਰਾਤ ਨਾਚ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ.” ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬੋਲਿਆ, “ਉਦੋਂ ਮੇਰੀ ਪਿਆਰੀ ਵੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੋਵੇਗੀ.” ਜੇ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਭੇਂਟ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਡਾਂਸ ਕਰੇਗੀ. ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਵਾਂਗਾ. ਤੇ ਉਹ ਡਾਂਸ ਕਰਦੀ-ਕਰਦੀ ਮੇਰੇ ਮੋਢੇ ਤੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਟਿਕਾ ਦੇਵੇਗੀ. ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਬਾਗ 'ਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ. ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਇੱਕਲਾ ਬੈਠਾ ਰਹਾਂਗਾ ਤੇ ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਦੀ ਲੰਘ ਜਾਵੇਗੀ. ਉਹ ਮੇਰੀ ਇੱਕ ਨਹੀਂ ਸੁਣੇਗੀ ਤੇ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਟੁੱਟ ਜਾਵੇਗਾ.

“ਇਹੀ ਸੱਚਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੈ” ਬੁਲਬੁਲ ਬੋਲੀ. “ਜਿਸਦੇ ਗੀਤ ਮੈਂ ਗਾਂਉਂਦੀ ਹਾਂ, ਉਹਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਇਹ ਦੁੱਖ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ. ਮੇਰੇ ਲਈ ਜੋ ਆਨੰਦ ਹੈ ਉਹੀ ਇਸ ਲਈ ਦਰਦ ਹੈ, ਸੱਚੀ ਪਿਆਰ ਬਹੁਮੁੱਲਾ ਹੈ. ਇਹ ਪੰਨੇ (ਹਰੇ ਰੰਗ ਦਾ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ) ਤੋਂ ਵੀ ਕੀਮਤੀ ਹੈ ਤੇ ਰਤਨਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਮੁੱਲਵਾਨ ਹੈ. ਮੌਤੀ ਤੇ ਮਾਣਿਕ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਇਹ ਖਰੀਦਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ.

ਨਾਂ ਹੀ ਇਹ ਬਜ਼ਾਰਾਂ 'ਚ ਵਿਕਦਾ ਹੈ. ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਪਾਰੀ ਨਹੀਂ ਖਰੀਦ ਸਕਦਾ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸੋਨੇ ਨਾਲ ਤੋਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ.

“ਸਾਜ਼ਿੰਦੇ ਦਲਾਨ 'ਚ ਬੈਠੇ ਹੋਣਗੇ.” ਨੌਜਵਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬੋਲਿਆ. “ਉਹ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਸਾਜ਼ ਛੇੜਨਗੇ, ਮੇਰੀ ਪਿਆਰੀ ਵੀਣਾ ਤੇ ਵਾਇਲਨ ਦੀ ਧੁਨ ਤੇ ਨੱਚੇਗੀ. ਉਹ ਇੰਨੀ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਨਾਚ ਕਰੇਗੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਪੱਬ ਧਰਤੀ ਦੇ ਤਲੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਛੁਹਣਗੇ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਚਮਕੀਲੀਆਂ ਪੋਸ਼ਕਾਂ 'ਚ ਦਰਬਾਰੀ ਉਸਦੇ ਅੱਗੇ-ਪਿੱਛੇ ਘੁੰਮਦੇ ਫਿਰਨਗੇ. ਪਰ ਅਫਸੋਸ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਡਾਂਸ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ. ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਉਸਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਨਹੀਂ ਹੈ. ” ਉਹ ਘਾਹ 'ਤੇ ਲੰਮਾ ਪੈ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣਾ ਚਹਿਰਾ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਢੱਕ ਕੇ ਰੋਣ ਲੱਗਾ.

“ਉਹ ਕਿਉਂ ਰੋ ਰਿਹਾ ਹੈ?” ਆਪਣੀ ਪੁੰਛ ਨੂੰ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਚੁੱਕੀ, ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਲੰਘੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਹਰੀ ਛਿਪਕਲੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ.

“ਹਾਂ ਆਖਿਰ ਕਿਉਂ?” ਸੂਰਜ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਰਨ ਦਾ ਖੰਭ ਫੜਫੜਾਕੇ ਪਿੱਛਾ ਕਰਦੀ ਤਿੱਤਲੀ ਬੋਲੀ.

“ਹਾਂ ਆਖਿਰ ਕਿਉਂ?” ਨੰਨ੍ਹੇ ਗੁਲਬਹਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਵਾਲੇ ਗੁਲਬਹਾਰ ਤੋਂ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਫੁਸਫੁਸਾਹਟ 'ਚ ਪੁੱਛਿਆ.

“ਉਹ ਇੱਕ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਲਈ ਰੋ ਰਿਹਾ ਹੈ.” ਬੁਲਬੁਲ ਨੇ ਦੱਸਿਆ.

“ਇੱਕ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਲਈ? ਉਹ ਸਾਰੇ ਇੱਕੋ ਸੁਰ 'ਚ ਬੋਲੇ. ”

“ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਬੇਤੁਕੀ ਗੱਲ ਆ.” ਤੇ ਫਿਰ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਛਿਪਕਲੀ ਜੋ ਕਿ ਕੁਝ ਸਨਕੀ ਜਿਹੀ ਸੀ, ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੱਸ ਪਈ. ਪਰ ਬੁਲਬੁਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਦੁਖੀ ਹੋਣ ਦੇ ਭੇਦ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਗਈ. ਉਹ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਸ਼ਾਹਬਲੂਤ ਦੇ ਦਰਖੱਤ ਉੱਤੇ ਬੈਠੀ ਪਿਆਰ ਦੇ ਭੇਦ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗੀ. ਫਿਰ ਅਚਾਨਕ ਉਸ ਨੇ ਉਡਾਨ ਭਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ ਖੰਭ ਫੈਲਾਏ ਤੇ ਹਵਾ 'ਚ ਉੱਚੀ ਉੱਡ ਪਈ, ਉਹ ਦਰਖੱਤਾਂ ਦੇ ਝੁਰਮੁਟਾਂ ਉੱਤੋਂ ਦੀ ਛਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਡੀ ਤੇ ਛਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬਾਗ ਉੱਤੋਂ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਉੱਡੀ ਗਈ. ਘਾਹ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਗੁਲਾਬ ਦਾ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਪੌਦਾ ਸੀ. ਉਹਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹ ਉਸ ਕੋਲ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਉੱਡਕੇ ਆਈ ਤੇ ਮੱਲਕ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਟਾਹਣੀ ਉੱਤੇ ਆ ਬੈਠੀ.

“ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਦੇ.” ਉਹ ਬੋਲੀ “ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਿੱਠਾ ਗੀਤ ਸੁਣਾਵਾਂਗੀ.” ਪਰ ਪੌਦੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਨਾਂਹ ਵਿੱਚ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ.

ਉਹ ਬੋਲਿਆ “ਮੇਰੇ ਗੁਲਾਬ ਚਿੱਟੇ ਨੇ, ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਝੱਗ ਵਰਗੇ ਚਿੱਟੇ ਤੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਬਰਫ਼ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਿੱਟੇ. ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਕੋਲ ਜਾਹ, ਉਹ ਪੁਰਾਣੀ ਧੁੱਪ ਘੜੀ ਦੀ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਹੈ. ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਉਹੀ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ.”

ਬੁਲਬੁਲ ਉੱਡਕੇ ਪੁਰਾਣੀ ਧੁੱਪ ਘੜੀ ਦੇ ਲਾਗੇ ਉੱਗੇ ਹੋਏ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਪੌਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੀ. “ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਦੇ. ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਿੱਠਾ ਗੀਤ ਸੁਣਾਵਾਂਗੀ.” ਪਰ ਉਸ ਪੌਦੇ ਨੇ ਵੀ ਇਨਕਾਰ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ.

“ਮੇਰੇ ਗੁਲਾਬ ਪੀਲੇ ਨੇ” ਉਹ ਬੋਲਿਆ.

Amber¹ ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਨ ਤੇ ਬੈਠਣ ਵਾਲੀ ਜਲਪਰੀ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਜੀਕਣ ਪੀਲੇ. ਘਾਹ ਦੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਗਣ ਵਾਲੇ ਨਰਗਿਸ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੀਲੇ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਮਾਲੀ ਆਪਣੀ ਦਾਤੀ ਲੈ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਕੱਟਣ ਨਹੀਂ ਆ ਜਾਂਦਾ. ਤੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਖਿੜਕੀ ਦੇ ਥੱਲੇ ਉੱਗਣ ਵਾਲੇ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਕੋਲ ਜਾਹ. ਸ਼ਾਇਦ ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਉਹ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ.”

ਬੁਲਬੁਲ ਉੱਡ ਕੇ ਉਸ ਖਿੜਕੀ ਥੱਲੇ ਉੱਗਣ ਵਾਲੇ ਪੌਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀ. “ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਦੇ. ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਿੱਠਾ ਗੀਤ ਸੁਣਾਵਾਂਗੀ.” ਪਰ ਇਸ ਪੌਦੇ ਨੇ ਵੀ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ. “ਮੇਰੇ ਗੁਲਾਬ ਲਾਲ ਨੇ.”

ਉਹ ਬੋਲਿਆ, ਘੁੱਗੀ ਦੇ ਪੰਜਿਆਂ ਵਰਗੇ ਲਾਲ. ਸਮੁੰਦਰ ਦੀਆਂ ਕੰਦਰਾਂ 'ਚ ਲਹਿਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਭੂੰਗਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਲਾਲ. ਪਰ ਠੰਡ ਨੇ ਮੇਰੀਆਂ ਨਾੜਾਂ ਨੂੰ ਸੁੰਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਏ, ਤੇ ਕੱਕਰ ਨੇ ਮੇਰੀਆਂ ਕਲੀਆਂ ਨੂੰ ਮਧੋਲ ਛੱਡਿਆ ਏ. ਤੁਫਾਨਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਨੂੰ ਝੰਬ ਸੁੱਟਿਆ ਹੈ. ਹੁਣ ਇਸ ਸਾਲ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ. “ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ.”

ਬੁਲਬੁਲ ਬੋਲੀ “ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਗੁਲਾਬ. ਕੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਤਰੀਕਾ ਨਹੀਂ? ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਮਿਲ ਸਕੇ.”

¹ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਪੀਲਾ ਤੇ ਭੂਰਾ ਪਦਾਰਥ

“ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ.” ਪੌਦੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਪਰ ਇਹ ਅਜਿਹਾ ਭਿਆਨਕ ਹੈ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਦੱਸਣੇ ਦੀ ਮੈਂ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ.”

“ਮੈਂਨੂੰ ਦੱਸ” ਬੁਲਬੁਲ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦੀ.”

“ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ,” ਪੌਦੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਤਾਂ ਤੂੰ ਅਜਿਹਾ ਗੁਲਾਬ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸੰਗੀਤ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈਂ. ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਰੰਗ ਕੇ ਲਾਲ ਬਣਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ. ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਇੱਕ ਕੰਡੇ ਨੂੰ ਵਿੰਨ੍ਹ ਕੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਗਾਵੇਂਗੀ. ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਗਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ. ਕੰਡਾ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਖੁੱਭਿਆ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ. ਤੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਰਕਤ ਮੇਰੀਆਂ ਧਮਣੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਕੇ ਮੇਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ.”

“ਮੌਤ ਇੱਕ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਕੀਮਤ ਹੈ.” ਬੁਲਬੁਲ ਬੋਲੀ “ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਸਭ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ. ਹਰੇ-ਭਰੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੁਨਹਿਰੇ ਤੇ ਚੰਦਰਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੋਤੀ ਦੇ ਰੱਥ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨ੍ਹਾਂ ਆਨੰਦ ਹੈ. ਨਾਗਫਾਨੀ ਦੀ ਮਹਿਕ ਕਿੰਨੀ ਭਿੰਨੀ-ਭਿੰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਏ. ਵਾਦੀਆਂ 'ਚ ਲੁਕੇ-ਛਿਪੇ ਨੀਲੋਫਰ (ਘੰਟੀ ਪੁਸ਼ਪ) ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਤੇ ਖਿੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ਝਾੜਬੇਰੀ ਕਿੰਨੀ ਸੋਹਣੀ ਲੱਗਦੀ ਏ. ਫਿਰ ਵੀ ਪਿਆਰ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਬਿਹਤਰ ਹੈ. ਤੇ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਪੰਛੀ ਦਾ ਦਿਲ ਭਲਾਂ ਕੀ ਹੈ?” ਉਸ ਨੇ ਉਡਾਨ ਲਈ ਪੂਰੇ ਖੰਭ ਫੈਲਾਏ ਅਤੇ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਉੱਡ ਗਈ. ਉਹ ਦਰਖੱਤਾਂ ਦੇ ਝੁਰਮੁਟ ਉੱਤੋਂ ਦੀ ਛਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਡੀ ਤੇ ਛਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬਾਗ ਉੱਤੋਂ ਦੀ ਉੱਡ ਕੇ ਚਲੀ ਗਈ.

ਨੌਜਵਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਾਲੇ ਵੀ ਘਾਹ ਉੱਤੇ ਹੀ ਲੇਟਿਆ ਪਿਆ ਸੀ. ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਗਈ ਸੀ. ਉਸਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਲੇ ਵੀ ਹੰਝੂ ਸੁੱਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ. “ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਓ.” ਬੁਲਬੁਲ ਬੋਲੀ “ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਓ. ਕਿਉਂਕਿ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਮਿਲੇਗਾ. ਮੈਂ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ 'ਚ ਆਪਣੇ ਗੀਤ ਰਾਹੀਂ ਉਸਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰੂੰਗੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਰੰਗ ਦੇਵਾਂਗੀ. ਪਰ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਚਾਹੁੰਨੀ ਹਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਸੱਚਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਬਣੇ. ਕਿਉਂਕਿ ਪਿਆਰ, ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ. ਭਾਂਵੇ ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਬਹੁਤ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਹੈ, ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲੋਂ ਅਧਿੱਕ ਬਲਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ. ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤ ਬਲਵਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ. ਉਸਦੇ ਖੰਭ ਬਲਦੀ ਲਾਟ ਦੇ

ਰੰਗ ਵਰਗੇ ਨੇ , ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਵੀ ਜਵਾਲਾ ਦੇ ਰੰਗ ਦਾ ਹੈ. ਉਸ ਦੇ ਬੁੱਲ ਸ਼ਹਿਦ ਵਰਗੇ ਮਿੱਠੇ ਨੇ ਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਸਾਹਾਂ ਲੁਬਾਣ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੇ.”

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਘਾਹ ਉੱਤੇ ਬੈਠਿਆਂ ਹੀ ਉੱਪਰ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਵੀ ਪਰ ਉਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ ਕਿ ਬੁਲਬੁਲ ਆਖਿਰ ਕਹਿ ਕੀ ਰਹੀ ਹੈ. ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਜੋ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਿਖੀਆਂ ਸਨ. ਪਰ ਸ਼ਾਹਬਲੂਤ ਦਾ ਦਰਖੱਤ ਸਮਝ ਗਿਆ. ਉਹ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਤੇ ਪਏ ਹੋਏ ਆਲੂਣੇ ਵਾਲੀ ਨਿੰਨ੍ਹੀ ਬੁਲਬੁਲ ਨੂੰ ਉਹ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ.

“ਮੇਰੇ ਲਈ ਇੱਕ ਆਖਰੀ ਗੀਤ ਹੀ ਗਾ ਦੇ.” ਉਹ ਬੋਲਿਆ “ਕਿਉਂਕਿ ਤੇਰੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਇੱਕਲਾ ਹੋ ਜਾਊਂਗਾ ਨੰਨ੍ਹੀ ਬੁਲਬੁਲ.”

ਫਿਰ ਬੁਲਬੁਲ ਨੇ ਦਰਖੱਤ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੀਤ ਸੁਣਾਇਆ. ਉਸਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਇੰਨੀ ਮਧੁਰ ਸੀ , ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਕਲਸ਼ ਤੇ ਕਲਕਲ-ਛਲਛਲ ਕਰਦੀ ਜਲਧਾਰਾ ਡਿੱਗ ਰਹੀ ਹੋਵੇ. ਜਦੋਂ ਉਸ ਦਾ ਗੀਤ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉੱਠਿਆ. ਉਹਨੇ ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਵਿੱਚੋਂ ਕਾਪੀ ਤੇ ਪੈਨਸਿਲ ਕੱਢੀ.

“ਉਸ ਕੋਲ ਰੂਪ ਤਾਂ ਹੈ.” ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਹੀ ਬੋਲਦਾ ਹੋਇਆ ਦਰਖੱਤਾਂ ਦੇ ਝੁਰਮੁਟ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿੱਕਲ ਆਇਆ, “ਇਸ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ. ਪਰ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵੀ ਨੇ? ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ. ਦਰਅਸਲ ਉਹ ਬਹੁਤਿਆਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ. ਉਸ ਵਿੱਚ ਅਦਾਵਾਂ ਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਤਾਂ ਹੈ. ਨਿਸ਼ਕਪਟ ਆਪਣਾਪਨ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਦੂਸਰਿਆਂ ਖਾਤਿਰ ਆਤਮ-ਸਮਰਪਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ. ਉਹ ਸਿਰਫ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਬਾਰੇ ਹੀ ਸੋਚਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਲਾ ਸਵਾਰਥੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਤਾਂ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਉਸਦੀ ਅਵਾਜ਼ 'ਚ ਕੁਝ ਸੁੰਦਰ ਸੁਰ ਹੈ. ਕਿੰਨੇ ਅਫਸੋਸ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤ ਅਰਥਹੀਨ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ. ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਆਕੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਲੰਘ ਤੇ ਲੇਟ ਗਿਆ. ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੂੰ ਨੀਂਦ ਆ ਗਈ. ਜਦੋਂ ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਚੰਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਬੁਲਬੁਲ ਉੱਡ ਕੇ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਪੌਦੇ ਤੇ ਆ ਬੈਠੀ ਉਹਨੇ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਕੰਡੇ ਨੂੰ ਵਿੰਨ੍ਹ ਲਿਆ. ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਉਹ ਕੰਡੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਸੰਗ ਵਿੰਨ੍ਹ ਕੇ ਗਾਂਉਦੀ ਰਹੀ. ਤੇ ਠੰਡਾ ਬਲੋਰੀ ਚੰਨ ਥੱਲੇ ਝੁਕ ਕੇ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ. ਸਾਰੀ ਰਾਤ

ਉਹ ਗਾਂਉਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਕੰਡਾ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਤੱਕ ਖੁੱਭਦਾ ਚਲਾ ਗਿਆ. ਉਸਦਾ ਜੀਵਨ-ਰਕਤ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਵਹਿੰਦਾ ਗਿਆ.

ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਲੜਕਾ ਤੇ ਲੜਕੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਗੀਤ ਗਾਇਆ ਤੇ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਪੌਦੇ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਪਰਲੇ “Spray” ਟੂਸੇ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਗੁਲਾਬ ਉੱਗ ਆਇਆ. ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਗੀਤ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦਾ ਗਿਆ, ਗੁਲਾਬ ਦੀਆਂ ਪੰਖੁੜੀਆਂ ਵੀ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਗਈਆਂ. ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਪੀਲਾ ਸੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸੁਬਹ-ਸਵੇਰੇ ਪੀਲੀ ਨਦੀ ਤੇ ਛਾਇਆ ਕੋਹਰਾ, ਅਤੇ ਪਰਭਾਤ ਦੇ ਚਾਂਦੀ ਵਰਗੇ ਖੰਭਾਂ ਜਿਹਾ ਚਿੱਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਗੁਲਾਬ ਦਾ ਅਕਸ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਤੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ. ਜਾਂ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਤਲਾਬ 'ਚ ਗੁਲਾਬ ਦਾ ਪਰਛਾਂਵਾਂ ਹੋਵੇ. ਕੁਛ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਸੀ ਉਹ ਗੁਲਾਬ ਜੋ ਪੌਦੇ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਟੂਸੇ ਤੇ ਉੱਗ ਆਇਆ ਸੀ. ਫਿਰ ਇੱਕ ਦਰਖੱਤ ਨੇ ਬੁਲਬੁਲ ਨੂੰ ਚੀਖ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ, “ਕੰਡੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਥੋੜਾ ਹੋਰ ਖੋਭ ਲਵੇ.” ਥੋੜਾ ਹੋਰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕੰਡੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਸੰਗ ਵਿੰਨ੍ਹ ਲੈ ਨੰਨ੍ਹੀ ਬੁਲਬੁਲ” ਉਹ ਥੋੜਾ ਉੱਚੀ ਬੋਲਿਆ “ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫੁੱਲ ਦੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿੜਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਵੇਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ.” ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਬੁਲਬੁਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਨੂੰ ਕੰਡੇ ਨਾਲ ਥੋੜਾ ਹੋਰ ਕਸਕੇ ਵਿੰਨ੍ਹ ਲਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਉੱਚੇ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਗਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ. ਇਹ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਤੇ ਔਰਤ ਦੀ ਆਤਮਾ ਵਿੱਚ ਜਾਗਣ ਵਾਲੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਜਨੂੰਨ ਦਾ ਗੀਤ ਸੀ. ਹੁਣ ਗੁਲਾਬ ਦੀਆਂ ਨਾਜੁਕ ਪੰਖੁੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹਲਕੇ ਗੁਲਾਬੀਪਨ ਦਾ ਆਗਮਨ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ. ਜਿਵੇਂ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਲਾੜਾ ਆਪਣੀ ਸੱਜ-ਵਿਆਹੀ ਵਹੁਟੀ ਦਾ ਚੁੰਮਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸਦਾ ਚਹਿਰਾ ਹਲਕਾ ਗੁਲਾਬੀ ਜਿਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ. ਪਰ ਕੰਡਾ ਅਜੇ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ. ਸੋ ਗੁਲਾਬ ਦਾ ਦਿਲ ਵੀ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਚਿੱਟਾ ਸਫੈਦ ਹੀ ਪਿਆ ਸੀ. ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਬੁਲਬੁਲ ਦੇ ਦਿਲ ਦਾ ਲਹੂ ਹੀ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ.

ਫਿਰ ਦਰਖੱਤ ਨੇ ਬੁਲਬੁਲ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਬੋਲ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੰਡੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਖੋਭ ਲਵੇ.” ਹੋਰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕੰਡੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਸੰਗ ਵਿੰਨ੍ਹ ਲੈ ਨੰਨ੍ਹੀ ਬੁਲਬੁਲ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫੁੱਲ ਦੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿੜਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਵੇਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ.” ਇਸ ਤੇ ਬੁਲਬੁਲ ਨੇ ਕੰਡੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੋਭ ਲਿਆ. ਹੁਣ ਕੰਡਾ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਛੂਹ ਰਿਹਾ ਸੀ. ਦਰਦ ਦੀ ਇੱਕ ਤਿੱਖੀ ਚੀਸ ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਦੌੜ ਪਈ. ਬੜਾ ਹੀ ਤਿੱਖਾ ਤੇ ਦੁਖਾਵਾਂ ਸੀ ਉਹ ਦਰਦ. ਤੇ

ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਦਾ ਗੀਤ ਹੋਰ ਵੀ ਤੀਬਰ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ. ਉਸਨੇ ਉਹ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਗੀਤ ਗਾਇਆ ਜੋ ਪੂਰਨ ਪਰਮ-ਆਨੰਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ. ਜੋ ਕਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਰਦਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਮਰਕੇ ਵੀ ਮਰਦਾ ਨਹੀਂ.

ਹੁਣ ਉਹ ਸੁੰਦਰ ਗੁਲਾਬ ਲਾਲ ਹੋ ਗਿਆ. ਉਹ ਪੂਰਬ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਗਣ ਵਾਲੇ ਗੁਲਾਬ ਜਿਹਾ ਲਾਲ ਸੁਰਖ ਸੀ. ਉਸਦੀਆਂ ਪੰਖੁੜੀਆਂ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਗਹਿਰੇ ਲਾਲ ਤੇ ਦਿਲ ਮਾਣਿਕ ਦੇ ਸਮਾਨ ਰੱਤੇ ਸਨ. ਪਰ ਹੁਣ ਬੁਲਬੁਲ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਹੌਲੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ. ਉਸਦੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਖੰਭ ਫੜਫੜਾਉਣ ਲੱਗੇ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਦਾ ਇੱਕ ਪਰਦਾ ਜਿਹਾ ਆ ਗਿਆ ਸੀ. ਉਸਦਾ ਗੀਤ ਹੋਰ ਵੀ ਹੌਲੀ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਆਖਿਰ ਉਸਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸਦਾ ਕੰਠ ਗਾਉਣ ਤੋਂ ਅਸਮੱਰਥ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ. ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਗੀਤ ਦਾ ਆਖਰੀ ਰਾਗ ਛੇੜਿਆ, ਚਿੱਟੇ ਚੰਨ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸੁਣਿਆ. ਉਹ ਸਵੇਰੇ ਦੇ ਬਾਰੇ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੁਕਿਆ ਰਿਹਾ. ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਨੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਉਸਦਾ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਲਰਜਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਵੇਰ ਦੀ ਠੰਡੀ ਯਖ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਪੰਖੁੜੀਆਂ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ. ਪ੍ਰੀਤ-ਧੁਨੀ ਨੇ ਪਹਾੜੀ ਦੀਆਂ ਕਾਸ਼ਨੀ ਕੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਚਰਵਹੇ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਗ ਉੱਠੇ. ਪ੍ਰੀਤ-ਧੁਨੀ ਨਦੀ ਦੇਆਂ ਨੜਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਗੂੰਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਸਮੁੰਦਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ.

“ਦੇਖੋ. ਦੇਖੋ.” ਪੌਦਾ ਝੁੰਮਿਆ, “ਗੁਲਾਬ ਹੁਣ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿੜ ਚੁੱਕਾ ਹੈ.” ਪਰ ਬੁਲਬੁਲ ਨੇ ਕੋਈ ਵੀ ਜਵਾਬ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ. ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਕੰਡੇ ਨੂੰ ਖੁਭੇ ਕੇ ਲੰਮੀ ਘਾਹ ਤੇ ਮਰੀ ਪਈ ਸੀ.

ਦੁਪਹਿਰ ਹੋਈ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਖਿੜਕੀ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ. “ਆਹਾ ਮੇਰੀ ਕਿਸਮਤ ਕਿੰਨੀ ਤੇਜ਼ ਹੈ. ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਨੱਚ ਉੱਠਿਆ. “ਕਿੰਨ੍ਹਾ ਸੁਰਖ-ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਹੈ. ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਗੁਲਾਬ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ. ਇਹ ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਸੋਹਣਾ ਹੈ, ਜਰੂਰ ਲੈਟਿਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਨਾਮ ਹੋਵੇਗਾ.” ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਹੇਠਾਂ ਝੁਕ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਤੋੜ ਲਿਆ. ਇਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਹੈਟ ਪਹਿਨਿਆ ਤੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਗੁਲਾਬ ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੇ ਘਰ ਵੱਲ ਭੱਜਿਆ.

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੀ ਲੜਕੀ ਮੁੱਖ ਦੁਆਰ 'ਚ ਬੈਠੀ ਇੱਕ ਫਿਰਕੀ ਤੇ ਨੀਲਾ ਰੇਸ਼ਮ ਲਿਪੇਟ ਰਹੀ ਸੀ ਉਹਦਾ ਛੋਟਾ ਕੁੱਤਾ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ ਲਾਗੇ ਹੀ ਬੈਠਾ ਸੀ.

“ਤੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਲਈ ਇੱਕ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਲੈ ਕੇ ਆਵਾਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਡਾਂਸ ਕਰੇਂਗੀ।” ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਇਹ ਦੇਖ ਮੈਂ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸੋਹਣਾ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਤੂੰ ਅੱਜ ਰਾਤੀਂ ਜਦ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਨਾਲ ਜੜ੍ਹੇਂਗੀ। ਤੇ ਜਦੋਂ ਆਪਾਂ ਇੱਕਠੇ ਡਾਂਸ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਇਹ ਤੈਨੂੰ ਦੱਸੇਗਾ ਕੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਲੜਕੀ ਨੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਵੱਟ ਪਾ ਲਿਆ “ਇਸ ਨੂੰ ਪਰੇ ਰੱਖ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਪੌਸ਼ਾਕ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੁਝ ਅਸਲੀ ਜਵਾਹਰਾਤ ਭੇਜੇ ਨੇ। ਫੇਰ ਨਾਲ ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਨੇ ਕਿ ਜਵਾਹਰਾਤ, ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੀਮਤੀ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।”

“ਸੱਚੀ! ਤੂੰ ਕਿੰਨੀ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਏ।” ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ। ਉਸ ਨੇ ਉਹ ਫੁੱਲ ਉਸ ਗਲੀ ਵਿਚਕਾਰ ਹੀ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ, ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਇੱਕ ਗੰਦੇ ਟੋਏ ਵਿੱਚ ਜਾ ਡਿੱਗਿਆ ਤੇ ਇੱਕ ਛਕੜੇ ਦੇ ਪਹੀਏ ਥੱਲੇ ਆਕੇ ਕੁਚਲਿਆ ਗਿਆ।

“ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ? ਹੂੰ!” ਉਹ ਬੋਲੀ “ਮੈਂ ਦੱਸਾਂ ਤੂੰ ਕੌਣ ਏ? ਤੂੰ ਇੱਕ ਉਜੱਡ ਤੇ ਗੁਸਤਾਖ ਏਂ। ਨਾਲ ਤੂੰ ਹੈਂ ਕੀ? ਇੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ! ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਦੇ ਮੋਜੇਆਂ ਤੇ ਲੱਗੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਬੱਕਲ ਤੱਕ ਨਹੀਂ।”

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਉੱਠਕੇ ਅੰਦਰ ਚਲੀ ਗਈ।

“ਪਿਆਰ ਵੀ ਕੈਸੀ ਸਿੱਧੜ ਬਲਾ ਆ ਏ।” ਤੁਰਦੇ-ਤੁਰਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬੋਲਿਆ। “ਇਹ ਤਰਕ ਤੋਂ ਅੱਧੀ-ਮਾਤਿਰ ਵੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਤੇ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਦੱਸਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹੋਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੱਚੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਆਵਾਸਤਵਿਕ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ਮੈਂ ਦਰਸ਼ਨ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵੱਲ ਜਾਵਾਂਗਾ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਾਂਗਾ।”

ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਵਾਪਿਸ ਆ ਕੇ ਉਹਨੇ ਇੱਕ ਵੱਡੀ-ਮੋਟੀ ਕਿਤਾਬ ਕੱਢੀ ਤੇ ਉਸ 'ਤੇ ਜੰਮੀ ਧੂੜ ਨੂੰ ਝਾੜ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਜੁੱਟ ਗਿਆ।

ਮੂਲ ਲੇਖਕ- ਆਸਕਰ ਵਾਇਲਡ

ਅਨੁਵਾਦ: ਰਸ਼ਪਿੰਦਰ

ਸੰਪਰਕ: 98154 28027

ਅਨੁਵਾਦ ਈ-ਮੈਗਜ਼ੀਨ/108